

**POSITIOINTITEORIA KULTTUURISEN RYHMÄTUT-
KIMUKSEN MAHDOLLISUUTENA**

Positiointi moniammatillisen työryhmän kokouksessa

Pasi Hirvonen

Pro gradu -tutkielma

Kuopion yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekun-
ta

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsy-
kologian laitos

Sosiaalipsykologia

Toukokuu 2008

KUOPION YLIOPISTO, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos, sosiaalipsykologia

PASI HIRVONEN: Positiointiteoria kulttuurisen ryhmätutkimuksen mahdollisuutena.
Positiointi moniammatillisen työryhmän kokouksessa.

Pro gradu –tutkielma 98 s., 1 liite (1s.)

Tutkielman ohjaajat: Professori Vilma Hänninen
 Dosentti, Ph.D. Pirjo Nikander

Toukokuu 2008

Avainsanat: positio, tarinalinja, vuorovaikutus, ryhmä

Tutkielman lähtökohtana on tarkastella moniammatillisen työryhmän vuorovaikutusta positiointiteoreettisesta näkökulmasta, jolloin pyrkimyksenä on yhdistää sosiaalipsykologista ryhmätutkimuksen perinnettä tuoreempiin tulkintoihin yksilöiden välisestä toiminnasta. Tarkastelussa ovat positiointiteorian soveltuvuus ryhmän vuorovaikutuksen tutkimiseen sekä vuorovaikutuksessa esiintyvät positiot ja positioinnin muodot.

Tutkimuksen aineistona on sosiaali- ja terveysalan ammattilaisista koostuvan moniammatillisen työryhmän kokouksen videoaineisto sekä videoaineiston litterointi, jossa käsitellään omaishoidon tukea koskevia päätöksiä. Tutkimusaineisto on kerätty osana aikaisempaa sosiaali- ja terveysalan tutkimusta ja tutkimustani varten olen saanut käyttööni valmista aineistoa.

Kokousvuorovaikutuksen analyysi- ja jäsennysvälineenä toimii positiointiteorian peruskäsitteistö. Positiointiteoria tarkastelee vuorovaikutusta oikeuksien ja velvollisuuksien näkökulmasta. Tällöin sosiaalisissa tilanteissa jakautuvat oikeudet ja velvollisuudet toimia tietyin tavoin syntyvät vuorovaikutukseen osallistuvien tekemien kielellisten positiointien kautta.

Ryhmän vuorovaikutuksessa ilmenee erilaisia tarinalinjoja, joiden puitteissa esiintyy erilaista positiointia. Kokous voidaan jakaa kokouksen aloituksen ja tapauskäsittelyn tarinalinjaan, joissa tyypillisimpiä positioita ovat erilaiset asiantuntija- ja puheenjohtajapositiot sekä erilaiset sovittelijan positiot. Suurin osa positioista muodostuu huomattomasti, hiljaisena, positiointina osana vuorovaikutuksen kulkua. Erilaiset positiot ja positioinnin muodot ovat yhteydessä kokouksen etenemiseen, päätöksentekoon, argumentointiin, yhteisten asioiden selvittämiseen sekä erimielisyyksiin ja niiden selvittämiseen.

Positioinnin käsitteitä on sovellettu ryhmien vuorovaikutuksen tarkasteluihin hyvin vähän. Positiointiteoreettinen ryhmän vuorovaikutuksen tutkiminen on kuitenkin mahdollista ja se avaa monia mahdollisuuksia uudenlaisiin tulkintoihin ryhmien toiminnasta perinteisten, erilaisia ryhmäprosesseja painottavien tulkintojen rinnalle.

UNIVERSITY OF KUOPIO, Faculty of Social Sciences
Department of Social Policy and Social Psychology, Social Psychology

PASI HIRVONEN: Positioning theory as an opportunity for cultural group studies

Master's thesis 98 p., 1 appendix (1p.)

Advisors: Professor, Vilma Hänninen
 Docent, Ph.D. Pirjo Nikander

May 2008

Keywords: position, storyline, interaction, group

The starting point for this study is to examine the interaction occurring in an interprofessional work team's meeting using the basic concepts of the Positioning Theory. The aim is then to relate the tradition of social psychological group studies with more recent interpretations of interpersonal communication. The study focuses on how the basic concepts of the Positioning Theory can be adapted to the study of in-group communication and what kinds of positioning occurs during the interaction.

The material used in the study consists of videotaped material and its transcription of an interprofessional work team's meeting in which decisions of elderly clients' long-term care are made. The material has been collected as part of an earlier study in the social and health sector and I have been able to utilize this material in my own study.

The basic concepts of the Positioning Theory are used as a method of analysis. The Positioning Theory examines the rights and duties of everyday interaction when the rights and duties to perform certain actions amongst those taking part in the interaction are distributed in the means of positioning.

Different kinds of storylines become evident during the intragroup interaction which arise different kinds of positions and forms of positioning. The interaction in the meeting can be divided into the storylines of starting the meeting and discussion of the cases. The typical positions adapted in the storylines are the positions of the expert and chairman and the different kinds of positions of a mediator. Most of the positioning takes place as tacit positioning during the course of interaction. The adapted positions and different forms of positioning are connected to the basic group processes of decision making, progress of the interaction, argumentation, solving shared topics and disagreement.

There has been very little effort to adapt the concepts of positioning to the study of in-group interaction. However, the study of in-group interaction exploiting the Positioning Theory is very much possible and it can be seen as means to broaden out the possibilities to interpret the basic group processes alongside the more traditional group studies in social psychology.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 TEOREETTINEN TAUSTA.....	8
2.1 Kokeellisuus ja vuorovaikutus sosiaalipsykologiassa.....	8
2.2 Positiointiteoria ja Rom Harrén näkemys sosiaalisesta toiminnasta.....	9
2.2.1 Positiointiteorian lähtökohdat	11
2.2.2 Positiot ja positiointi.....	15
2.3 Sosiaalipsykologinen ryhmätutkimus.....	18
2.3.1. Ryhmätutkimuksen traditiot.....	19
2.3.2 Ryhmien mikrokulttuurinen tarkastelu	22
2.3.3 Vuorovaikutus sosiaalipsykologisessa ryhmätutkimuksessa	25
2.3.4 Ryhmien normit, roolit ja status positiointiteoreettisessa kontekstissa	27
2.3.5 Ryhmätutkimus ja positiointiteoria	29
3. AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	32
3.1 Aineisto.....	33
3.2 Moniammatillisen työryhmän vuorovaikutusta	35
3.3 Keskusteluanalyyttistä aineistoa diskursiivisella otteella.....	36
3.4 Tutkimuksen eettiset kysymykset	40
4. POSITIOINTI MONIAMMATILLISEN TYÖRYHMÄN KOKOUKSESSA	42
4.1 Vuorovaikutuksen konteksti	42
4.1.1 Tarinalinjat ja positiot analyysin käsitevälineinä	43
4.2 Kokouksen aloitus ja positiointi.....	46
4.3 Positiointi tapauskäsittelyjen tarinalinjassa	55
4.3.1 Asiakaskuvauksen tarinalinja.....	56
4.3.2 Argumentoinnin tarinalinja	62
4.3.3 Päätöksenteon tarinalinja	78
5 POSIOINNIN MERKITYS RYHMÄN VUOROVAIKUTUKSESSA	83
5.1 Positioinnin eri muodot	83
5.2 Positiointi osana ryhmän vuorovaikutusta.....	85
6 POHDINTAA	88
6.1 Tutkimuksen arviointia.....	89
6.2 Positiointi ja ryhmätutkimus – mihinkä tästä?.....	92
LÄHTEET	95
LIITE	

1 JOHDANTO

Jones: "Silittäisitkö paitani?"

Smith: "Miksi minun pitäisi silittää paitasi? En ole piikasi."

(Harré & van Langenhove 1999, 20)

Edellinen vuorovaikutus kuulostaa osalta varsin arkista elämäämme. Yksinkertainen pyyntö ja vastaus ovat yleisesti arkista keskusteluamme ohjaava rakenne, jota voidaan kuitenkin tarkastella varsin useasta näkökulmasta. Esimerkissä Jonesin esittämä kysymys asettaa niin kysyjän kuin vastaajankin tietynlaisiin asemiin, joissa Jonesilla on moraalinen oikeus komentaa Smithia ja Smithilla puolestaan asema, jossa Jones voi häntä komentaa. Vastaus voi olla pyyntöön suostuvainen, jolloin Smithille asetettu asema hyväksytään tai kieltävä, kuten esimerkissä, jolloin toiselle asetettu asema kielletään. Esimerkin ovat alkujaan esittäneet Rom Harré ja Luk van Langenhove kirjassaan *Positioning theory* (1999) ja esimerkki kuvaa hyvin kirjassa esiteltävää positioinnin ilmiötä, joka osaltaan auttaa hahmottamaan arkista vuorovaikutusta ja jota toisaalta voidaan lähestyä tarkastelemalla yksilöiden välistä vuorovaikutusta.

Vuorovaikutuksen näkökulmasta positiointia ei ole juurikaan tarkasteltu ryhmien kontekstissa, vaikka ryhmät ja vuorovaikutus ovat pitkään olleet osa keskeisintä sosiaalipsykologista tutkimusta. Yleisesti voidaan todeta, ettei sosiaalipsykologisessa ryhmätutkimuksessa olla viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana tehty juurikaan uusia avauksia eritoten ryhmien sisäisen toiminnan tarkasteluihin (ks. esim Wittenbaum & Moreland 2008). Ryhmätutkimuksen voidaan näin katsoa edustavan perinteistä kokeellista sosiaalipsykologista tutkimusta, mikä näkyy myös aihetta käsittelevissä teorioissa. Esille nousevat lähinnä kokeellisesti tehdyt ryhmien rakennetta ja toimintaa selittävät teoriat. Niin ikään sosiaalipsykologinen vuorovaikutustutkimus on noudattanut kokeellisen tutkimuksen perinteitä ja tavoitteita, joskin kielellisen käänteen herättämä keskustelu diskursiivisuudesta ja vuorovaikutuksen kielellisyydestä ja kulttuurisidonnaisuudesta ovat aikaansaaneet vuorovaikutuksen sisältöä ja merkityksiä painottavan vuorovaikutustutkimuksen esiinnousun sosiaalipsykologisen tutkimuksen valtavirtaan. Näin myös tulkinnat todellisuuden kielellisestä ja sosiaalisesta rakentumisesta ovat saaneet

jalansijaa sosiaalipsykologisen tutkimuksen kentällä. (Ks. esim. Berger & Luckmann 1998; Lahikainen & Pirttilä-Backman 1998.)

Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella pienryhmässä tapahtuvaa vuorovaikutusta keskustelussa tapahtuvan, niin itsensä kuin muiden positioinnin näkökulmasta yhdistäen näin perinteistä pienryhmätutkimusta tällä hetkellä vallalla olevaan kielelliseen tutkimustraditioon. Ryhmien toiminnan tutkiminen ja ryhmäilmiöiden selittäminen nousevat usein esiin sosiaalipsykologisessa keskustelussa näinäkin päivinä. Tästä huolimatta sosiaalipsykologinen ryhmien tuntemus pohjautuu hyvin usein jokseenkin vanhoihin tutkimustuloksiin eivätkä välttämättä enää vastaa niihin kysymyksiin, joihin sosiaalipsykologia niin itsenäisenä kuin yhteiskuntaa palvelevana tieteenä pyrkii vastaamaan. *Tutkimukseni tarkoituksena onkin tarkastella sitä, kuinka positiointiteorian peruskäsitteet hahmottuvat ryhmän sisäisen vuorovaikutuksen kontekstissa ja missä määrin teorian näkökulmat ylipäättään ovat sovellettavissa ryhmätason tarkasteluihin.*

Positiointiteoriaa voidaan pitää yhtenä esimerkkinä kriittisen sosiaalipsykologian esiin nostamista tutkimussuuntauksista. Positiointiteorialla tarkoitetaan paikallisten moraali-järjestelmien vuorovaikutuksen rakenteen tutkimusta, missä tarkastelun kohteeksi nousevat vuorovaikutuksessa olevien moraaliset oikeudet, velvollisuudet ja vallat puhua ja osallistua vuorovaikutukseen ja kuinka nämä jakautuvat puhujien kesken. Sosiaalipsykologian näkökulmasta positiointiteoria tarjoaa mahdollisuuden ohjata huomion prosesseihin, kuinka tietyt tietoisesti tai tiedostamattomasti tuotetut seuraamusten sarjat saavat alkunsa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Harré & van Langenhove 1999, 1, 40.)

Kiinnostukseni tutkimukseni teemoja kohtaan on ollut kahtalainen aivan kuten tutkimuksen aihe itsessäänkin. Ryhmien toiminta ja sitä ohjaavat ja säätelevät tekijät ovat kiinnostaneet itseäni aina siitä lähtien, kun ensimmäistä kertaa perehdyin sosiaalipsykologiseen kirjallisuuteen pääsykokeisiin lukiessani. Ryhmien säilyessä edelleen kiinnostuksen kohteena tein samalla myös tuttavuutta Rom Harrén teorioihin eri yhteyksissä, kunnes aineopinnoissani sosiaalipsykologian nykyteorioiden kurssilla perehdyin ensimmäistä kertaa Harrén näkemyksiin sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja hänen positiointiteoreettisiin tulkintoihin siitä. Tällöin en vielä erityisemmin aiheesta kiinnostunut, mutta aloitettuani kandidaattiseminaarini reilu vuosi myöhemmin palasin aiheen pariin

havaiten samalla, ettei positiointiteoriaa ole juurikaan tarkasteltu ryhmien sisäisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Yhtä kaikki, havaitsin myös ryhmien vuorovaikutusta käsittelevien teorioiden ja tutkimusten olevan sosiaalipsykologista aikalaiskeskustelua jäljessä.

Kandidaatin tutkielmassani tarkastelin yksityiskohtaisemmin ryhmätutkimuksen historiaa ja nykysuuntauksia sekä positiointiteoriaa omana teoriakehyksenään tarkastellen samalla näiden kahden, toisistaan jokseenkin poikkeavan tutkimussuuntauksen yhdistämismahdollisuuksia. Tarkastelujeni perusteella havaitsin ryhmien vuorovaikutuksen tarkastelun positiointiteoreettisesta lähtökohdasta olevan hyvinkin mahdollista, mistä olen jatkanut aiheen tarkastelua aina tähän tutkimukseen saakka havaiten positiointiteoreettisen pienryhmätutkimuksen moninaiset sovellusmahdollisuudet. Tarkasteltaessa esimerkiksi tämän hetken sosiaalipsykologisen organisaatio- ja ryhmätutkimuksen suuntauksia (ks. esim. Saastamoinen 2007) vaikuttavat tällä hetkellä esimerkiksi työryhmien ja organisaatioissa toimivien tiimien vuorovaikutukselliset tarkastelut merkityksellisiltä tutkimuskohteilta.

Tarkennettuna, *tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella ryhmän vuorovaikutusta positioinnin näkökulmasta hahmottaen, millaisia eri positioinnin muotoja vuorovaikutuksessa mahdollisesti ilmenee ja millaisia seurauksia niillä mahdollisesti on ryhmän vuorovaikutuksen näkökulmasta.* Positioinnin muodoista tulen erityisesti kiinnittämään huomiota siihen, kuinka ryhmän vuorovaikutukseen osallistuvat positioivat itseään sekä muita tilanteessa läsnä ja vuorovaikutustilanteen ulkopuolella olevia omalla puheellaan. Tarkastelen positioita ja positiointia kahtalaisesti: positioita kielellisesti tuotettuina luokkina sekä varsinaista kielellistä tapaa tuottaa ja luoda näitä positioita. Positioinnin seuraamuksellisuutta tulen tarkastelemaan vuorovaikutustilanteen kontekstissa itsessään, jolloin tarkasteluun nousevat juuri tietynlaisen positioinnin esiin nostamat mahdolliset seuraukset, kuten selonteot ja mahdolliset konfliktit.

Tutkimukseni ollessa teoriapohjainen käsittelen aluksi jokseenkin tarkasti ryhmätutkimuksen historiaa ja keskeisiä suuntauksia luoden näin pohjaa ryhmätutkimuksen nykytulkinnoille. Tämän lisäksi Rom Harrén sosiaalisen toiminnan näkökulmien ja positiointiteorian jokseenkin tarkka avaaminen ja käsittely on tässä yhteydessä niin ikään merkityksellistä sen muodostaessa aineistoni keskeisimmän analyysivälineen.

2 TEOREETTINEN TAUSTA

2.1 Kokeellisuus ja vuorovaikutus sosiaalipsykologiassa

Sosiaalipsykologian tieteenhistoriaa tarkasteltaessa on havaittavissa tieteenalaa ja erityisesti sen historiaa vallitseva tutkimussuuntauksien kaksijakoisuus. Muun muassa Stainton Rogers (2003) lähestyy sosiaalipsykologista tutkimusta ja teoriaa sekä näiden historiaa kokeellisesta ja kriittisestä näkökulmasta, joita kumpaakin kuvaa omat, erityiset lähtökohdat. Kokeellisen sosiaalipsykologian klassikoksi ja lähtökohdaksi voidaan katsoa Trippletin tutkimukset sosiaalisesta vaikutuksesta, mistä edelleen behaviorismi, sosiaalisen oppimisen teoria, hahmopsykologia ja Kurt Lewinin kenttäteoria ovat vievät kokeellista sosiaalipsykologiaa eteenpäin. (Emt. 19–24.)

Kokeellisen sosiaalipsykologian hallitessa sosiaalipsykologista tutkimusta aina 1960 ja 1970 – luvuille saakka sai kriittinen sosiaalipsykologia alkunsa, kun muun muassa Rom Harré, Henri Tajfel ja Kenneth Gergen halusivat palauttaa sosiaalisen takaisin sosiaalipsykologiaan (emt. 25). Monet ajattelivat, että laboratorion keinotekoinen maailma ei kyennyt jäljittelemään inhimillisen sosiaalisen kokemuksen monitahoisuutta (Burr 2002, 26), jolloin osaltaan näistä lähtökohdista alkoi kriittisen sosiaalipsykologian kehittyminen kokeellisen tutkimuksen vastapainoksi.

Määritellessään kriittisen sosiaalipsykologian näkemystä todellisuudesta Wendy Stainton Rogers lainaa Rom Harrén (1977) näkemystä sosiaalisesta todellisuudesta sosiaalisesti rakennettuna, missä sosiaaliset episodit ovat sosiaalisten toimijoiden kognitiivisten resurssien tulos (Stainton Roges 2003, 49). Kriittistä näkemystä Stainton Rogersin (2003) mukaan edustavat niin kriittistä käännettä jo edeltänyt sosiaalisten representaatioiden teoria kuin käänteen jälkeen esiin nousseet sosiaalista konstruktionismia edustavat teoriat. Sosiaalisten representaatioiden teoria painottaa näkemystä jaetusta ymmärryksestä niin ihmisten kommunikaation kuin sosiaalisten ryhmien pohjana ymmärtää jaettua sosiaalista maailmaa. Sosiaalinen konstruktionismi painottaa todellisuuden rakentumista ihmisten toiminnan kautta, jonka avulla ihmiset ymmärtävät, liikkuvat ja neuvottelevat ympäröivässä maailmassa. Näin yhteisesti jaettu todellisuus rakentuu ja uusiutuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kielenkäytön välityksellä. Sosiaalisen kon-

struktioinismi nojaa siis diskursiiviseen näkemykseen ihmisistä ja todellisuudesta, jolloin keskustelut nähdään ihmisten keskeisimmäksi todellisuudeksi. (ks. esim. Berger & Luckmann 1998; Kuusela 2002.)

Pohjautuen niin symbolisen interaktionismin kuin sosiaalisen konstruktionismin näkemyksiin kriittisen sosiaalipsykologian tutkimussuuntaukset ovat pyrkineet vastaamaan niihin kysymyksiin, joihin perinteinen kokeellinen tutkimus ei ole pyrkinyt tai kyennyt vastaamaan. Keskeisimmät kriittisen sosiaalipsykologian tutkimusmenetelmät pohjautuvat diskursiivisiin teorioihin, jotka pyrkivät tulkitsemaan ihmisten välistä vuorovaikutusta ja sen sisältöä niin niissä käytettyjen puhetaiposten kuin käytyjen keskustelujen, puheen ja tarinoiden avulla. (Kuusela 2002, 208–214.) Edellisten luokittelujen perusteella voidaan perinteisen sosiaalipsykologisen ryhmätutkimuksen katsoa kuuluvan kokeellisen tutkimuksen kenttään ja positiointiteoreettisen tarkastelun kriittisen sosiaalipsykologian esiin nostamiin tutkimussuuntauksiin.

2.2 Positiointiteoria ja Rom Harrén näkemys sosiaalisesta toiminnasta

Rom Harréa voidaan pitää yhtenä kriittisen sosiaalipsykologian keskeisimmistä edustajista (ks. esim. Parker 1989). Harré julkaisi vuonna 1972 yhdessä Paul Secordin kanssa teoksen *The Explanation of Social Behaviour*, mikä osoittautui ohjelmanjulistukseksi etogeniaksi kutsutulle sosiaalipsykologian suuntaukselle. Etogeenisen ajattelutavan lähtökohtana on antropomorfinen ihmiskuva, joka painottaa ihmistä tutkittaessa ihmisen erityistä ihmisenkaltaisuuttaan aktiivisena, tarkoituksellisena ja tietoisesti toimintaansa ohjaavana olentona. Symbolinen interaktionismi ja Erving Goffmanin tuotanto ovat olleet tärkeä pohja etogeenialle. Näiden lisäksi arkikielen analyysiksi kutsuttu filosofia, Ludwig Wittgensteinin myöhäistuotanto ja Lev Vygotskin psykologia ovat niin ikään vaikuttaneet etogeenian taustalla. (Helkama ym. 2001, 74.) Edellisistä varsinkin Goffmanin ja Vygotskin ajatukset näkyvät monissa Harrén kirjoituksissa, joiden tarkempi tarkastelu auttaa hahmottamaan Harrén näkemyksiä sosiaalisesta toiminnasta.

Erving Goffman (1959) tarkastelee ihmisten yhteistoimintaa näytelmä – metaforan näkökulmasta, jolloin yksilöt voidaan nähdä vuorovaikutustilanteissa erilaisia rooleja esittävinä henkilöinä, joiden esitystä ohjaavat ja rajoittavat esityksen yleisön sekä muiden kanssakäyjien asettamat vaatimukset ja rajoitukset. Esiintyjä voi kuitenkin Goffmanin

mukaan ottaa etäisyyttä esittämästään roolista ja tarkastella sitä ikään kuin ulkopuolisen silmin ja tehdä tarpeen mukaan omaan rooliinsa ja esitykseensä muutoksia. Goffmanin näytelmä – metafora on toiminut osaltaan pohjana episodien ja toimijoiden selontekojen tutkimisessa, mitkä ovat myös etogenisen tutkimuksen keskiössä. Tällöin tutkijan on vuorovaikutustilanteisiin osallistuneiden tekemien selontekojen pohjalta paljastettava episodin rooli-sääntö-rakenne. (Ylijoki 2001, 233–244.)

Vygotski (1982) puolestaan tarkastelee kielen ja ajattelun kehitystä erityisesti sosiaalisena prosessina. Tällöin niin kielen kuin ajattelunkin kehitys on nähtävissä ulkoa-sisälle periaatteena, jolloin kieli ja ajatukset saavat ennen yksilöllistä muotoaan sosiaalisen muodon. Tämä tarkastelu näkyy muun muassa Harrén näkemyksessä psyyken rakenteesta, jolloin yksilön psykologisen avaruuden perusta on julkis-kollektiivisella alueella, mikä taas perustuu yksilöiden väliseen keskusteluun (ks. esim. Harré 1983).

Harré ajattelee sosiaalisen todellisuuden koostuvan pääosin sääntöjen ja konventioiden ohjaamista yhteistoiminnan malleista, joista osa ilmenee huomaamattomina tapoina ja osa oikeanlaisen käyttäytymisen tarkkoina ohjeina. Nämä mallit muodostuvat Harrén mukaan diskursiivisesti. (Harré 1997, 130.) Diskurssi ymmärretään tässä yhteydessä vakiintuneeksi tavaksi käyttää kieltä ja kielenkaltaisia menetelmiä (ks. esim. Harré & van Langenhove 1999). Tällaisen lähestymistavan tarkoituksellisen periaatteena onkin Harrén mukaan nähdä ihmiset aktiivisina toimijoina, joiden toimintaa tulee tarkastella yrityksenä ymmärtää, yhdessä muiden ihmisten kanssa, jaettujen sosiaalisten roolien ja normien avulla ympäröivän todellisuuden suunnitelmia, projekteja ja aikomuksia (Harré 1997, 130).

Muun muassa Jukka Korhonen (1999) esittelee Harrén näkemystä sosiaalisen toiminnan säännönmukaisuudesta ja toimintaan kohdistuviin odotuksiin mukautumisesta. Juuri tässä yhteydessä Harré keskeisimmin lainaa Goffmanin näytelmä-metaforaa, jolloin sosiaalinen elämä nähdään draamana, mikä koostuu erilaisista näytelmistä ja missä elämä tulkitaan näyttämöksi ja ihmiset luokitellaan roolistaan riippuen joko esiintyjiksi tai yleisöksi. Tämä draamamalli voidaan jakaa kohtausanalyysiin, toiminta-analyysiin sekä toimija-analyysiin, joista kohtausanalyysi edelleen näyttämöanalyysiin ja tilanne-analyysiin. Draamamallin tarkoituksena on hahmottaa ja nostaa esiin kulloisessakin kontekstissa niitä sosiaalisten tilanteiden taustatekijöitä ja puitteita, joiden varassa yksi-

löt tekevät valintojaan toimia tietyllä tavalla sekä arvioivat niin omaa kuin toistensa toimintaa. Harrén mukaan toimintamallin tai -strategian valinta riippuu siitä, mitä haluamme muille viestittää. Eto-genisen näkemyksen mukaan haluamme viestittää muille toimivamme siten kuin tilanteessa ilmenevä sääntö edellyttää tai siten kuin tulkitsemme sen edellyttävän. (Korhonen 1999, 75–78.) Sosiaalisten suhteiden hahmottaminen draamamallin näkökulmasta auttaa myös ymmärtämään ryhmien keskeistä roolia ihmisten elämässä, jolloin ryhmien voidaan olettaa vaikuttavan keskeisesti yksilön toimintaan.

Harré on 1990 –luvulta lähtien lähestynyt tutkimuksissaan yhä enemmän diskursiivista tutkimusperinnettä ja esittänyt myös kritiikkiä aikaisempaa tutkimustaan kohtaan. Harré näkeekin, ettei todellisuus ja siinä toiminen olekaan niin stereotyyppistä kuin esimerkiksi etogeeninen ajattelu antaa ymmärtää. Harré on myöhemmin esittänyt myös kritiikkiä aiemmin käyttämäänsä goffmanilaista dramaturgista mallia kohtaan. Näin yksilöitä ei tulisi nähdä niinkään valmiiksi kirjoitettujen näytelmien osana vaan pikemminkin aktiivisesti näytelmiä kirjoittavina osallistujina. (Ks. esim. Ylijoki 2001.) Teoksessaan *Positioning theory* (1999) Harré ja van Langenhove pyrkivätkin tavoittamaan diskursiivisen tutkimusperinteen avulla sosiaalista vuorovaikutusta, episodeja sekä näiden dynamiikkaa ohjaavia tekijöitä moraalisen järjestelmänä, mikä luo ja ylläpitää diskursiivisen vuorovaikutuksen osapuolten oikeutuksia ja velvollisuuksia osallistua kyseiseen diskurssiin.

2.2.1 Positiointiteorian lähtökohdat

Positiointiteoria pohjautuu näkemykseen ihmisistä ja ihmisten toiminnasta, missä keskeisiksi tekijöiksi nousevat ajattelun ja kielenkäytön moninaisuus, paikallisuus, tilapäisyys sekä kulttuurinen konteksti. Esimerkiksi ajattelua voi näin ilmetä niin yhteisöllisellä kuin yksilöllisellä tasolla, sekä julkisesti että yksityisesti. Näin ollen esimerkiksi asioita muistellessa muistin toimintoa ja ajattelua tukevat niin yksityiset kuin julkisetkin prosessit, kuten keskustelut. Tällöin ihmisten välinen vuorovaikutus vaikuttaa osaltaan yhteisöllisen muistamisen, päätöksenteon ja ongelmanratkaisun prosesseihin, joissa keskeisiksi tekijöiksi nousevat vuorovaikutusosapuolten kesken jakautuvat oikeudet ja velvollisuudet. Lähtökohtaisesti ajattelun perusteet ovat kuitenkin sosiaalisissa suhteissa, mistä ne omaksutaan yksilön ja persoonan tasolle. Vuorovaikutuksessa käytetty kieli

ja ilmaisujen merkityksellisyys vaihtelevat sekä saavat erilaisia merkityksiä eri aikoina ja eri tilanteissa. Keskustelujen merkityksiä ohjaavat niin ikään sosiaaliset suhteet, jolloin samanlaiset ilmaisut voivat saada aivan erilaisia merkityksiä erilaisissa sosiaalisissa suhteissa. (Harré 2004, 1–3.)

Positiointiteorian taustalla oleva näkemys sosiaalisista episodeista on siis varsin dynaaminen. Harré & Moghaddam (2003, 3) itse kutsuvat 1900-luvun lopull, kokeellisen psykologian haastajaksi syntynyttä tutkimussuuntausta ”dynaamiseksi paradigmaksi”, jossa painoarvoa annetaan enemmän juuri sosiaalisten vuorovaikutusepisodien analyysiin kuin esimerkiksi kokeellisten tutkimusten tekemiseen. Tällöin episodien tulkinnoissa huomiota saavat enemmän tilanteiden spesifit merkitykset ja tilannekohtaiset säännöt. Harré & Secord (1972, 10) määrittelevät episodin tapahtumien sarjaksi, mihin ihmiset osallistuvat jakaen yhteisen näkemyksen sen luonteesta ja jolla on selkeä alku sekä loppu. Harré (1999, 6-5) on myöhemmin tarkentanut episodien olevan muutakin kuin vain käyttäytymistä, jolloin tarkasteluun nousevat episodeihin osallistuvien tunteet, ajatukset, aikomukset ja suunnitelmat. Tällöin episodien voidaan nähdä saavan luonteensa osallistujiansa mukaan episodien samalla ohjatessa niihin osallistuvien toimintaa. Sosiaalisten episodien hahmottamista dynaamisina ilmiöinä on vauhdittanut sosiaalisen konstruktionismin näkemykset sosiaalisten ilmiöiden keskusteluun ja diskursseihin perustuvasta luonteesta sekä näkemys siitä, että diskursiivisiin prosesseihin tarvittavat taidot ja säännöt opitaan diskursiivisissa episodeissa. Merkityksellinen vuorovaikutus on mahdollista vasta kun vuorovaikutuksen säännöt ovat tiedossa ja ihmisillä on vuorovaikutukseen liittyviä odotuksia. (Emt. 2–5.)

Positiointiteorian perusajatus sekä käsitykset kielen käytöstä ja kielellisten ilmausten vaikuttavuudesta ovat varsin lähellä John Austinin ja John Searlen kehittämää puheaktiteoriaa (speech act theory). Puheaktiteoria onkin toiminut osaltaan yhtenä positiointiteorian merkittävimmistä taustavaikuttajista. Puheaktiteoria voidaan hahmottaa osana varsin sosiaalista näkemystä kielen käytöstä ja yhtenä keskeisenä osatekijänä diskursiivisen psykologian kehittymiselle etnometodologian ja semiotiikan ohella. Puheaktiteorian keskeisimpinä sisältönä voidaan pitää kielellisten ilmausten vaikutuksen ja seuraamuksellisuuden nostamista esiin. Teorian mukaan kielellisillä ilmauksilla ei ole ainoastaan toteava vaan myös tekevä ja toimeenpaneva luonne, jolloin toteavat ilmaukset kuvaavat asioiden tilaa ja luonnetta kun puolestaan tekevät ilmaukset saavat aikaan

tapahtumia ja tekoja. Tekevät ilmaukset ovat toisin sanoen toiminnallisia ja tapahtumia aikaansaavia. Tarkemmin, Austinin yleisen puheaktiteorian mukaan kielelliset ilmaukset voidaan jakaa kolmeen luokkaan, jolloin jokaisella ilmauksella on oma merkityksensä, tietty voima, kuten käsky tai pyyntö, sekä kahden edellisen vaikutus, eli se, mitä ilmauksen merkitys ja voima saavat aikaan. (Potter & Wetherell 1987, 14–18.)

Puheaktiteoriaa voidaan pitää yleisemmin kielifilosofisena teoriana, joka ei sinällään tarjoa suoranaisia analyysivälineitä empiirisen aineiston tarkasteluun ja analysointiin. Kuitenkin puheaktien vaikutuksellisuuden ja seuraamuksellisuuden sekä tapahtumien tilaa kuvaavan luonteen voidaan katsoa olevan varsin lähellä positiointiteoreettista vuorovaikutuksen tarkastelua. Positiointiteoria pohjaakin pitkälti Austinin näkemykseen juuri kielellisen vuorovaikutuksen vaikuttavuudesta, mutta tarjoaa lisäksi metodologisen välineen analysoida vuorovaikutusta.

Harré & van Langenhove (1999, 1) itse määrittelevät positiointiteorian paikallisten moraalijärjestelmien vuorovaikutuksen rakenteen tutkimukseksi, missä tarkastelun kohteeksi nousevat vuorovaikutuksessa olevien moraaliset oikeudet, velvollisuudet ja vallat puhua ja osallistua vuorovaikutukseen ja kuinka nämä jakautuvat puhujien kesken. Sanaa ”positio” on käytetty monin eri tavoin (sosiaali)psykologisissa kirjoituksissa. Nykyisin käsite yhdistetään jatkuvasti kehittyvään, symbolisesti välittyvän vuorovaikutuksen tutkimukseen ja analyysiin, missä vuorovaikutusta voidaan tarkastella niin yksilöiden näkökulmasta kuin nähden yksilöt ryhmien edustajina. (Harré & van Langenhove 1999,1–2.) Positiointia onkin lähestytty nimenomaan yksilöllisestä prosessina tai ryhmien välisten prosessien näkökulmista, jolloin ryhmien sisäisten prosessien tarkastelu positiointiteorian valossa on jäänyt vähemmälle.

Moraalin ja diskursiivisen toiminnan välistä yhteyttä on kuitenkin tarkasteltu aiemminkin. Harrén lisäksi esimerkiksi Jörg Bergmann (1998) on tarkastellut moraalin osuutta ja roolia arkisessa vuorovaikutuksessa, joskin hieman erilaisesta näkökulmasta. Kuitenkin myös Bergman näkee moraaliset säännöt arkisen vuorovaikutuksen ohjaajina olivat ne julkilausuttuja tai osa vuorovaikutukseen osallistuvien hiljaista tietoa.

Bergmanin mukaan moraalin ja vuorovaikutuksen tutkimus diskursiivisesta näkökulmasta on painottunut siihen, kuinka moraalisia asioita hoidetaan sosiaalisessa vuoro-

vaikutuksessa sekä siihen, kuinka tietyt kielelliset toiminnot kuvaavat moraalialia ja saavat aikaan moraalialia seurauksia. Moraali ja moraalialisuus on tällöin nähty varsin arkisena osana vuorovaikutusta ja näin ollen esimerkiksi toisista puhuttaessa on vaikea välttää moraalialia näkökulmia ja kannanottoja. (Bergman 1999, 279–280.)

Harrén ja van Langenhovenin positiointiteoriaa ja teorian peruskäsitteistöä on käytetty suomenkielisessä tutkimuksessa varsin vähän. Pekka Kuusela (2002) suomentaa teorian asemoitumisteoriaksi tai asemointiteoriaksi ja positiot tarkemmin sijainneiksi. Tutkimuksessani olen käyttänyt kenties lähempänä alkuperäistä terminologiaa olevia positiointiteorian ja position käsitteitä näiden pitäessä sisällään sekä asemoinnin että asemoitumisen käsitteet. Positiointiteorian peruslähtökohtana on kuvata kielellistä vuorovaikutusta ja siinä käytettyjä puheenvuoroja osallistujien sosiaalisten suhteiden ja asemien dynaamisen tuottamisen muotona (Kuusela 2002, 164).

Kuuselan mukaan positiointiteoriassa on tarkemmin kyse minkä tahansa diskursiivisen ilmiön kulun ja siihen liittyvän dynamiikan ymmärtämisestä dynaamisemman ja yksityiskohtaisemman välineistön avulla. Tällöin keskiössä on juuri kielellinen vuorovaikutus ja siinä käytettyjen puheenvuorojen tarkastelu vuorovaikutuksen osapuolten sosiaalisten suhteiden ja asemien dynaamisen tuottamisen muotona. Yksilöiden välisten keskusteluiden aikana diskursiivisesti rakentamat tarinat tekevät henkilöiden tekoja ymmärrettäviksi ja suhteellisen määräytyneeksi sosiaalisina toimijoina. (Emt. 163–164.)

Suomalaisen sosiaalipsykologisen tutkimuksen kentällä positiointiteorian peruskäsitteistöä on tarkastellut Kaarina Mönkkönen (2002) dialogisuutta asiakastyön kontekstissa käsittelevässä väitöskirjassaan. Yhdessä väitöksensä osa-artikkelissa Mönkkönen tarkastelee institutionaaliseen auttamissuhteeseen liittyviä positioita niin työntekijän kuin asiakkaan näkökulmista. Tutkimuksen näkökulmana on näin työntekijän ja asiakkaan välinen dialoginen vuorovaikutus, jolloin myös positioinnin tarkastelut painottuvat niiden ilmenemiseen kahdenkeskisessä vuorovaikutuksessa. Vaikka Mönkkönen tarkasteleekin positioita ja niiden alkuperää omassa tutkimuksessaan samoin lähtökohdin kuin Harré ja van Langenhove, ei hän kuitenkaan tarkemmin ota kantaa siihen, millaisin kielellisin prosessein positioita tuotetaan vuorovaikutuksessa. Tarkasteluun nousevat pikemminkin dialogisessa vuorovaikutuksessa esiintyvät erilaiset positioita työntekijän

ja asiakkaan välillä. Tästä huolimatta Mönkkösen tarkastelut antavat suuntaa myös toisenlaisille positioinnin tarkasteluille institutionaalisen vuorovaikutuksen kontekstissa.

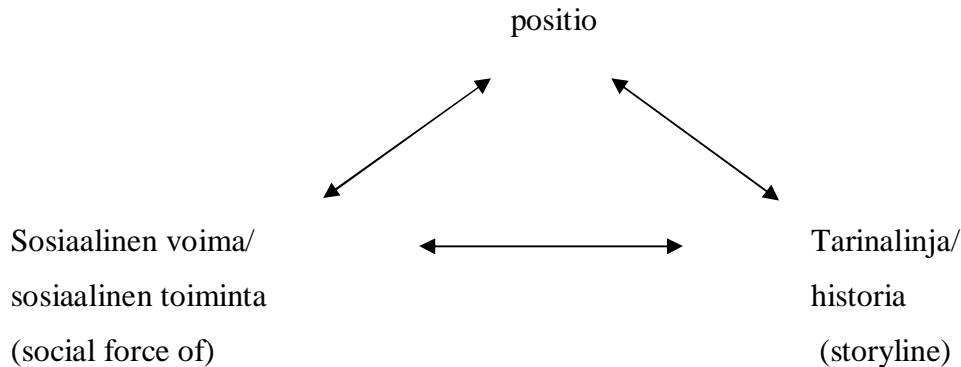
Tarkasteltaessa positiointiteoreettista tutkimuskenttää yleisemmin on havaittavissa kyseisen teorian käyttö kuitenkin yhä laajentuvassa mielessä. Vaikka positiointiteoria ja sen käsitteet nousevatkin yhä useammassa tutkimuksessa esiin, on itse teorian ja sen keskeisten käsitteiden noudattaminen juuri itse teorian näkökulmasta varsin laveaa. Tämä voi osaltaan olla seurausta niin ikään Harrén ja van Langenhovenin (1999, 9) itsensäkin tekemästä huomautuksesta koskien positiointiteorian luonnetta, jolloin positiointiteoriaa ei tule pitää ”yleisenä teoriana”, jota voi deterministisesti soveltaa useisiin spesifeihin tarkoituksiin. Heidän mukaan teoria tulee pikemminkin nähdä lähtökohtana sosiaalisen todellisuuden moninaisuuden reflektointiin. Tällainen tulkinta positiointiteoriasta tarjoaakin lavean tarkastelu- ja sovellusmahdollisuuden monenlaisiin tutkimusintresseihin.

2.2.2 Positiot ja positiointi

Position käsite voidaan nähdä myös dynaamisempina näkemyksenä staattisemmasta roolin käsitteestä. Roolit voidaan nähdä joukkona rajoituksia ja vaatimuksia, jotka voivat ohjata ihmisen toimintamahdollisuuksia hyvinkin paljon elämän aikana. Siinä missä roolit säilyvät suhteellisen samoina tilanteista toisiin, ovat positiot tilannekohtaisia, kyseenalaistettavia ja katoavaisia. Positioihin liittyvät odotukset ja velvollisuudet ovat siis rooleihin nähden lyhyempiaikaisempia sekä dynaamisempia. (ks. esim. Harré & Moghaddam 2003, 126–127.) Positioista puhuminen roolien sijaan sopii myös yhä uudistuviin näkemyksiin sosiaalisten ilmiöiden ontologioista (Harré & van Langenhove 1999, 14).

Positio keskustelussa on metaforinen käsite, johon viittaamalla henkilön moraaliset ja persoonalliset ominaisuudet puhujana kootaan yhteenvedon omaisesti (Harré & van Langenhove 1999, 17). Positiointi toimintana puolestaan viittaa puhujien luontevien "osien" tai "roolien" määräytymiseen henkilökohtaisten tarinoiden diskursiivisessa rakentumisessa, mitkä tekevät henkilöiden toiminnasta sekä sosiaalisesta tapahtumasta järkeviä. Esimerkiksi oppilaan ja opettajan keskustellessa oikeudet tehdä tiettyjä huomautuksia jakautuu eri tavoin osallistujien kesken. Samat julkilausumat saavat erilaisen

sosiaalisen merkityksen riippuen siitä, kumpi keskustelun osapuoli sen esittää. Keskustelun aikana käydyt puheenvuorot paljastavat keskustelua luonnehtivan tarinarakenteen. (Harré & van Langenhove, 1999, 16–17.) Sama asetelma voidaan esittää myös kuviona, mitä Harré & van Langenhove kutsuvat positiointi –triadiksi (kuvio 1):

Kuvio 1. Positiointi – triadin malli (Harré & van Langenhove 1999, 18).

Positiolla tarkoitetaan tässä yhteydessä oikeuksien ja velvollisuuksien joukkoa suorittaa tiettyjä toimintoja, joilla on jotain merkitystä tekoina. Positio voi kuitenkin olla myös luokka rajoituksia ja kieltoja suorittaa näitä tarkoituksellisia tekoja. Jossain määrin jokainen sosiaalinen tilanne ja ympäristö voidaan nähdä positioiden valtakuntana, missä positioita voidaan esimerkiksi omaksua, niistä voidaan kilpailla tai niihin voidaan pakottaa jokseenkin liikkuvalla ja dynaamisella tavalla. Sosiaalinen toiminta pitää puolestaan sisällään kaiken tapahtuvan puheen ja toiminnan, joita tulee tarkastella merkityksellisinä toimintoina ja esityksinä. Esimerkiksi kättely voi edustaa niin tervehdystä, hyvästelyä kuin onnitteluakin. Kättely toimintana on kuitenkin merkityksellistä vasta kun sille on annettu merkitys tapahtuvassa episodissa. Tarinan kulkua ja historiaa voidaan pitää episodin kulkuun vaikuttavana tekijänä, joka toteuttaa jo aiemmin todettua kehityksen mallia. Jokainen tarina on mahdollista ilmaista suhteellisen löyhien narratiivisten konventioiden mukaan. Tarinan kululla tarkoitetaan siis aikaisempien episodien pohjalta muodostuneita tapoja toimia kyseisissä episodeissa. (Harré & Moghaddam 2003, 5–6.)

Positiointi -triadin kaltainen asetelma voi esiintyä niin yksilöiden, ryhmien kuin instituutioiden välisellä tasolla, jolloin kukin triadin käsitteistä saa oman kontekstinsa. Rom Harré sekä Fathali Moghaddam esittelevät kirjassaan *The Selves and Others* (2003)

positiointiteoriaa keskeisimmin soveltavia tutkimuksia, jotka painottuvat juuri yksilöiden ja ryhmien väliseen tarkasteluun sekä kulttuurintasoiseen tarkasteluun. Samantapainen näkökulma on myös havaittavissa Harrén ja van Langenhovenin kirjassa Positioning theory (1999). Yksilöiden tasolla tapahtuvaa positiointia on niin ikään lähestytty narratiivisesta näkökulmasta (esim. Hydén 2005), jolloin keskiöön nousevat yksilön toimijuuden rakentuminen erilaisten positioiden näkökulmasta.

Margareta Hydén (2005) lähestyy omassa tutkimuksessaan positiointia feministisen tutkimuksen näkökulmasta painottaen juuri narratiivista lähestymistapaa positioiden arvioinnissa, jolloin narratiivisesta ja identiteetin rakentamisen näkökulmasta positiointi voidaan nähdä osana oman toimijuuden rakentamista sekä toiminnan merkityskellistämistä. Tutkimuksessaan Hydén tarkastelee fyysisen väkivallan kohteeksi joutuneiden naisten arvioita omasta itsestään toimijoina niin parisuhteessa elämisen kuin erovaiheen aikana. Tutkimusaineisto pohjautuu kymmenen naisen haastatteluihin, joita tehtiin kahden vuoden aikana tuottaen yli 60 tuntia haastatteluaineistoa, jota analysointiin narratiivisella otteella. Hydén erottelee naisten kertomien kokemusten perusteella kolme keskeistä toimijapositiota, joista ainakin yksi nousi esiin jokaisessa haastattelussa. Nämä positiot olivat haavoittuneen positio, itseään syyttävän positio ja siltojen rakentajan positio, jonka mukaan elämää ja toimijuutta pyrittiin rakentamaan yhdistämällä menneet ja tämän hetkinen elämä.

Vaikkakin Hydénin tutkimuksen lähtökohta ei ole tiukasti teoreettisesti sidottuna positiointiteoriaan, kuvaa esitetty analyysi hyvin positioiden dynaamisuutta. Haastatteluissa naiset asettivat itsensä useisiin positioihin vaihdellen näin omaa toimijuuden näkökulmaa yhden haastattelun aikana. Toimijuuden tarkastelun ollessa keskipisteessä ei tutkimuksen tarkoituksena ollut eritellä positioinnin eri muotoja ja siihen liittyviä prosesseja vaan pikemminkin nostaa esiin tuotettuja ja elettyjä positioita, vaikkakin tutkimuksessa selkeästi tuodaan esimerkkien avulla esiin positioiden kielellinen tuottaminen.

Sosiaalisen konstruktionismin ja diskursiivisten teorioiden valossa eivät ainoastaan yksilö ja yksilöllisyys ole diskursiivisesti rakennettu, vaan myös ympäröivä sosiaalinen todellisuus voidaan nähdä diskursiivisesti tuotettuna. Tästä näkökulmasta lähtien positiointiteorian avulla voidaan lähestyä myös institutionaalisia diskursiivisia käytäntöjä esimerkiksi organisaatioiden tasolla. Esimerkiksi Lionel Boxer (2001) tarkastelee artik-

kelissaan Using Positioning Theory to Make Change Happen positioinnin mahdollisia vaikutuksia organisaatiotason muutoksiin. Boxer tähdentää diskurssien merkitystä joko muutoksia mahdollistavina tai ehkäisevinä tekijöinä. Kokonaisuudessaan Boxer näkee positiointiteorian tarjoavan mallin ymmärtää organisaatioissa ilmeneviä vastakkainasetteluja ja vallankäyttöä, jotka keskeisesti vaikuttavat organisaatioissa tapahtuviin muutoksiin sekä tavan ymmärtää muutosprosessiin liittyviä ongelmia. Boxer painottaakin johtajuuden merkitystä ja johtajan käyttämiä positioinnin muotoja ja suhtautumistapoja muutosten mahdollistajana.

2.3 Sosiaalipsykologinen ryhmätutkimus

Sosiaalipsykologia tutkii laajasti ottaen kulttuuriprosesseja, joissa yksilöt ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Ryhmät ovat yksi muoto näistä kulttuuriprosesseista. Sosiaalipsykologiassa tarkastellaan ryhmiä kaikessa laajuudessaan, tilapäisistä vuorovaikutustilanteista yhteiskunnallisiin liikkeisiin. Ryhmät ovat luonnollinen osa ihmiselämää niiden vaikuttaessa niin yksilön kehitykseen, persoonaan kuin päätöksiinkin. Samalla yksilö myös hyödyntää ryhmiä esimerkiksi omissa pyrkimyksissään. (Niemistö 1999, 9–10.) Monet sosiaalipsykologisen tutkimuksen kannalta kiinnostavat ilmiöt tapahtuvat ryhmissä tai ovat jollain tapaa palautettavissa ryhmätason ilmiöihin.

Ryhmätutkimuksella on sosiaalipsykologiassa pitkät ja moninaiset perinteet niin kokeellisessa kuin psykodynaamisessa ryhmätutkimuksessa. Sosiaalipsykologinen ryhmätutkimus painottuu kuitenkin kokeelliseen tutkimusperinteeseen, jolloin huomio on keskittynyt erityisesti ryhmien rakenteeseen ja ryhmäprosesseihin (Stainton Rogers 2003, 264). Kokeellisuutta ja kognitiivisia prosesseja painottavan ryhmätutkimuksen lisäksi ryhmiä on lähestytty psykoanalyttisen sekä kielellisen ja kulttuurisen selitysmallien voimin, joista myös psykoanalyttinen tutkimus lähestyy ryhmiä kokeellisista lähtökohdista. Kielellinen ja kulttuurinen ryhmätutkimus painottaa ryhmien sisäisten vuorovaikutusprosessien sisällön analyysia kriittisen sosiaalipsykologian näkökulmasta.

Ryhmätutkimuksen monimuotoisuus vaikeuttaakin osaltaan ryhmän määrittelyä käsitteenä. Klaus Helkama, Rauni Myllyniemi ja Karmela Liebkind (2001) tarkastelevat ja määrittelevät ryhmiä lähinnä niissä syntyvien prosessien ja rakenteiden suhteen. Tämän

mukaan ryhmän sisäisessä vuorovaikutuksessa syntyy ilmiöitä, jotka vaikuttavat olennaisesti esimerkiksi ryhmän tuloksellisuuteen. Näitä ilmiöitä ovat esimerkiksi ryhmän viestintäverkko ja osallistuminen, ryhmän tunnesuhteet ja kiinteys sekä ryhmän roolirakenne ja normit. Ryhmän viestintäverkolla tarkoitetaan sitä, millaiseen viestintärakenteeseen ryhmän sisäinen vuorovaikutus perustuu. Viestintäverkkomalleja ovat esimerkiksi ratas, ketju, kehä sekä kaikki kanavat salliva vuorovaikutusmalli. Viestintäverkkomalleja on tarkasteltu eritoten ryhmän toiminnan tehokkuuden näkökulmasta, jolloin parhaiten toimivan viestintäverkkomallin valinta on olennaisesti sidoksissa ryhmän tehtävän luonteeseen. Ryhmän sisäisiä ystävyysuhteita voidaan käyttää ryhmän kiinteyden eli koheesion mittana. Koheesion yhteydessä tarkastellaan ryhmän sisällä havaittuja molemminpuolisia ystävyysuhteita ja niiden määrää. Ryhmän roolirakenteella ja normeilla tarkoitetaan ryhmässä tapahtuvaa roolijakoa sekä rooleihin kohdistuvia odotuksia, joita ryhmässä syntyneet normit yleensä ohjaavat. Tämän lisäksi Helkama ym. nostavat esiin ryhmän johtajan merkityksen ryhmän toimintaan ja roolijakoon vaikuttavana tekijänä. (Helkama ym. 2001, 266–271.)

Donald C. Penningtonin (2005) mukaan pienryhmät ovat kooltaan maksimissaan 30 henkilön kokoisia ja voidaan jakaa sosiaalipsykologisessa kontekstissa aggregaatteihin, psykologisiin, virallisiin ja epävirallisiin ryhmiin, työ- sekä oma-apu ryhmiin. Aggregaatit ovat ihmiskasaumia ja eroavat näin selkeästi esimerkiksi psykologisista ryhmistä ja työryhmistä, joissa tulee vallita selkeä ja yhteinen näkemys ja yksimielisyys ryhmän rakenteesta ja toiminnan tavoitteesta. Oma-apuryhmät voidaan nähdä työryhmien vastakohtana ja niitä luonnehtivatkin vapaaehtoisuus ja yhteisten ongelmien ja tarpeiden käsitteleminen. (Pennington 2005, 8–12.) Kokoavasti ryhmän yleisiä tunnusmerkkejä ovat siis tietty koko, tarkoitus, säännöt, vuorovaikutus, työnjako ja roolit sekä johtajuus.

Seuraavaksi esittelen lyhyesti sosiaalipsykologisen ryhmätutkimuksen traditioita sekä niitä keskeisimpiä käsitteitä, jotka omalla tavallaan ovat lähellä positiointiteoriaan liittyviä tarkasteluja.

2.3.1. Ryhmätutkimuksen traditiot

Sosiaalipsykologinen ryhmätutkimus on sen reilun satavuotisen historiansa aikana pyrkinyt vastaamaan kulloisessakin ajankohdassa siihen kysyntään, jonka eri aikojen yh-

teiskunnalliset olot ovat nostaneet esiin. Varhaisimpiin ryhmiä ja joukkoja käsitteleviin tarkasteluihin voidaan lukea Gustav Le Bonin tarkastellut joukkojen psykologiasta ja joukkosielun kaltaisesta toiminnasta. Tällöin Ranskan levottomat yhteiskunnalliset olot nostivat esiin tarpeen tarkastella joukkojen ja suurien massojen toimintaa ja psykologista perustaa. (ks. esim. Saastamoinen 2007.) Sosiaalipsykologinen ryhmätutkimus on koulukuntaistunut sitten joukkopsykologian varhaisista vaiheista, jolloin kunkin tutkimustradition voidaan katsoa kehittyneet seurauksena laajemmista psykologisista ja kulttuuristakin ajankohtaa vallitsevan metateorian seurauksena. Näin ollen sosiaalipsykologisen ryhmätutkimuksen perinne voidaan jakaa kognitiiviseen ja psykoanalyttiseen traditioon sekä kenties hieman tuoreempaan mikrokulttuuriseen näkemykseen ryhmistä. Näistä traditioista lähimpänä sosiaalipsykologian aikalaiskeskustelua on nimenomaan mikrokulttuurinen suuntaus sen painottaessa esimerkiksi minuuteen ja identiteettiin sekä vuorovaikutukseen ja yhteisesti jaettuun todellisuuteen liittyviä tarkasteluja (ks. esim. Lindesmith, Strauss ja Denziin, 1999).

Kokeellisen pienryhmätutkimuksen alku sijoittuu 1930 – luvulle, jolloin suoritettiin useita pienryhmien toimintaa koskevia kokeita. Tuolloin kokeellista tutkimusta ajoivat eteenpäin Yhdysvaltojen suotuisat kulttuuriset ja taloudelliset olosuhteet, jolloin valloillaan ollut uskomus tieteen voimasta selittää sosiaalisia ongelmia sai rahallista vastakaikua niin valtiolta, akateemisilta instituutioilta kuin yritysmaailmastakin. Kokeellisen pienryhmätutkimuksen kehitystä edistivät myös ryhmien kanssa työskentelevien tahojen kannustus sekä sosiaalitieteilijöiden tunnustus siitä, että ryhmät ovat tutkimisen arvoisia ja että se olisi mahdollista sosiaalitieteellisten menetelmien avulla. (Levine & Moreland 2006, 3.)

Kokeellisen ryhmätutkimuksen keskeisimmiksi klassikoiksi ovat nousseet Kurt Lewin, Muzafer Sherif sekä Henri Tajfel (ks. esim. Brown 1988; Hogg & Abrams 1988). Kurt Lewinistä onkin sanottu, että juuri hänen kokeellisten tutkimustensa ansiosta tuli ryhmistä jälleen 1930 –luvulla tieteellisesti kunniallinen tutkimuskohde (Ahokas 2001, 118). Lewinin 1930 –luvulla kehittämä kenttäteoria oli yritys psyykkisten tapahtumien yleisen, eksaktin teorian luomiseksi, jolloin tarkastelun kohteeksi nousi psyykkisen voiman käsite ja sen mittaamisen probleema. Kenttäteorian mukaan psyykkisiä tiloja ja niiden muutoksia on kuvattava erityisessä, epäjatkevassa, topologisessa avaruudessa. Psyykkiset toiminnot ja niiden muutokset tapahtuvat tällöin yksilön tietyssä kokemus-

maailman hetkessä, elämänkentässä (life space), jolloin psyykkiset voimat ohjaavat toimintaa eri tavoin kuin fyysiset voimat. Elämänkentän psyykkiset voimat ilmenevät yksilölle valintoina, joita hänen on tehtävä suuntautuakseen ympäristöönsä. Ympäröivä maailma, elämänkenttä, koostuu siis Lewinin mukaan yksilön toimintaa ja valintoja ohjaavista voimista, jotka pakottavat yksilön tekemään kognitiivisia valintoja. (Rainio 2001, 314–316.)

Monet kenttäteorian käsitteet voidaan sellaisenaan soveltaa ryhmäilmiöihin ja kenttäteoriaa voidaankin pitää ryhmädynamiikan tutkimuksen lähtökohtana. Yksi kenttäteorian tunnusomaisin käsite ryhmädynamiikassa on keskinäisriippuvuus (interdependence), jolloin ryhmän jäseniä voidaan pitää ryhmään kuuluvina vain jos yksilöitä yhdistää yhteinen kohtalo tai yhteistavoitteisiin perustuva työnjako. Ryhmädynamiikan periaatteita on myöhemmin sovellettu useisiin soveltaviin tieteisiin, kuten kasvatustieteisiin, organisaatiopsykologiaan, perhe- ja ryhmäterapiaan sekä sosiaalityöhön. (Ahokas 2001, 120–122.)

Lewinin kenttäteorian lisäksi ryhmätutkimuksen klassikoiksi ovat nousseet Muzafer Sherifin ryhmien välisiä suhteita käsittelevät tutkimukset sekä Henri Tajfelin minimaalisten ryhmien koe. Muun muassa Rupert Brown (1988) esittelee teoksessaan *Group Processes* Sherifin (1953) ja Tajfelin (1971) tunnetuimmat kokeet. Näiden kokeiden ja kognitiivisen ryhmätutkimuksen keskeinen sanoma yleensäkin on ryhmän ja ryhmäjäsennyksen vaikutus yksilöön ja yksilön tulkintoihin ympäröivästä todellisuudesta. Ryhmät ja ryhmäjäsennyys siis vaikuttavat keskeisesti ihmisten elämään.

Ryhmien psykodynaaminen tarkastelu ei eroa tavoitteiltaan juurikaan kokeellisen ryhmätutkimuksen tavoitteista. Molemmat ryhmätutkimuksen suuntaukset tarkastelevat ryhmän vaikutusta yksilön toimintaan, yksilöiden jakamia kokemuksia sekä ryhmien yleisiä ominaisuuksia. Psykodynaaminen ryhmätutkimus tarkastelee ryhmäjäsennyttä ja niihin liittyviä psykologisia prosesseja kuitenkin hieman eri oletuksin kuin kokeellinen ryhmätutkimus. Psykodynaamisen ryhmätutkimuksen tutkimusmenetelmät poikkeavat perinteisen kokeellisen tutkimuksen syy-seuraus – suhteesta painottaen ekologista validiutta, merkitysten ja subjektiivisten kokemusten ainutlaatuisuutta, ihmisten toiminnan taustalla olevia tiedostamattomia motiiveja ja puolustusmekanismeja sekä ryhmän mieltä (group mind). Tässä yhteydessä ryhmän mielellä tarkoitetaan niitä tiedostamattomia

tekijöitä, joiden avulla kollektiivinen ymmärrys ja toiminta ovat ryhmässä mahdollista. (Morgan & Thomas 1996, 65–68.)

Psykodynaamisen ryhmätutkimuksen kehitykseen ovat vaikuttaneet niin yksilökeskeisen psykoanalyysi kuin Kurt Lewinin käsitykset ryhmädynamiikasta sekä Bionin Toisen Maailmansodan aikana tekemät tutkimukset. Bion korosti psykoanalyttisessa ajattelussaan juuri ryhmien merkitystä omina todellisuuksinaan ja kokonaisuuksinaan, ryhmiä ryhminä. Bion sovelsi perinteisen psykoanalyysin käsitteitä selittäessään ryhmien toimintaa, jolloin jokaisella ryhmällä voidaan katsoa olevansa oma alitajunta, mikä tiedostamattomasti ohjaa ryhmän toimintaa. (Morgan & Thomas 1996, 70–72.)

Bionin ohella Jacob Morenoa voidaan pitää yhtenä keskeisimmistä psykodynaamisen ryhmätutkimuksen edustajista. Yksi Morenon tunnetuimmista teorioista on hänen kehittämä sosiometrinen ryhmätutkimus, jossa tutkitaan ryhmän sosiaalisten suhteiden verkkoa, joka perustuu ryhmän jäseniltä kysytyihin ystävyysvalintoihin. Niin Morenon ja Bionin psykodynamiikkaa kuin muitakin psykoanalyttiseen perinteeseen pohjautuvia ajatuksia ja käsitteitä ryhmistä on sovellettu moniin erilaisiin tarkoituksiin, kuten psykoterapia-, ihmissuhde- ja kuntoutusryhmiin sekä organisaatioiden ja tiimien kehittämiseen ja koulutukseen. (Niemistö 1999, 24–28, 129.)

2.3.2 Ryhmien mikrokulttuurinen tarkastelu

Edellä esitetyt ryhmätutkimuksen muodot edustavat perinteistä sosiaalipsykologista ryhmätarkastelua. Kriittisen sosiaalipsykologian näkökulmasta sosiaalipsykologista pienryhmätutkimusta on tehty varsin vähän. Muun muassa Stainton Rogers (2003) näkee kuitenkin kriittisen ryhmätutkimuksen olevan mahdollista. Stainton Rogersin mukaan kriittistä tutkimusta luonnehtii tutkimusmetodien moninaisuus. Tällöin ryhmien tasolla tapahtuvassa kriittisessä tutkimuksessa voidaan yhdistää esimerkiksi kvalitatiivisia havainnointimenetelmiä ja kyselytutkimusta, jonka avulla esimerkiksi ryhmän historian ja vuorovaikutuskulttuuria luonnehtivien tekijöiden tarkastelu on mahdollista.

Norman Denzin (1999) lähestyy ryhmiä sosiaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta pyrkien yhdistämään säännönmukaisuuksia sekä sääntöjä painottavan vuorovaikutustutkimuksen ja vuorovaikutusprosessit avoimina tapahtumina näkevän vuorovaikutus-

tutkimuksen ottaen näin askeleen lähemmäksi kriittistä sosiaalipsykologista ryhmätutkimusta. Kielellistä ja vuorovaikutusta painottavassa ryhmätutkimuksessa ryhmän luonnetta keskeisesti määrittävä tekijä on kielellinen vuorovaikutus ja sitä ohjaava yhteinen todellisuus, jolloin hyvinkin ennalta määrätty vuorovaikutusrakenne voi rikkoutua ja jatkua virtaavana prosessina. (Denzin 1999, 298–299.)

Denzin (emt.) näkee kasvotusten tapahtuvan vuorovaikutuksen sääntöjä noudattavana, mutta myös jatkuvasti muuttavana prosessina, jolloin kaikki vuorovaikutus tapahtuu sosiaalisissa tilanteissa. Sosiaalista vuorovaikutusta ohjaavat tällöin tilanteen lisäksi vuorovaikutukseen osallistuvien vuorovaikutusrepertuaarit, sosiaaliset suhteet sekä sosiaalisissa tilanteissa luodut identiteetit. Tässä yhteydessä sosiaaliset tilanteet ja niissä tapahtuva vuorovaikutus tulee nähdä tapahtumina, joiden taustalla vaikuttavat aikaisempien kokemusten luoma fenomenologinen virta, vuorovaikutuksen luonne, vuorovaikutukseen osallistuvat yksilöt ja heidän näkemyksenä muista sekä merkitykselliset eleet. Vuorovaikutusrepertuaareilla Denzin tarkoittaa puolestaan niitä merkityksen ja tulkinnan malleja, jotka toimivat tilannekohtaisesti yksilöiden välisen vuorovaikutuksen lähtökohtana. Sosiaalisissa tilanteissa syntyneet identiteetit ohjaavat yksilöiden sosiaalista vuorovaikusta pitäen sisällään malleja erilaisista sosiaalisista suhteista. Laajemmat vuorovaikutuksen muodot, kuten ryhmät antavat yksilölle identiteetin ja sijoittavat sen sosiaaliin suhteisiin. Näin ollen yksilön kokemus itsestä, identiteetti, nimet, tittelit, vuorovaikutusrepertuaarit ja sosiaaliset suhteet ovat läheisesti yhteydessä toinen toisiinsa. (Denzin 1999, 298–304.)

Denzin on itse tutkinut vertaistukiryhmiä, kuten alkoholismiin hallintaan liittyviä AA-ryhmiä. Tällaisten luonnollisten ryhmien vuorovaikutuksen tutkimisella on Denzinin mukaan jokseenkin paljon annettavaa sosiaalipsykologisille tarkasteluille esimerkiksi identiteetin, sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutuksen tarkasteluihin. Denzinin tarkasteluissa vertaistukiryhmät näyttäytyvät nimenomaan kulttuureina, joita ohjaavat yhteiset merkitykset, normit ja roolijako, jotka edelleen pidetään yllä erilaisin säännönmukaisuus- ja rituaalein. (Emt., 308–310.)

Vaikka Denzin pitääkin ryhmätutkimuksen perinnettä moninaisena niin luonteeltaan kuin tarkoitukseltaan, yhdistää hänen mukaansa perinteistä ryhmätutkimusta miltei aina kolme tekijää: ryhmät ovat uusia, koetta ja tutkijoiden tarkoituksia varten muodostettuja

sekä tutkimus saa yleensä kokeen luonteen. Tällöin esimerkiksi tarkasteltavien ryhmien jäsenillä ei ole juurikaan aikaisempia suhteita keskenään, jotka vaikuttavat ratkaisevasti luonnollisissa olosuhteissa toimivien ryhmien toimintaan. (Denzin 1999, 308.) Vuorovaikutusta, kontekstia ja kulttuuria painottavan ryhmätutkimuksen mukaan ryhmien toimintaan tulisikin tarkastella yksittäisinä tapauksina, joilla on oma historiansa ja joissa yhteistä todellisuutta luodaan vuorovaikutuksen avulla. Tällaisen lähestymistavan taustalla on kriittisen sosiaalipsykologiankin kehitykseen keskeisesti vaikuttanut sosiaalisen konstruktionismin teoria.

Myös Peter Hartley (1997) näkee ryhmien mikrokulttuurisen tarkastelun keskeisenä pyrittäessä ymmärtämään sitä millaiset prosessit vaikuttavat ryhmien toimintaan. Hartley esittelee ryhmien toimintaa kuvaavan integroivan mallin, joka peruslähtökohdillaan muistuttaa jokseenkin paljon postiiointi-triadin kaltaista tapaa hahmottaa vuorovaikutusta. Integroivan mallin mukaan ryhmän toimintaan vaikuttavia tekijöitä voidaan luokitella kolmeen luokkaan: yksilöiden väliseen alamaailmaan, jota ei aina voida havaita, tehtävien ja järjestelyjen tasoon sekä sosiaalisten ja kulttuuristen taustatekijöiden tasoon. Yksilöiden välisellä tasolla tarkoitetaan tässä yhteydessä ryhmän jäsenten välisiä emotionaalisia suhteita, kuten ihailua ja kaunaa. Tehtävien ja järjestelyjen taso kuvaa puolestaan ryhmän avointa järjestäytymistä, johon kuuluvat ryhmälle asetettu tai ryhmän itse asettama tehtävä sekä kaikki toimenpiteen, joita tehtävän suorittaminen vaatii. Tällä tasolla tapahtuvat kaikki näkyvä käyttäytyminen ja toiminta. Sosiaalisella ja kulttuurisella taustalla tarkoitetaan sitä kontekstia, jossa ryhmä kulloinkin toimii. Nämä taustatekijät koostuvat niin ryhmän yksilöistä kuin ryhmän toimintakehyksestä. Ryhmän vuorovaikutuksen tarkastelu tällaisesta näkökulmasta nostaa Hartleyn mukaan esiin aina tilannekohtaisesti erilaisia käyttäytymistapoja ja odotuksia. Näin ollen pienryhmien ei voida odottaa käyttäytyvän samalla tavalla. (Hartley 1997, 29–31.)

Mikrokulttuuriset tarkastelut ryhmistä pohjautuvat pitkälti kielellisen käänteen esiin nostamiin näkökulmiin sekä osaltaan jo näitä edeltäneisiin tulkintoihin yksilöiden toiminnasta. Keskeisimpinä taustavaikuttajina ovat näin näkemykset ihmisen sosiaalisuudesta fenomenologisessa sosiologiassa, amerikkalaisessa mikrososiologiassa ja sosiaalipsykologiassa Harrén ja muiden sosiaalisen konstruktionismin edustajien mukaan. Laajemmin, kulttuurisissa tulkinnoissa ihminen nähdään vuorovaikutuksessa, erilaisissa

ihmissuhteissa ja ryhmäjäsenyyksien pohjalta kehittyneenä yksilönä. (Saastamoinen 2007, 97–100.)

2.3.3 Vuorovaikutus sosiaalipsykologisessa ryhmätutkimuksessa

Niin ikään ryhmän vuorovaikutuksen tutkimuksella on pitkät perinteensä sosiaalipsykologisen tutkimuksen kentällä, vaikka ryhmien vuorovaikutuksen tarkastelu nimenomaan vuorovaikutuksen sisällöllisestä näkökulmasta on ollut varsin vähäistä. Randy H. Hirokawa ja Marshall Scott Poole (1996) esittelevät varsin kattavasti nimenomaan ryhmien vuorovaikutustutkimuksen historiaa painottaen tarkasteluissaan päätöksentekoon liittyvien vuorovaikutuksellisten prosessien havainnointia. Kirjoittajat jakavat ryhmätason vuorovaikutustutkimuksen neljään aikakauteen aina tutkimuksen varhaisvaiheista 1920-1945 -luvulta 90-luvulle saakka, jolloin ryhmän vuorovaikutuksen tarkasteluihin nousivat keskeisesti teoreettiset tarkastelut. Kenties tunnetuimmat sosiaalipsykologisen vuorovaikutustutkimuksen klassikot, kuten kenttäteoria ja IPA (interaction process analysis), sijoittuvat Hirokawan ja Poolen mukaan vuosien 1945-1970 väliselle ajalle vuorovaikutuksen sisällöllisten ja metodologisten tarkastelujen ajoittuessa puolestaan 1970-1980 -luville. Uudempaa vuorovaikutustutkimusta edustavat kirjoittajien mukaan funktionalistinen ja rakenteellinen lähestymistapa sekä symbolisen konvergenssin teoria.

Sosiaalipsykologian piirissä kenties tunnetuin ryhmän vuorovaikutuksen ja ryhmäkäyttäytymisen analysointiin suunniteltu havainnointitekniikka on Robert Balesin (1951) laatima vuorovaikutusprosessin analyysimenetelmä Interaction Process Analysis (IPA). IPA on kehitetty erityisesti tiettyä tehtävää varten kokoontuneen niin virallisen kuin epävirallisenkin ryhmän analysointia silmällä pitäen. Tällaisia ryhmiä voivat olla esimerkiksi työ- ja projektiryhmät kuin perheryhmät ja nuorisojengitkin. Analyysimenetelmä pyrkii huomioimaan nimenomaan vuorovaikutuksen sisällöllisiä näkökulmia, joskin varsin mekaanisesti. IPA pohjautuu Balesin näkemyksiin ryhmätoiminnan teoriaan liittyvistä lähtökohdista, jolloin tehokkaasti toimivan ryhmän tulee selviytyä kahden tyyppisistä ongelmista. Ryhmän tulee toimia tehokkaasti ryhmän tehtävään liittyvän käyttäytymisen suhteen, jonka avulla ryhmä edistyy tavoitteensa saavuttamisessa. Tämän lisäksi ryhmän tulee toimia tehokkaasti interpersoonallisella yhteistoiminnan tasolla, jota ohjaa ryhmän sosio-emotionaalinen käyttäytyminen.

Edellisten ryhmätoiminnan tavoitteiden mukaisesti voidaan ryhmän vuorovaikutuksessa ilmenevä käyttäytyminen luokitella IPA-mallin mukaan neljään eri luokkaan; sosio-emotionaalisiin positiivisiin ja negatiivisiin luokkiin sekä tehtävään suuntautuneisiin kysymyksiin ja vastauksiin. Kukin näistä luokista jaetaan edelleen kolmeen eri luokkaan, jolloin saadaan yhteensä 12 ryhmätoiminnan ja siihen liittyvän vuorovaikutuksen tarkastelun luokkaa. Tarkastelemalla ryhmän toimintaa IPA-mallin mukaisesti voidaan ryhmässä tapahtuvasta vuorovaikutuksesta systemaattisesti erotella tekijöitä, jotka vaikuttavat esimerkiksi ehdotuksen tai mielipiteen tiedustelun muodossa ryhmän toiminnalliseen tavoitteeseen tai yhdenkuuluvuuden tai vihamielisyyden osoittamisen myötä ryhmän sosio-emotionaalisen tavoitteen saavuttamiseen. (Bales 1951.) Yksi keskeisin IPAn avulla tuotetuista ryhmäkäyttäytymistä koskevista tuloksista oli kahden johtamistyyppin, tehtäväjohtajan ja sosio-emotionaalisen johtajan esille nousu. (Pennington 2005, 39–40.)

Vaikka IPA on erinomainen väline esimerkiksi ryhmän toimintaa ohjaavan vuorovaikutuksen tutkimiseen, jättää se esimerkiksi ryhmän jäsenten omat käsitykset ryhmäjäsenyydestään ja vuorovaikutuksessa esitettyjen näkökantojen kielellisen ilmaisun ja muodostumisen vähemmälle huomiolle. Tarkasteltaessa IPA-mallin kaltaista vuorovaikutustutkimusta positiointiteorian näkökulmasta, voidaan positiointiteorian nähdä tarjoavan tarkemman kuvan ryhmän vuorovaikutukseen vaikuttavista tekijöistä sekä myöskin itse vuorovaikutuksen luonteesta ja kulusta.

Ryhmän sisäistä vuorovaikutusta voidaan siis tarkastella useiden erilaisten yhteyksien ja kontekstien näkökulmasta. Yksi merkityksellinen viitekehys sosiaalisen vuorovaikutuksen tutkimuskentällä on ollut institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimus, josta ryhmien kontekstissa kokouksien vuorovaikutuksen tarkastelu tarjoaa hyvän esimerkin. Suomessa kokouksien vuorovaikutusta keskusteluanalyysin näkökulmasta on tutkinut esimerkiksi Ilpo Koskinen (1999), joka tarkastelee väitöskirjassaan kokousvuorovaikutusta Deidre Bodenin (1994) mukaisesti. Tällöin kokousvuorovaikutus voidaan nähdä puheenvuoroiltaan pidempinä kuin arkikeskusteluissa, roolien ja niihin kohdistamien odotusten ohjaamina sekä muodollisen vuorovaikutuksen piiriin kuuluvana, joka saattaa kuitenkin sisältää arkikeskustelua muistuttavaa vuorovaikutusta. Koskisen tutkimuksen yhtenä tarkastelunäkökulmana ovat johdon kokousten keskusteluanalyttiset tarkastelut. Tässä yhteydessä vuorovaikutukseen kuuluvat keskeisenä osana puhujien arvioivat

puheenvuorot, joihin sisältyy niin moraalisia odotuksia kuin sosiaalista kontrolliakin. Verrattuna arkiseen vuorovaikutukseen kokousvuorovaikutus institutionaalisessa kontekstissa voidaan katsoa olevan kenties enemmän sääntöjen ja odotusten sitomaa.

Ryhmässä tapahtuvan vuorovaikutuksen tarkastelut ovat pitkälti painottuneet tarkastelemaan vuorovaikutuksen rakennetta ja sen järjestymistä vuorovaikutuksen sisällön sijaan. Osaltaan syynä vähäiseen vuorovaikutuksen sisällön tarkasteluun lienee analyysimenetelmien ja teoreettisten mallien vähäisyys sekä myös ryhmien vuorovaikutuksen tarkastelutarpeiden moninaistuminen, jolloin aikaisemmat vuorovaikutusta tarkastelevat mallit eivät välttämättä onnistu saavuttamaan ryhmän vuorovaikutuksen moninaisuutta nimenomaan mikrokulttuurisena prosessina. Hartleyn ryhmän vuorovaikutuksen yleinen malli on lähimpänä positiointiteoreettista viitekehystä sen painottaessa niin ikään ryhmän vuorovaikutuksen moninaista hahmottamista, jolloin ryhmässä tapahtuvan vuorovaikutuksen nähdään rakentuvan niin varsinaista puheakteista kuin myös ryhmän henkilöiden historiasta ja ympäröivästä kulttuurista. Se, mikä Hartleyn mallista tekee vielä puutteellisen, on sen analyysimahdollisuuksien puuttuminen. Malli kuvaa jokseenkin samalla tavalla ryhmän vuorovaikutuksen mikrokulttuurista ympäristöä kuin positiointiteoria, jolloin positiointiteorian tarjoamat vuorovaikutuksen analyysimahdollisuudet voidaan nähdä ryhmän mikrokulttuuristen prosessien konkreettisena havainnollistajana.

2.3.4 Ryhmien normit, roolit ja status positiointiteoreettisessa kontekstissa

Positiointiteorian peruskäsitteistö asettuu lähelle perinteistä sosiaalipsykologista tutkimusta normeista, rooleista ja statuksesta, joissa jokaista tarkasteltaessa nousevat esiin käsitykset oikeuksista ja velvollisuuksista toiminnan ohjaajina. Tämänkaltaiset tarkastelut ovat olleet keskiössä erityisesti kokeellisen ryhmätutkimuksen piirissä. Normeihin, rooleihin ja statukseen liittyvien tarkastelujen peruskäsitteet ovat kuitenkin jokseenkin staattisia eivätkä välttämättä pyri selittämään niihin liittyvää dynamiikkaa ja sisältöä.

Ryhmän toiminnan ja kehittymisen myötä syntyvät normit, roolit ja statusrakenteet ovat kuitenkin keskeisessä asemassa selvittäessä ryhmän rakenteisiin ja prosesseihin liittyviä tekijöitä. Esimerkiksi Helkama ym. (2001) jäsentävät roolirakenteisiin ja normeihin liittyviä tekijöitä nimenomaan ryhmän rakenteellisina osina, jolloin näiden lisäksi myös

koheesio ja ryhmän viestintäverkko ja osallistuminen ovat keskeinen osa ryhmän rakenteita ja prosesseja. Positiointiteoreettisesta näkökulmasta nimenomaan rooleihin, normeihin ja statukseen liittyvien tarkastelujen hahmottaminen edesauttaa ymmärtämään kenties paremmin näiden käsitteiden eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä näissä eri konteksteissa.

Helkama ym. (2001) näkevät ryhmässä syntyneen roolirakenteen keskeiseksi niin ryhmän toimintaa kuin yksilöiden yksittäisiä toimintoja ohjaavana tekijänä. Näin ryhmässä rooli voidaan määritellä sen mukaan, millaisia odotuksia se herättää muissa ryhmän jäsenissä roolin omaavan toiminnan suhteen. Tällaista odotetun käytöksen mukaista roolia voidaan kutsua epäviralliseksi rooliksi, jonka eräänlaisena vastakohtana voidaan pitää virallista roolia, kuten puheenjohtajan roolia. Tässä yhteydessä normi ymmärretään juuri käyttäytymiseen kohdistuvana odotuksena. Tällaisessa tulkinnassa rooleista ja niihin liittyvistä normatiivisista odotuksista nousee myös esiin roolikonfliktin käsite, jolloin roolikonflikti voi ilmetä roolinsisäisenä tai roolienvälisenä konfliktina tai roolin ja persoonallisuuden välisenä konfliktina. (Emt. 268–269.) Yhteisenä tekijänä erilaisilla roolikonflikteilla on nimenomaan johonkin tiettyyn rooliin kohdistuvien odotusten ristiriitaisuus suhteessa yksilön muihin rooleihin ja käsityksiin rooleihin kohdistuneista odotuksista.

Niin ikään Pennington (2005) näkee roolit ja ryhmänormit keskeisenä osana ryhmän rakennetta ja prosesseja. Ryhmänormit ovat luonteeltaan sekä proskriptiivisia kieltonormeja että preskriptiivisiä käskynormeja, jolloin kieltonormit luettelevat ne käyttäytymismuodot, joita tulisi välttää käskynormien määrätessä suuntaviivat yksilöiden käytökselle. Ryhmänormit ovat yleensä epävirallisia ja niiden noudattaminen on myös yleensä edellytys ryhmän jäsenyyden jatkumiselle. Ryhmän rakenteen ja sen jäsenten välisten suhteiden rakentajina ovat roolien ja normien lisäksi myös yksilön arvoasema, eli status sekä viestintärakenne ja kiinteys. Status voidaan tässä yhteydessä rinnastaa jaotteluun virallisista ja epävirallisista rooleista, jolloin virallinen ja epävirallinen status rakentuvat roolien kanssa samankaltaisten prosessien lopputuloksena. Tällöin käsitteellisesti puhutaan rooliodotusten sijaan statusaseman synnyttämistä toimintaodotuksista ja velvollisuuksista.

Positioinnin näkökulmasta niin rooleilla, normeilla kuin statuksellakin on oma merkityksensä, jolloin tiettyjen roolien ja statusasemien voidaan katsoa luovan velvollisuuksia ja odotuksia, joiden synnyttäminä tietyt positioinnin muodot ilmentyvät. Positiointiteoreettisessa viitekehyksessä perinteiset käsitteet rooleista, normeista ja statuksesta nähdään kuitenkin dynaamisempina ja näin ollen esimerkiksi vuorovaikutuksen edetessä tietyn roolin ja siihen liittyvät odotukset omaksunut henkilö voi omaksua useita erilaisia positioita ja hänen asemansa tietyn roolin haltijana voidaan muiden toimesta haastaa ja kyseenalaistaa positioinnin keinoin.

Barnes (2004) lähestyy tutkimuksessaan positiointia ryhmässä tapahtuvan vuorovaikutuksen näkökulmasta ja hänen tutkimuksena on rinnastettavissa myös ryhmässä esiintyvien roolien tarkasteluihin. Tutkimuksessa tarkasteltiin opiskelijoiden osanottoa yhteistyössä tapahtuvassa oppimisessa ja pyrittiin hahmottamaan opiskelijoiden keskenään ja opettajan kanssa tapahtuvaa positiointia. Tutkimuksen tarkoituksena oli löytää keinoja yhteistyöhön perustuvan oppimisen kehittämiseen positioinnin näkökulmasta, jolloin ryhmän sisäiset ja erilaiset positiot nähdään ryhmän sujuvan toiminnan kannalta varsin merkityksellisinä. Vaikkakin tutkimuksessa ei varsinaisesti tarkasteltu positioinnin eri muotoja ja tasoja vaan pikemmin millaisia positioita ryhmän jäsenet omaksuivat ja saivat, tarjoaa tutkimus huomion arvoisia näkökulmia ryhmän sisällä tapahtuvan positioinnin tarkasteluun. Barnesin (2004) mukaan ryhmän sisäisessä vuorovaikutuksessa erilaisten positioiden esiintymiseen vaikuttavat keskeisesti niin positioiden saatavuus kuin tavoitettavuus, jolloin eri positiot ovat periaatteessa kaikkien ryhmän jäsenten saatavissa, mutta joiden lopullisesta jakautumisesta neuvotellaan jatkuvasti erilaisten oikeutuksien, velvoitusten ja tilannekohtaisten tekijöiden perusteella.

2.3.5 Ryhmätutkimus ja positiointiteoria

Positiointiteoriaa koskeva tutkimus on painottunut lähinnä yksilöiden väliseen ja ryhmien väliseen sekä organisaatioiden väliseen ja kulttuurien väliseen tarkasteluun, joista painotus on ollut lähinnä kahdessa jälkimmäisessä. Rom Harré sekä Fathali Moghaddam esittelevät kirjassaan *The Selves and Others* (2003) positiointiteoriaa keskeisimmin soveltavia tutkimuksia, jotka painottuvat juuri yksilöiden ja ryhmien väliseen tarkasteluun sekä kulttuurintasoiseen tarkasteluun. Samantapainen näkökulma on myös havaittavissa Harrén ja van Langenhovenin kirjassa *Positioning theory* (1999).

Yksilötason positiointitutkimusta edustaa W. Gerrod Parrotin (Harré & Moghaddam, 2003) artikkeli positioinnista ja emootioista, missä positiointia tarkastellaan emotionaalisten reaktioiden lähteenä. Esimerkiksi suuttumus voidaan nähdä seuraamuksena jonkin toisen väärästä toiminnasta, jolloin suuttumusta osoittava henkilö sijoittaa vääryyttä tehneen henkilöön paikalliseen moraalijärjestykseen suuttumuksen aiheuttajana ja muut aiheesta oikeutetusti valittaviin. Taylorin ym. (mt. 197–215) artikkeli positioinnin periaatteiden yhdistämisestä kollektiivisen identiteetin teoriaan on hyvä esimerkki ryhmienvälisen positiointiteorian tutkimuksesta. Artikkelissa nousevat keskiöön positioinnin suhde itsetuntoon ja edelleen itsetunnon suhde kollektiivisen identiteetin lähteenä yhteisöllisesti haitallisesti positioiduissa ryhmissä. Kulttuurisen tason positiointitutkimuksesta hyvänä esimerkkinä on Moghaddamin & Ginsburgin (Harré & Moghaddam, 2003, 235–249) artikkeli positiointiteorian näkemyksien yhdistämisestä kulttuurien kohtaamisessa havaittuihin ongelmiin.

Ryhmien sisäistä toimintaa koskeva positiointiteoreettinen tutkimus on siis jäänyt taka-alalle. Vaikkakin yksilöiden välisiin suhteisiin liittyviä peruskäsitteitä voidaan joissain määrin ajatella olevan siirrettävissä ryhmien sisäiseen tarkasteluun, eroaa ryhmätason tarkastelu yksilöidenvälisestä huomattavasti esimerkiksi vuorovaikutuksen luonteen suhteen (ks. esim. Levine & Moreland 2006, 2). Vaikka Harrén positiointiteoria lähes tykin ihmisen toimintaa kriittisen sosiaalipsykologian näkökulmasta painottaen vuorovaikutuksen ja tulkinnan merkitystä, on tärkeää tarkastella myös sitä, millaisia näkökulmia positiointiteoria voi tarjota perinteiseen ryhmätutkimukseen. Kokeellisen ryhmätutkimuksen näkökulmasta positiointiteoria tarjoaa mahdollisuuden syvällisempään ryhmiä koskevaan tarkasteluun. Tällöin esimerkiksi tarkasteltaessa ryhmien välisiä suhteita voisi olla merkityksellistä tarkastella, kuinka esimerkiksi ryhmäytymiseen liittyvät ilmiöt ilmenevät vuorovaikutuksessa ja positioinnin tasolla. Yhtä lailla positiointiteoreettista tarkastelua voitaisiin soveltaa ryhmien välisiin konflikteihin ja kuinka konfliktit ilmenevät sisäryhmän tasolla positioinnin näkökulmasta. Kokeellisen ryhmätutkimuksen näkemys ihmisen toiminnasta on kuitenkin painottunut lähinnä siihen, kuinka ryhmä voi vaikuttaa yksilön toimintaan eikä niinkään siihen, kuinka yksilö aktiivisena toimijana vaikuttaa omaan asemaansa sekä muiden toimintaan ryhmässä. Kokeellinen ryhmätutkimus on niin ikään painottunut havainnoimaan ryhmissä ja ryhmien välillä tapahtuvien toimintojen seurauksia eikä niinkään itse tapahtumia ja niiden sisältöjä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna positiointiteoria voisi toimia laajentavana näkökul-

mana perinteisessä kokeellisessa ryhmätutkimuksen perinteessä, mutta positiointiteoreettisen pienryhmätutkimuksen tekeminen kokeellisen ryhmätutkimuksen näkökulmasta vaikuttaa jokseenkin vaikealle.

Psykodynaaminen ryhmätutkimus on kiinnostunut siitä, millaisia tiedostamattomia prosesseja ryhmien toiminnan taustalla on. Tällöin esimerkiksi vuorovaikutusta ja ryhmätoimintaa tarkastellaan sisäisten ja havaitsemattomien prosessien seurauksina, joihin yksilöt eivät voi juurikaan aktiivisella toiminnalla vaikuttaa. Diskursiivista toimintaa ja sen tutkimusta on kuitenkin lähestytty psykodynaamisesta ja psykoanalyttisesta näkökulmasta. Esimerkiksi Frosh ym. (2003) tarkastelevat tutkimuksessaan yksilöiden positiointia diskursseissa käyttäen psykoanalyttista näkökulmaa selittävänä mallina. Tutkimus ei kuitenkaan lainaa Harrén positiointiteoriaa, vaan positiointia käytetään terminä ilmaisemaan yksilöiden asemaa omassa yhteisössään ja kuinka yksilö tätä asemaansa puheellaan tuottaa. Frosh ym. pyrkivät tutkimuksessaan esittämään mahdollisia syitä yksilöiden positiointeihin ja niihin liittyviin diskursiivisiin käytäntöihin psykoanalyttisesta näkökulmasta. Tutkimuksessa haastateltiin 11–14 –vuoden ikäisiä englantilaisia koulupoikia, joiden pohjalta tarkasteltiin kolmen tapauksen tarkempia positiointeja ja niihin mahdollisesti liittyviä syitä. Esimerkiksi tapaus, missä 12 –vuotias poika sijoitti itsensä perinteistä maskuliinista identiteettiä vastaan vastustaen julkisesti esimerkiksi nuorten poikien jalkapallokulttuuria. Tutkijat arvioivat tällaisen itseään koskevan positioinnin maskuliinisuuden hegemoniaa vastaan olevan mahdollisesti seurausta voimakkaista tiedostamattomista konflikteista. Tässä yhteydessä psykodynaaminen näkemys tarkastelee positiointia toimintana, jonka taustalta löytyvät mahdollisesti yksilöiden tiedostamattomat prosessit eikä niinkään yksilöiden tietoiset harkinnat ja reagoinnit ympäristön moraalisen ja normatiivisen kontekstin luomiin vaatimuksiin. Froshin ym. tekemä tutkimus on kuitenkin mielenkiintoinen yritys saattaa kielellistä ja psykoanalyttista tutkimusta lähemmäksi toisiaan.

Tarkasteltaessa ryhmätutkimuksen perinnettä ja uudempia tutkimussuuntauksia lähimmäksi positiointiteoriaa ja Harrén näkemystä ihmisten sosiaalisesta toiminnasta asettuu nimenomaan kulttuurista ja kielellistä toimintaa painottava mikrokulttuurinen näkemys ihmisten ja ryhmien toiminnasta. Molempien tutkimussuuntausten taustalla on samanlainen näkemys ihmisen toiminnasta, missä kieli ja sosiaalinen ympäristö ovat keskeisessä asemassa. Positiointiteoreettinen toiminnan tarkastelu voidaankin nähdä yhtenä kulttuurisen ja kielellisen tutkimussuuntauksen sovellusalueena, jolloin positiointiteoreettista ryhmätutkimusta on aiheellista lähestyä juuri kulttuurisen ja kielellisen tutkimuksen näkökulmasta.

3. AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Sosiaalipsykologinen ryhmätutkimus on painottunut pitkälti kokeellisiin menetelmin tehtyihin tutkimuksiin ja näin esimerkiksi ryhmässä tapahtuvan vuorovaikutuksen sisällölliset tarkastelut ovat olleet jokseenkin marginaalisia. Kriittisempien tulkintojen myötä ovat myös vuorovaikutusta ja kulttuurista kontekstia painottavat näkökulmat nousseet osaksi ryhmäilmiöiden tarkasteluja vaikkakin vielä varsin harvoissa yhteyksissä. Sosiaalipsykologisissa aikalaiskeskusteluissa annetaan jokseenkin paljon painoarvoa luonnollisen vuorovaikutuksen tutkimukselle, jolloin ryhmätason vuorovaikutustarkastelut ovat tervetullut lisä aikalaiskeskustelujen kentällä.

Jotta tutkimukseni toteuttaminen olisi ollut edes jossain määrin mahdollista, oli jokseenkin selvää, että tarvitsisin käyttööni ryhmän vuorovaikutusta sisältävän aineiston ja vieläpä mielellään videoidussa muodossa. Ryhmän vuorovaikutusta sisältävän aineiston kokoaminen itse tuntui jokseenkin haastavalta ja vaikealta varsinkin, kun tarkoitukseni on tarkastella mahdollisimman luonnollista vuorovaikutustilannetta. Pohtiessani mahdollista aineistoa perehdyin tarkemmin Suomessa tehdyn vuorovaikutustutkimuksen kenttään siinä toivossa, että voisin mahdollisesti hyödyntää jo aikaisemmin kerättyä aineistoa.

Vuorovaikutustutkimuksella on Suomessa jokseenkin vankka asema varsinkin institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen kentällä. Esimerkiksi Anssi Peräkylä (1996, 1997) ja Pirjo Nikander (2003a, 2003b) ovat tarkastelleet institutionaalista vuorovaikutusta sen eri konteksteissa. Nikanderin institutionaalisen vuorovaikutuksen tarkastelut ovat painottuneet erityisesti moniammatillisten työryhmien kontekstiin, jolloin mahdollisen tutkimusaineiston hankkiminen tuntui jokseenkin luonnolliselta ottamalla yhteyttä suoraan Nikanderiin. Näin tulin pyytäneeksi häntä tutkimukseni toiseksi ohjaajaksi, jolloin sain myös häneltä käyttööni valmiin videoidun aineiston moniammatillisen työryhmän kokouksesta. Nikanderin johdolla perehdyin edelleen tarkemmin hänen teke miin tutkimuksiinsa ja havaintoihin institutionaalisen vuorovaikutuksen merkityksestä esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon alalla. Tutkimuksissa käytetyt videoidut kokousaineistot vaikuttivat oman tutkimukseni näkökulmasta hyviltä mahdollisuuksilta soveltaa positiointiteoreettisia tarkasteluja kokousvuorovaikutuksen analysointiin.

Institutionaalisuus voidaan tässä yhteydessä nähdä yhtenä luonnollisen vuorovaikutuksen kontekstina, jossa vuorovaikutusta tapahtuu. Institutionaalisuus rakentuu tällöin siitä, kuinka vuorovaikutukseen osallistuvat tuottavat ja suorittavat tiettyjä institutionaalisia tehtäviä ja kuinka itse ammattilaisten keskinäiset ja asiakkaiden kanssa käymät keskustelut itsessään edustavat institutionaalista puhetta (Heritage 1997, 161–164; Peräkylä 1997, 177). Kuvatut videoaineistot ovat aitoja tilanteita eivätkä tutkimusta silmällä pitäen järjestettyjä. Vaikka oman tutkimukseni näkökulma ei painotu institutionaalisen vuorovaikutuksen tarkasteluun sinänsä, on aineisto mitä mainioin mahdollisuus tarkastella ryhmässä tapahtuvaa vuorovaikutusta. Lisäksi mahdollisuus käyttää valmista aineistoa on auttanut keskittymään tutkimukseni kannalta kenties keskeisempiin asioihin.

3.1 Aineisto

Tutkimukseni aineistona ja tarkastelun kohteena on sosiaali- ja terveydenhuollon alan moniammatillisen työryhmän kokous, jonka toiminnan tavoitteena on ollut vastata ikääntyvien asiakkaiden pitkäaikaishoitoon liittyvien kysymysten ratkaisemisesta. Tarkastelussa oleva moniammatillinen kokousaineisto koostuu ikääntyneiden asiakkaiden pitkäaikaishoidosta, vanhainkotisijoituksista päättävästä SAS (selvitä-arvioi-sijoita) kokouksesta, jossa moniammatillinen työryhmä käsittelee omaishoidon tuen hakemuksia ja määrittelee myönnettävän tukisumman (tai hylkää hakemuksen) asiakkaista saatujen tietojen, hakemusten tietojen ja lääkärinlausuntojen perusteella (Pietikäinen 2002; Nikander 2003). Aineistoni on aikaisemmin kerännyt ja koonnut Pirjo Nikander, kenen luvalla olen saanut osan kerätystä aineistosta oman tutkimukseni käyttöön. Alkuperäinen kokousaineisto on kuvattu videokameralla ja koostuu kaiken kaikkiaan 15 kuvastusta kokouksesta.¹ Tutkimukseni aineistonani olen käyttänyt yhtä näistä kokouksista, joka on nauhoitettu vuoden 2000 lopulla. Kokouksessa käsitellään yhteensä 43 hakemusta ja on kestoltaan lähes kolme tuntia pitkä.

¹ Aineisto on alkujaan kerätty Suomen Akatemian Ikääntymisen tutkimusohjelman rahoittamassa hankkeessa "Constructing Age, Health and Competence: Argumentation and Rhetoric in Institutional and Personal Discourse (SA 17002) vuosina 2000 ja 2001 (Nikander 2002).

Aineiston aikaisempi käyttö on painottunut niin ikään kokouksen vuorovaikutuksen tarkasteluun, jolloin tarkastelujen teoreettiset näkökulmat ovat kuitenkin olleet toisenlaisia. Nikanderin (ks. esim. Nikander 2003b) analyysien lähtökohtana ovat olleet niiden kielellisten tapojen ja käytäntöjen havainnointi, joiden avulla vanhustyön asiakkaita kategorisoidaan ja kuinka päätöksenteon kriteerit ja toimintalogiikat rakentuvat kielellisessä vuorovaikutuksessa. Anu Pietikäinen (2002) on tarkastellut pro gradu- työssään asiakkaista puhumista omaishoidon kokouksissa, jolloin tarkastelun painopisteenä on ollut institutionaalisen vuorovaikutuksen tarkastelu ja tavat tuottaa puheella omaishoidon asiakkuutta. Pietikäisen tarkastelut pohjautuvat keskustelunanalyyttiseen tutkimukseen ja näin kokouksen analyysissa huomioidaan myös kokouksen vuorovaikutuksen rakentuminen ja järjestyminen. Tutkimuksessani käytän samaa, Anu Pietikäisen litteroimaa, keskustelunanalyyttistä aineistoa.

Siinä missä käyttämäni aineiston aikaisemmat analyysit ovat lähtökohdiltaan tavoitelleet sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillisten kokouskäytäntöjen ja asiakkuuden rakentumisen ymmärtämistä ja selittämistä, on oma näkökulmani aineiston analyysissa toisenlainen. Olen tarkastellut aineistossa esiintyvää kielellistä vuorovaikutusta osana ryhmän toimintaa, jolloin esimerkiksi omaishoitoon liittyvät päätökset ja niiden perusteet eivät ole tarkastelun kohteena, vaan ainoastaan ryhmässä esiintyvä vuorovaikutus itsessään.

Tutkimuksessani tarkastelen omaishoidon tuesta päättävän työryhmän kokouksen 12 ensimmäistä tapauskäsittelyä ja käyttämäni videoaineiston pituudeksi muodostuu yhteensä noin 57 minuuttia. Vastaavasti kokouksen vuorovaikutuksesta muodostettu litteraatio on pituudeltaan 105 sivua. Kokonaisuudessaan kokous kestää yhteensä miltei kolme tuntia, jonka aikana käsitellään yhteensä 43 tapausta. Aineiston rajautuminen kahteentoista ensimmäiseen tapauskäsittelyyn perustuu jo aikaisemmin puretun aineiston käyttöön, joka koostuu näistä kahdestatoista tapauksesta.

Vaikka käsitellenkin tutkimuksessani noin kolmasosaa kokousaineistosta, olen tarkastellut videolta kokousaineiston loppuja tapauskäsittelyjä ja havainnut, ettei kokouksen kulussa ja tapausten käsittelytavoissa tapahdu merkittävää muutosta kokouksen edetessä eteenpäin. Näin ollen käyttämäni aineisto tuo hyviin esiin keskeisimmät kokouksen vuorovaikutusta kuvaavat piirteet ja sen sisällöt positioinnin näkökulmasta.

Analysoimaani kokoukseen osallistuu sekä sosiaali- että terveydenhuollon ammattilaisia, kuten lääkäri, osastonhoitajia, sekä kotipalvelun työntekijöitä kuten kotipalveluohjaajia ja johtavia kotipalveluohjaajia. Potilaat tai asiakkaat, joita kokouksen päätökset koskevat, eivät ole läsnä muutoin kuin tapauskuvausten, kirjallisten dokumenttien sekä ammattilaisen suullisten kuvausten ja tarinoiden kautta. Positioinnin näkökulmasta juuri ammattilaisten keskinäiset keskustelun sekä puheet potilaista tai asiakkaista ovat aineistoni analyysin kannalta keskiössä.

3.2 Moniammatillisen työryhmän vuorovaikutusta

Moniammatillinen työryhmä ja kuvattu kokousaineisto asettavat omalta osaltaan haasteita omalle tutkimukselleni. Ensinnäkin yhdellä, koko kokouksen ajan paikallaan olevalla videokameralla kuvattu kokousaineisto on jokseenkin hankalaa purkaa ja auttamatta osa vuorovaikutuksesta jää tarkastelun ulkopuolelle. Tähän on syynä joko päällekkäispuhunta tai äänentoiston huono laatu. Olen muuttanut alkuperäisen VHS-muodossa olevan aineiston digitaaliseksi, jolloin kokoustallenteen seuraaminen litteroidun aineiston kanssa helpottui huomattavasti. Analyysini ensisijaisena kohteena toimii kuitenkin kirjallisessa muodossa oleva litteroitu kokousvuorovaikutusaineisto.

Toiseksi, moniammatillinen työryhmä on omanlaisensa ryhmä, joka eroaa esimerkiksi viiteryhmästä melkoisesti. Niin ikään tiimien ja työryhmien käsitteelliset erot ovat osaltaan huomioitava. Esimerkiksi Tiina Heikkilä (2002) määrittelee ryhmän kahden tai useamman henkilön muodostamaksi joukoksi tai yhteisöksi, jota kuvaa jatkuva keskinäinen vuorovaikutus ja yhteiset tavoitteet. Näin tiimi ja työryhmä erottuvat toisistaan lähinnä ryhmän kiinteyden ja jaetun identiteetin suhteen. Tiimi nähdään tällöin kiinteäksi ryhmäksi ihmisiä, joilla on yhteisesti sovittu päämäärä ja jokaisella yksilöllä on oma merkittävä työroolinsa ja osaamisensa. Kunkin tiimin jäsenen oma rooli ja osaaminen puolestaan toisten tiimin työjäsenten työrooleja ja osaamista siten, että yhteisvastuullisesti pyritään päämäärään yhteistyön, vastuunkannon, keskinäisen avunannon, riippuvuuden ja yhdessä sovittujen normien ohjatessa työskentelyä (emt. 16–17).

Heikkilä (emt.) kuvaa ryhmän ja tiimin välisiä eroja janana, jonka toisessa päässä on yksilöiden löysästi muodostama ryhmä, keskellä yhteistyössä toimiva ryhmä ja janan toisessa päässä saumaton tiimi, jota kuvaa tiimin jäsenten kyky tehdä työtä tehokkaasti

läheisessä kontaktissa muiden tiimin jäsenten kanssa. Tämän määritelmän mukaan tutkimukseni tarkastelussa oleva moniammatillinen työryhmä täyttää omalta osaltaan yhteistyössä toimivan työryhmän ja tiimin kriteerit.

Tiimit voidaan kuitenkin laajemmassa mittakaavassa nähdä osana sosiaalipsykologista ryhmätutkimusta, jolla on omat erityispiirteensä ja kytköksensä esimerkiksi kaupalliseen ja organisaatiotutkimuksen konteksteihin (ks. esim. Saastamoinen 2007) ja näin ollen käsittelenkin aineistoani yleisesti moniammatillisen työryhmän käsitteellä. Niin ikään Nikander (2003b) huomauttaa moniammatillisuuden ja tiimien monimerkityksellisyydestä, mutta päätyy käyttämään kokousaineiston kokousryhmistä termiä moniammatillinen työryhmä.

Tutkimuksessani tarkastelen moniammatillisen työryhmän vuorovaikutusta mikrokulttuurisesta näkökulmasta ja näin työryhmän tarkastelut painottuvat kielellisen vuorovaikutuksen havainnointiin juuri positioinnin näkökulmasta. Näin ollen hahmotan tutkimuksessani kuvaa ryhmästä, ei niinkään tavoiteorientoituneena tiiminä vaan pikemminkin osana mikrokulttuurista näkökulmaa, jossa vuorovaikutuksella ja ryhmän historialla on oma keskeinen merkityksensä. Tässä yhteydessä tarkastelussa olevan ryhmän aikaisemmat kokoukset ja ryhmän tavoitteet ja institutionaalinen konteksti ovat kuitenkin osaltaan luomassa ryhmän historiaa ja tarinaa ja näin ollen sitä kontekstia, jossa positiointi on mahdollista.

3.3 Keskusteluanalyttista aineistoa diskursiivisella otteella

Tutkimusaineistoni alkuperäinen käyttö (ks. esim. Nikander 2003) on vaatinut aineiston jäsentämistä ja tarkastelua keskusteluanalyttisesta näkökulmasta, jolloin myös itse aineisto on purettu noudattaen keskusteluanalyysin periaatteita. Keskusteluanalyysin perustuu Harold Garfinkelin etnometodologian lähtökohtiin ja Harvey Sacksin tulkinnoihin niistä, jolloin vuorovaikutuksen tutkimisen lähtökohtana on hahmottaa sen järjestynyttä ja jäsentynyttä luonnetta (Hakulinen 1997,1). Tarkemmin, ”keskusteluanalyysin tutkimuskohteena ovat sellaiset vakiintuneet toimintamallit, joiden avulla ja joihin nojaten ihmiset ymmärtävät toisiaan, toimivat yhdessä ja rakentavat tunnistettavissa olevia sosiaalisia tilanteita” (Peräkylä 1997, 177). Keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa huomiota kiinnitetään vuorovaikutusprosessien rakenteellisiin näkökulmiin, toisin

sanoen siihen, kuinka yksilöiden välinen vuorovaikutus rakentuu ja kuinka tietyn tyyppinen vuorovaikutuksen rakennemalli ohjaa ja auttaa ennustamaan vuorovaikutusta. Näin keskustelunanalyysin keskeisimpiä tarkastelunäkökulmia ovat vuorovaikutuksessa esiintyvän vuorottelujärjestyksen, erilaisten vierusparien ja preferenssijäsennyksen sekä korjausjäsennyksen tutkiminen (ks. esim. Tainio 1997).

Keskustelunanalyttisen tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella vuorovaikutusta mahdollisimman alkuperäisessä ja aidossa muodossa, jolloin tutkimus perustuu empiirisestä tutkimusaineistosta tehtyihin havaintoihin ja analyysihin. Jotta tutkittava vuorovaikutus saataisiin tarkastelemaan muotoon mahdollisimman luonnollisena ja tarkkana, on keskustelunanalyysin yksi keskeisimmistä työvaiheista aineiston transkriptio, tallennettujen vuorovaikutusaineiston saattaminen kirjalliseen muotoon. Transkriptio tuotetaan litteroinnin keinoin, jolloin litteroinnilla pyritään antamaan mahdollisimman tarkka kuva siitä, mitä aineiston tallennuksessa on. Näin litterointi pitää sisällään niin puheen sävelkulun, päällekkäisyydet ja tauot, puhenopeuden ja äänen voimakkuuden kuin hengityksen ja naurunkin. Litteroinnin tarkkuus ja sisältö voivat kuitenkin vaihdella aina tutkimuksen tavoitteen ja aineiston käyttötarkoituksen mukaan. Kenties tunnetuin tapa litteroida keskustelunanalyttistä aineistoa pohjautuu Gail Jeffersonin kehittämään merkintätapaan, vaikkakin merkkien yksityiskohdissa on vaihtelua jokaisen tutkijan tai tutkimusryhmän soveltaessa merkkejä omiin päämääriin parhaiten sopivilla tavoilla. (Seppänen 1997.)²

Tutkimuksessani en tarkastele aineistoani keskustelunanalyysin asettamien ehtojen mukaisesti. Tarkasteluni pohjautuvat laajemmin diskursiivisiin näkökulmiin, jolloin ne ovat lähempänä myös Harrén tulkintoja todellisuuden diskursiivisesta rakentumisesta. Diskursiiviset analyysitavat ja diskurssianalyysi ovat kuitenkin laaja ja monitahoinen kokonaisuus ja käsitteinä varsin moninaisissa merkityksissä käytetty. Diskursiiviset analyysitavat voidaan nähdä yhtenä keskeisenä kvalitatiivisen tutkimusaineiston analyysivälineenä kvantifioinnin, teemoittelun, tyyppittelyn, sisällön erittelyn ja keskustelunanalyysin lisäksi (Eskola & Suoranta 2000). Laajimmallaan diskurssianalyysilla tarkoitetaan kaikkea kielen sosiaalista ja kognitiivista tutkimusta; vaikkapa sitä, että

² Tutkimukseni aineisto-otteissa esiintyvien litterointimerkintöjen tarkemmat selitykset löytyvät liitteistä (liite 1).

tutkitaan tekstiä ja puhetta tai kielen käyttöä kaikista mahdollisista näkökulmista (Hoikkala 1993, 142).

Yleisesti diskurssianalyysi ja diskursiiviset analyysimenetelmät voidaan nähdä osana laajempaa diskursiivisen psykologian valtavirtaa, missä niin sosiaalinen todellisuus kuin yksilöllinen toiminta voidaan palauttaa diskursiiviseen, kielelliseen toimintaan. Diskursiivisen tutkimuksen kenttä voidaan karkeasti jakaa kahtia, jolloin sen voidaan katsoa jakautuvan diskursiivisten käytäntöjen tutkimukseen ja diskursiivisten resurssien tutkimukseen molempien suuntausten ymmärtäessä diskurssin käsitteen hieman eri tavoin. Edellinen tutkimussuuntaus painottaa ihmisten tilannesidonnaista ja paikallista kielenkäyttöä sekä sen sisältämien säännönmukaisuuksien ymmärtämistä ja analysointia. Jälkimmäisen lähestymistapa on puolestaan kiinnostunut osaltaan sosiaalista vuorovaikutusta ohjaavista laajemmista, historiallisesti muuntuvista kulttuurisista käytännöistä. Diskursiivisten käytäntöjen tutkimuksen koulukuntaa kutsutaan Loughborough'n koulukunnaksi ja diskursiivisten resurssien tarkastelujen koulukuntaa Manchesterin koulukunnaksi. (Nikander 1997.)

Diskursiivisen psykologian näkökulmasta Harrén diskursiiviset tulkinnat eivät lähtökohtaisesti edusta kumpaakaan diskursiivisen ajattelun koulukuntaa. Harrén käsitys diskursiivisesta toiminnasta ja ihmisistä diskursiivisina olentoina menee kenties diskurssien käytäntöjen ja resurssien tutkimuksen ajatuksia pidemmälle. Diskursiivisuus nähdään tällöin edelleen sosiaalista todellisuutta luovana sekä osana paikallista kielenkäyttöä, mutta myös yksilöiden persoonalliset ja psykologiset piirteet voidaan palauttaa diskursseihin. Näin ollen tarkastelemalla ihmisten arkista vuorovaikutusta voidaan saada tietoa myös asioista, jotka eivät välttämättä ole aktuaalisesti läsnä vuorovaikutuksessa. Näin esimerkiksi asenteet ja moraaliset odotukset voidaan nähdä alkuperältään sosiaalisina ja diskursiivisina. (ks. esim. Harré & Gillet 1994) Metodologisesti tämä on mahdollista tarkastelemalla ihmisten välistä vuorovaikutusta esimerkiksi keskusteluanalyysin metodologisin keinoin, jolloin huomio ei kuitenkaan kiinnity niinkään keskustelun rakenteellisiin seikkoihin vaan pikemminkin kielen käyttöön ja sen avulla luotuihin tulkintoihin sosiaalisesta todellisuudesta. Tarkastelemalla tutkimusaineistoa diskursiivisesti on Harrén käsityksen mukaan mahdollista myös tavoittaa ja nostaa esiin vuorovaikutuksen taustalla vaikuttavia tekijöitä. Näin diskursiivisia tarkasteluja voidaan pitää osana laajempaa sosiaalisen konstruktionismin viitekehystä, jossa diskursii-

visia prosesseja toimivat paikkana, jossa monet psykologiset ja sosiaaliset ilmiöt luodaan yhdessä (Harré & van Langenhove 1999, 3).

Positiointiteoreettisen vuorovaikutuksen analysoinnin yhteydessä ei näin ollen voida suoranaisesti puhua diskurssianalyysista, sillä "diskurssianalyysissa tutkijalla ei ole valmiina sisällöllisiä jäsennyksiä, vaan teoreettinen peruskäsitteistö rakennetaan tutkimusaineistosta käsin" (Eskola & Suoranta 1998, 198). Tämän tulkinnan mukaan diskurssianalyttinen tutkimus on lähtökohdiltaan induktiivista, jolloin aineistolähtöisyys ilmenee yksittäisestä tapauksesta yleiseksi yleistettäessä. Laadullisen tutkimuksen logiikoita ja analyysin muotoja voidaan lähestyä jakamalla ne induktiiviseen, deduktiiviseen ja abduktiiviseen, joista kaksi jälkimmäistä kuvaavat oman tutkimukseni lähestymistapaa. Tutkimukseni on osaltaan deduktiivista teorian toimiessa tutkimuksen lähtökohhtana ja osaltaan abduktiivista, koska tutkimuksen tarkoitus ei ole todentaa teoriaa ja testata sen lähtökohhtia vaan pikemminkin lähestyä ryhmiä uudesta näkökulmasta ja samalla havainnoida sitä, missä määrin positiointiteoreettinen näkökulma on sovellettavissa ryhmien kontekstiin. Toisin sanoen, tutkimukseni ei täytä diskurssianalyysin asettamaa kriteeriä aineistolähtöisyydestä, mutta aineistoni tarkastelu pohjautuu yleisesti diskursiiviseen näkemykseen sosiaalisesta toiminnasta, missä sosiaalinen todellisuus nähdään rakentuvan kielellisessä vuorovaikutuksessa. (vrt. esim. Grönfors 1982; Tuomi & Sarajärvi 2004, 95–102.)

Kokonaisuudessaan, oli näkökulmana keskustelunanalyysi tai diskursiivinen analyysi, voidaan molemmat tutkimussuuntaukset nähdä yleisesti osana kvalitatiivista tutkimusta, mitä myös tutkimukseni edustaa. Kvalitatiivista tutkimusta määriteltäessä nousee usein esiin vastakkainasettelu kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen välillä, jolloin edellinen nähdään määrällisenä ja yleistettävyyteen pyrkivänä tutkimusotteena ja jälkimmäinen tutkimusmenetelmänä, jota kuvaa laadulliset tutkimusmenetelmät ja ymmärtävä tutkimusote, jonka tavoitteena ei ole tuottaa laajemmin tilastollisesti yleistettävää tietoa. Yleisesti ottaen, kvalitatiivista tutkimusta voidaan pitää sateenvarjokäsitteenä, joka pitää sisällään useita erilaisia tutkimusmenetelmiä, joita yhdistää subjektiivinen, induktiivinen ja ymmärtävä tutkimusote. (Eskola & Suoranta 1998; Tuomi & Sarajärvi 2004.) Tutkimuksessani käyttämä diskursiivinen tarkastelutapa on esimerkiksi keskustelunanalyysin ohella yksi näistä laadullisen tutkimuksen menetelmistä.

Keskeisimpinä kvalitatiivisen tutkimuksen aineiston hankinnan välineinä voidaan pitää muun muassa erilaisia haastatteluja, havainnointia ja etnografiaa, toimintatutkimusta, eläytymismenetelmää sekä valmiiden aineistojen ja dokumenttien käyttöä tutkimuksen aineistona. (Eskola & Suoranta 1998, 85–135.) Näin oman tutkimukseni aineiston hankinnan välineenä olen käyttänyt aikaisemman tutkimuksen aineistoa, jolloin aineiston hankinnan menetelmänä toimii tarkemmin videoidun aineiston havainnointi.

3.4 Tutkimuksen eettiset kysymykset

Tutkimukseni keskeisimmät eettiset kysymykset ovat sidoksissa käyttämäni aineistoon ja sen luonteeseen sekä itse tutkimusaiheeni valintaan. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2004, 128–129) pitävät laadullisen tutkimuksen eettisyyden näkökulmasta tiedonhankinnan ja tutkittavien suojaan liittyvien käytäntöjen keskeisimpinä tekijöinä muun muassa seuraavia asioita: tutkimukseen osallistuvien tiedottaminen tutkimuksen tavoitteista ja menetelmistä, osallistujien hyvinvoinnin turvaaminen, tutkimustietojen luottamuksellisuus sekä tutkittavien nimettömyys.

Tutkimukseni aineistossa on käytetty pseudonyymeja niin asiakkaiden kuin tapaustenkin suhteen, jolla turvataan tutkimukseen osallistuneiden identiteettisuoja. Pseudonyymien käytössä tulee huomioida, että ne toteuttavat keskusteluanalyysin asettamat kriteerit. Jotta aineisto säilyisi mahdollisimman paljon alkuperäisessä, varsinaista vuorovaikutustapahtumaa mahdollisimman tarkasti kuvaavana, tulee pseudonyymien vastata oikean nimen ulkoasua sen tavutuksen ja painotuksen suhteen. Tämän lisäksi aineiston käyttöä koskevassa sopimuksessani Pirjo Nikanderin kanssa sovimme, ettei alkuperäistä videoaineistoa käytetä millään tavalla julkisesti. Näin esimerkiksi seminaarityöskentelyssä emme käyttäneet lainkaan aineistoa missään muodossa havainnollistaakseen tutkittavaa aihetta. Aineiston ainoaksi, julkiseksi osaksi muodostuu näin analyysissäni käyttämät litteroidun aineiston esimerkit.

Yleisesti ottaen, kvalitatiivisessa tutkimuksessa on hyvä huomioida myös anonymiteetin kääntöpuolet, jolloin itse tutkittavien ääni jää helposti huomioimatta ja näin myös alun perin tutkimuksen lähtökohtien kannalta jotain oleellisesta voi jäädä huomioimatta (Parker 2005, 16–17). Tässä yhteydessä tutkimukseen osallistuvien identiteetin ja oman äänen huomioiminen ei kuitenkaan ole keskiössä samalla tavalla, kun ne olisivat esimer-

kiksi haastattelututkimuksessa. Tarkastelussa on pikemminkin ryhmässä esiintyvä vuorovaikutus osana ryhmän toimintaa, jolloin positoiden tarkastelun avulla pyritään kenties tavoittamaan jotain itse ryhmän äänestä kokonaisuudessaan.

Anonymiteetin lisäksi myös teorian merkityksellä ja sillä, kuinka se tutkimuksessa ymmärretään, on merkitystä tutkimuksen eettisyyttä arvioitaessa. Teoriaa ei tulisi nähdä suoranaisesti ympäröivää maailmaa selittävänä, vaan pikemminkin ympäröivän maailman tapahtumia ymmärrettäväksi tekevänä lähtökohtana, jolloin samaa tapahtumaa voidaan lähestyä useasta, toisiaan täydentävistä teoreettisista näkökulmista (Parker 2005, 18–24). Näin positointiteoriakin tulee nähdä yhtenä osatekijänä yksilöiden välisen vuorovaikutuksen monivivahteisen ja muuttuvan luonteen hahmottamisessa ja ymmärtämisessä.

Tutkimukseni aineistoa koskevien eettisten kysymysten lisäksi yksi keskeinen eettinen näkökulma tutkimuksessani on tutkimusaiheen valinta. Esimerkiksi Tuomi ja Sarajärvi (2004) näkevät tutkimusaiheen valinnan yhtenä keskeisenä kvalitatiivisen tutkimuksen pulmana, jolloin jokaisen tieteenalan lähtökohdat niin arvojen, ihmiskäsityksen kuin toiminnan tavoitteiden suhteen määrittelevät sitä, millä tavalla kullakin tieteenalalla tutkimuskohteet määrittyvät. Näin ollen tutkimuskohde määräytyy kunkin tieteenalan lähtökohdista käsin eikä tutkimuskohdetta voida näin vain katsoa olevan olemassa ikään kuin tieteenalan ulkopuolella. Tutkimukseni yhteydessä havainnot pienryhmätutkimuksen ajankohtaisen tutkimuksen vähäisyydestä sekä kulttuuristen ja kielellisten menetelmien vähäisestä sovelluksesta pienryhmien vuorovaikutustutkimuksen kontekstissa ovat luoneet keskeisimmän pohjan omalle tutkimukselleni. Sosiaalipsykologian kehittyminen tieteenalana on siis itsessään luonut mahdollisuuden tarkastella ryhmiä kenties tuoreemmalla otteella. Koska positointiteoreettinen näkökulma yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen ja sosiaalisen todellisuuden säännönmukaisuuksien rakentumiseen voidaan nähdä osana kielellistä ja kulttuurista tapaa hahmottaa sosiaalista todellisuutta, on kyseinen teoria yksi varteenotettava vaihtoehto etsittäessä uudenlaisia tulkintatapoja lähestyä ryhmien sisäistä vuorovaikutusta.

4. POSITIOINTI MONIAMMATILLISEN TYÖRYHMÄN KOKOUKSESSA

4.1 Vuorovaikutuksen konteksti

Käsittämäni kokouksen työryhmässä on yksitoista osallistujaa, jotka ovat lääkäri, omaishoidon tuen sihteeri, kolme kotipalvelun ohjaajaa ja kuusi terveydenhoitajaa. Seuraavaksi lainaan Anu Pietikäisen kuvausta kokouksen käytännön järjestelyistä, joka on mielestäni varsin kattava ja tiivis:

"Tutkija ei ollut läsnä videoinnin aikana. Kokoushuoneessa on yksi suuri pöytä, jonka ympärillä osallistujat istuvat. Kaikki osallistujat siis näkevät tilassa toisensa, eikä paikkoja vaihdeta kokouksen aikana. Jokaisella on edessään nippu tai useampikin pinoja papereita. Lääkäri kerää kokouksen alussa itselleen lääkärinlausunnot, myös sihteerillä on dokumentit kaikista tapauksista. Terveydenhoitajilla ja kotipalvelunohjaajilla on omien asiakkaidensa dokumentteja." (Pietikäinen 2002, 38.)

Koska yksilöiden välisellä historialla ja taustoilla on keskeinen merkitys positioinnin merkityksellisyyden ja ymmärrettävyyden suhteen, olen perehtynyt kokouksen taustoihin Pietikäisen (2002) pro gradu -tutkielman avulla, jolloin esimerkiksi työryhmän kokoukseen osallistuvien, kokouksen ulkopuoliset työtehtävät ja velvollisuudet ovat selkeämmin hahmotettavissa. Kyseiset asiat eivät välttämättä ole sanallisesti läsnä kokouksen vuorovaikutuksessa, mutta ovat merkittävässä roolissa positiointia tarkasteltaessa.

Kokoukseen osallistuvista henkilöistä osa toimii asiakaskohtaisesti kunkin asiakkaan asiantuntijana ja ovat ennen kokousta ja hakemusten käsittelyä käyneet asiakkaan luona ja näin perehtyneet tapaukseen kenties muita yksityiskohtaisemmin. Aineistossani käsiteltävien asiakkaiden asiantuntijoina toimivat kotipalvelunohjaajat K1, K2 ja K3 sekä terveydenhoitajat T1, T4 ja T6. Näin on varsin odotettavaa, että kyseiset henkilöt toimivat omien asiakkaidensa tapauksenkäsittelyissä asiantuntijoina.

Kokoukselle ei ole määrätty etukäteen puheenjohtajaa eikä muitakaan selkeitä rooleja ole asetettu kokouksen ulkopuolelta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Näin kukin rooli ja positio muodostuu kokouksen edetessä. Poikkeuksen muodostaa kokouksen sihteeri, jonka rooli on määrätty jo ennen kokouksen järjestäytymistä. Sihteerin tehtävänä on kirjata ylös kokouksen eteneminen ja tehtävät päätökset ja näin sihteerin toiminta onkin yksi keskeinen kokouksen etenemistä ohjaava tekijä. Sihteeri edustaa myös omaishoidon tuen hallintoa.

Tapauskäsittelyjen kulku ja näin myös kokouksen kulku kokonaisuudessaan koostuu seuraavanlaisista vaiheista: kokouksen aloittaminen ja järjestäytyminen, jossa astutaan kokoustilaan ja orientoidutaan kokouksen alkuun, tapauksen avaaminen ja asiakkaiden kuvaaminen, argumentointia tapauksista sekä yhtenäisen näkemyksen muodostaminen ja päätöksen tekeminen. Myös Pietikäinen (2002) toteaa kokouksen kulun koostuvan samankaltaisista vaiheista.

4.1.1 Tarinalinjat ja positiot analyysin käsittevälineinä

Jotta kokousvuorovaikutuksen jäsentäminen ja analysointi olisi mielekästä, eikä vain yksittäisten positioinnin muotojen pintapuoleista poimimista, palasin aineistoa jäsentäessäni Harrén ja van Langenhovenin kehittämään positiointi–triadin malliin. Positiointia dynaamisena ilmiönä voidaan lähestyä positiointi–triadin kaltaisen mallin avulla, jolloin positioita ei nähdä syntyvän tyhjästä vaan osana vuorovaikutuksessa olevien yhteistä tarinalinjaa, jossa puheaktien keinoin positiot ovat saavutettavissa. Tässä yhteydessä onkin merkityksellistä pohtia sitä, millaisia tarinalinjoja kokousvuorovaikutuksessa esiintyy, sillä ainoastaan niiden kontekstissa positioista tulee mahdollisia ja ymmärrettäviä.

Tarinalinjan käsitettä Harré ja van Langenhove (1999, 16–17) avaavat esimerkillään oppilaan ja opettajan välisestä vuorovaikutuksesta, jossa tarinalinja määräytyy keskinäisen ohjauksen muotoon. Tämänkaltaisen tarinalinjan mahdollistaa näin oppilaan ja opettajan positiot, jolloin myös positioiden muuttuminen voidaan nähdä tarinalinjan muuttumisena. Yhteisesti määräytynyt positiointi–triadi kuvaa siis sitä, kuinka tietyssä tilanteessa tietty vuorovaikutuksen tavoite ja merkitys, toisin sanoen tarinalinja, mahdollistavat tietyt puheaktit ja niiden avulla luodut ja hankitut positiot. Positiot voivat

kuitenkin muuttua muuttaen samalla myös tarinalinjaa esimerkiksi ohjauksesta ja ohjaamisesta tasavertaiseen vuorovaikutukseen. Edelleen, tarinalinjan muuttuminen mahdollistaa myös toisenlaisten positioiden synnyn.

Analysoimani kokouksen institutionaalinen luonne luo itsessään jo yhden tarinalinjan, joka kuvaa koko aineiston vuorovaikutuksen yleistä rakennetta ja sisältöä. Institutionaalisen vuorovaikutuksen kontekstissa kokousvuorovaikutuksen tyypillisiä piirteitä ovat muun muassa sovittu aika ja paikka, tietty työjärjestys ja sen mukaan eteneminen, osallistujien institutionaalinen määrittely sekä puheenjohtajan keskeinen rooli ja päätöksistä kirjaaminen (Kangasharju 2001, 186). Positiointitriadin kaltaisessa kontekstissa institutionaalisuus asettuu yleiseksi tarinalinjaksi, joka ohjaa keskeisesti kokousvuorovaikutuksen kulkua ja sen sisältöjä jo etukäteen. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tarkastella institutionaalisuutta itsessään suurena tarinalinjana, jolloin institutionaalisuuden toteaminen vuorovaikutusta ohjaavana taustatekijänä ja tiettyjä positiota mahdollistavana suunnannäyttäjänä auttaa hahmottamaan aineistoni vuorovaikutuksen kontekstia.

Vaikkakin olen jaotellut aineistoni laajempien tarinalinjojen mukaisesti erilaisiksi kokonaisuuksiksi, muodostuu myös tarinalinjojen sisällä omia, kenties lyhyempiä, tarinalinjoja vuorovaikutukseen osallistuvien kesken. Näin esimerkiksi kokouksen järjestäytymisen tarinalinjassa tapahtuu useita, kenties mikrotason muutoksia tarinalinjoissa, jolloin vuorovaikutuksen osapuolet voivat keskustelun aikana omaksua uusia positiota ja tarinalinjoja.

Aineistoni vuorovaikutuksen voidaan katsoa koostuvan tarinalinjoista, jotka määräytyvät sen mukaan, mitä kokouksessa kulloinkin tapahtuu. Näin tarinalinjat hahmottuvat samalla tavoin kuin itse kokouksen eteneminen kokouksen avaamisesta tapauksien esittelyyn ja käsittelyyn. Näin kokouksen keskeisimmiksi tarinalinjoiksi muodostuvat kokouksen aloittaminen ja järjestäytyminen sekä tapauskäsittelyt, johon kuuluvat tapauksen avaaminen ja asiakkaiden kuvaaminen, argumentointi tapauksista ja yhtenäisen näkemyksen muodostaminen sekä päätöksen tekeminen. Tarkastelen seuraavaksi aineistoani jäsentäen sen tarinalinjoittain eri osiin ja havainnoiden kunkin tarinalinjan kontekstissa tapahtuvaa positiointia.

Positiointi-triadin kaltaisessa kontekstissa positioinnit voivat saada useita eri muotoja. Oman tutkimukseni näkökulmasta ovat positioinnin eri tasojen hahmottaminen keskeistä. Yksinkertaisin positioinnin eri tasojen erottelu on sen jakaminen *ensimmäisen ja toisen asteen positiointiin*. Kun tarinan ja sosiaalisten toimintojen määräämää positioita ei kyseenalaisteta, puhutaan ensimmäisen asteen positioinnista. Jos positioita puolestaan ei oteta itsestään selvänä ja se kyseenalaistetaan, puhutaan toisen asteen positioinnista. Toisen kyseenalaistaessa esimerkiksi toisen esittämän palveluspyynnön tulee toisen asteen positioon asettuneen perustella tekojaan välttääkseen mahdollisen konfliktin. Esimerkiksi rituaalisissa episodeissa ei juuri ole sijaa toisen asteen positioinnille. *Kolmannen asteen positioinnissa* tilanne siirtyy varsinaisesta tarinan ja sosiaalisen toiminnan episodista sen ulkopuolelle kun episodista ja sen asetelmia selitetään ulkopuoliselle osapuolelle. Tätä positioinnin muotoa voidaan kutsua myös selontekeväksi positioinniksi. (Harré & van Langenhove 1999, 20–21.)

Edellisten lisäksi positiointia voidaan jaotella myös *moraaliseen ja persoonalliseen, itsen ja toisen sekä hiljaiseen ja tarkoitukselliseen positiointiin*. Moraalinen ja persoonallinen positiointi liittyy vuorovaikutuksen tarinan asettamiin moraalisiin asemiin, jolloin esimerkiksi henkilön asema tai henkilöhistoria edellyttää täyttämään position vaatimat moraaliset velvoitteet. Jos velvoitteita ei voida täyttää, tulee henkilön selittää poikkeavaa käytöstään. Esimerkiksi lääkärin pyytäessä hoitajaa petaamaan vuoteen on tämä ensimmäisen asteen positiointi täysin ymmärrettävää. Hoitajan jättäessä tehtävän tekemättä ja lääkärin tiedustellessa miksi näin on tapahtunut siirrytään moraalisten odotusten positioista persoonallisen positioinnin alueelle. Näin moraalisella positioinnilla tarkoitetaan esimerkiksi jonkin roolin asettamaa odotusta suorittaa tiettyjä tehtäviä. Jos nämä tehtävät jäävät odotusten vastaisesti toteuttamatta, tulee esittää selontekoja tekemättä jättämisen perusteiksi, jolloin perusteluiksi ei enää riitä toimiminen tiettyssä roolissa vaan selitykset liittyvät yksilön persoonallisiin ja henkilökohtaisiin tekijöihin. (Harré & van Langenhove 1999, 21–22.) Selonteoilla viitataan tässä yhteydessä siis moraalista positiointia seuraavan persoonallisen positioinnin sisältöön, jolloin tietynlaista toimintaa perustellaan omilla henkilökohtaisilla tekijöillä.

Positioinnin eri asteet tapahtuvat erilaisissa diskursiivisissa yhteyksissä ja koska positiointi on diskursiivista toimintaa, positioi keskustelun aloittaja itsensä aina johonkin aseman ja toisen osapuolen samanaikaisesti johonkin toiseen asemaan. Tällöin puhutaan itsen ja toisen positioinnista. Missä tahansa diskursiivisessa toiminnassa positiointi

muodostaa käsityksen keskustelun aloittajasta ja muista osallistujista tietynlaisiksi. Samalla positiointi toimii resurssina, jonka avulla kaikki vuorovaikutukseen osallistuvat voivat neuvotella itselleen uusia positioita. Hiljaisen positioinnin tapauksessa positiointi tapahtuu automaattomasti ja huomaamattomasti esimerkiksi arkisissa askareissa. Esimerkiksi suurin osa ensimmäisen asteen positioinnista on hiljaista, toisen ja kolmannen asteen positioinnin ollessa tavoitteellista ja tietoista. Tavoitteellinen positiointi voidaan jakaa edelleen harkittuun ja pakotettuun itsensä positiointiin sekä harkittuun toisen positiointiin. Harkittua itsensä positiointia tapahtuu keskusteluissa, joissa joku haluaa tuoda esiin omaa identiteettiään, toimijuuttaan tai näkökulmaansa. Harkittu itsensä positiointi ilmenee yleensä ensimmäisen asteen positioinnin muodossa sillä hetkellä tapahtuvassa episodissa ja tarinassa. Pakotettu itsensä positiointi edellyttää jonkun toisen luomaa ensimmäisen asteen positiointia, johon reagoidaan tekemällä selontekoja omista toiminnoista. Harkittu toisen positiointi tapahtuu puolestaan tilanteissa, joissa viitataan johonkin aikaisempaan episodiin ja tapahtumiin ja niissä tapahtuneisiin ensimmäisen ja toisen asteen positiointeihin. (Harré & van Langenhove 1999, 22–23.)

Positioinnin eri muotojen ja sisältöjen tarkempi tarkastelu voidaan näin ollen hahmottaa kaksitasoisena, jolloin ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen positiot toimivat positioinnin rakenteellisena kuvauksena, kun taas moraalinen ja persoonallinen sekä itsen ja toisen ja hiljainen ja tarkoituksellinen positiointi kuvaavat positioinnin eri tasojen sisältöjä. Toisin sanoen, positioinnin eri tasot kuvaavat sitä, kuinka positioita voidaan omaksua ja rakentaa, jolloin muut positioinnin muodot kuvaavat positioiden taustatekijöitä ja tavoitteita.

Tutkimukseni aineisto-otteissa olen selventänyt kunkin otteen keskeisintä sisältöä merkitemällä keskeisimmät puheenvuorot lihavoidulla fontilla. Tässä yhteydessä lihavoinnilla ei viitata voimakkaasti lausuttuun puheenvuoroon, kuten keskusteluanalyttisessä perinteessä usein on tapana, vaan otteen keskeiseen sisältöön.

4.2 Kokouksen aloitus ja positiointi

Kokouksen aloitusvaihetta, joka kestää yhteensä hieman yli 12 minuuttia, kuvaa jokseenkin vapaa vuorovaikutuksen eteneminen, jolloin vuorovaikutuksessa vuorottelevat niin vapaat kuin viralliset puheenvuorot. Aloitusvaiheen olen erottanut muista vaiheista

tapauksittelyjen poissaolon suhteen. Kokouksen alussa, muiden istuessa jo omilla paikoillaan, nousee vielä yksi henkilö ylös ja käy hoputtamassa muita sisään. Tätä ennen päätetään kuitenkin aloittaa kokous.

Ote 1:

1 L: meijän varmaan on tulossa [vi- otet-
2 K1: [mutta
3 K1: kai me alotetaan [ku kello on jo yks
4 L: [alotetaan nyt joo ja
5 L: aika menee [niin kovasti kyytiä.
6 K1: [yli yks.
7 (0.5)
8 K1: meidän täytyy nää pakko saada käsiteltyä
9 että saa[tais

Edellisessä katkelmassa lääkäri ehdottaa vielä muiden odottamista paikalle, mutta yksi kotipalvelun ohjaajista ehdottaa kuitenkin jo kokouksen aloittamista (rivi 3) asettaen näin itsensä eräänlaiseen puheenjohtajan positioon omalla ehdotuksellaan. Esimerkki kuvaa hyvin harkittua itsensä positiointia, jota seuraa kuitenkin välitön selonteko ja perustelu omaksutulle positiolle (rivit 8 ja 9). Position hyväksyvät myös muut, tässä tapauksessa lääkäri.

Seuraava esimerkki (ote 2) on niin ikään aivan kokouksen alusta, jolloin kaikki eivät vielä ole saapuneet kokoushuoneeseen ja yksi terveydenhoitajista (T1) poistuu hetkeksi huoneesta.

Ote 2:

1 T1: [mä käyn viel. mä tuun]
2 (0.5)
3 K2: mä tarviisin tätä
4 T2: sano ny [samalla että tulevat [sieltä

5 K2: [tähän

6 T1: [nih joo

Esimerkissä terveydenhoitajan (T2) esittämä kommentti kuvaa positioinnin näkökulmasta kyseisen henkilön kokemasta oikeudesta käskeä ja ohjeistaa toista terveydenhoitajaa. Katkelma on oivallinen esimerkki ensimmäisen asteen positioinnista, jossa toisella vuorovaikutuksen osapuolella koetaan olevan moraalinen oikeus käskeä toista. Esimerkissä ensimmäisen asteen positiointi (rivillä 4) hyväksytään (rivi 6) ilman, että annettua positiota kiistettäisiin. Näin ollen tässä tapauksessa ensimmäisen asteen positiointia ei seuraa toisen asteen positiointi. Tässä tapauksessa terveydenhoitaja positioi toisen terveydenhoitajan, mikä kuvaa kenties terveydenhoitajien keskinäistä suhdetta enemmänkin kuin ryhmän suhteita.

Alun selvittelyjen jälkeen lääkäri ottaa itselleen selkeästi puheenjohtajan position, mitä seuraa välittömästi omaishoidon tuen sihteerin omaksuma asiantuntijaposition (ote 3).

Ote3:

1 L: no niin eikö me ryhdytä [nyt näitä katsomaan

2 S: [hhh

3 (0.3)

4 S: [.hhhhh ((hengittää kuuluvasti))

5 L: [sitteh

6 K3: [näytäs mulle se yks paperi tuolta

7 S: [hhhhh .hhhhh hhhhh

8 S: eli

9 (0.1)

10 S: alin myönnettävä markkamäärä on

11 tuhatkaksataaviiskytkuus?

12 (0.2)

13 : (tänhän vois saaha vähä ylös taakse -)

14 (3.0) ((kolinaa))

15 S: tänä vuonna?.hhhhh

16 S: <siitten> tuosta mä en tiiä että ootte varmaan
17 saanu tietoo että lautakuntaan on [menossaa
18 ohjeistot

Vaikka aivan kokouksen alussa (ote 1) yksi kotipalvelun ohjaajista ottaa puheenjohtajan position, ottaa lääkäri edellisessä katkelmassa puheenjohtajan position itselleen ensimmäisen asteen hiljaisen positioinnin keinoin. Tällöin lääkäri ei itse totea toimivansa puheenjohtajana vaan oletus sisältyy rivillä yksi olevaan puheenvuoroon hiljaisesti. Lääkäriin puheenvuoro nostaa puolestaan esiin omaishoidon tuen sihteerin puheenvuoron, jonka avulla tämä omaksuu asiantuntijaposition koskien käsiteltävää asiaa, joka on tässä yhteydessä myönnettävien tukien markkamääriä koskeva asiantuntijuus (ote 3, rivit 8–12) Asiantuntijan positio omaksutaan jälleen hiljaisesti eikä kukaan ryhmässä kyseenalaista positiota.

Omaishoidon tuen sihteerin omaksumaa asiantuntijapositiota voidaan kutsua myös moraaliseksi itsensä positioinniksi, sillä asiantuntijan positio voidaan nähdä myös omaishoidon tuen sihteerin moraalisenä velvollisuutena kertoa tukien markkamääristä tarkemmin muille ryhmän jäsenille jo siksikin, koska hän edustaa kokouksessa omaishoidon tuen hallintoa. Toisin sanoen kyseisen asian esittäminen voidaan kokea moraaliseksi velvollisuudeksi niin puhujan itsensä kuin ryhmänkin puolesta. Tässä yhteydessä on selkeästi havaittavissa kokoukseen osallistuvien aikaisemmat kokoukokemukset sekä ryhmän tausta ja historia, sillä katkelmassa kukaan ei ehdota erikseen jollekin ryhmän jäsenelle asiantuntijan positiota vaan positio omaksutaan varsin luontevasti ja ikään kuin itsestään, pohjautuen esimerkiksi aikaisempiin kokemuksiin.

Kokouksen järjestäytyessä sovitaan yhteisistä työtavoista sekä ehdotetaan, kuinka kulloinkin tullaan etenemään. Järjestäytymisvaiheessa selvitetään yhdessä, mitä kullakin tapauspäättösten käsitteellä tarkoitetaan ja mitkä ovat niiden keskeisimmät sisällöt. Riippuen siitä, mistä käsitteestä on kulloinkin kyse, nousee esiin erilaisia asiantuntijapositioita.

Asiantuntijan positio voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, jolloin asiantuntujan oma puheenvuoro voidaan nähdä ensimmäisen asteen itsensä positiointina asiantuntijaksi ja

muiden positiointina asiasta tietämättömiksi. Seuraavassa esimerkissä asiantuntijan positio kyseenalaistetaan esittämällä tarkentava huomio asiantuntijan puheenvuoroon:

Ote 4

1 S: ne voidaan jo (.) kirjata (.) ylös muuten
2 mutta että sitten vasta kun lautakunta on,
3 (0.5)
4 S: **elikkä sen pitäis olla huomenna mun käsittääkseni**
5 **[lautakunnan kokous,**
6 K: **[tänäänhän on lautakunta.**
7 (0.2)
8 S: **#no on sitten minä päivänä tahansa# mutta että**
9 **mää** laitan ne sinne muistioon varauksena.
10 ja ellei se mee läpi niin se on se nyt tässä
11 viistuhatta viis[sataa.

Näin kotipalvelun ohjaajan (K) tarkentava puheenvuoro (rivi 7) kyseenalaistaa omaishoidon tuen sihteerin asiantuntijaposition toisen asteen positioinnin keinoin. Vaikka positiointi ei tapahdu varsinaisessa esitys-kyseenalaistaminen-muodossa, voidaan omaishoidon tuen sihteerin omaksumaa asiantuntijan positiota pitää esimerkkinä ensimmäisen asteen positiointina ja kotipalvelun ohjaajan puheenvuoroa toisen asteen positiointina, jossa omaishoidon tuen sihteerin asiantuntijan positio kyseenalaistetaan.

Edellisen otteen vuorovaikutusepisiodi jatkuu seuraavassa otteessa (ote 5), jossa lääkäri ei enää toimikaan puheenjohtajan positiossa vaan omaksuu noviisin position esittämällä tarkentavan kysymyksen vuorovaikutuksen tarinalinjan muuttuessa samalla tutoriaaliseksi.

Ote 5:

1 L: **[onko mitään muuta tämmöstä uutta tietoa**

2 **L:** [tai määräystä tai ohjetta näistä]
3 [((T3 ja S))]
4 **L:** myöntämisperusteista,
5 (0.5)
6 **S:** meillähän on?
7 (0.3)
8 **S:** vanhat lautakunnan ohjeet ja laki että mi- muuta
9 ei oo viel tullu että vanhoilla,
10 **L:** vanhoilla,
11 **S:** periaatteilla nyt vielä mennään ja
12 **L:** ai[van.

Esimerkki kuvaa hyvin tarinalinjan muutosta, jolloin lääkärin esittämä kysymys muuttaa osaltaan selkeästi vuorovaikutuksen luonnetta asiantuntijapuheesta keskusteluun, jota kuvaa vuorovaikutuksen ohjaava luonne. Tässä tapauksessa lääkäri asettaa itsensä noviisin positioon esittämällä tarkentavan kysymyksen, johon vastaa henkilö, joka on ryhmän puolesta velvoitettavissa vastaamaan kysymykseen. Oppilas-asiantuntija – kaltaisessa tilanteessa oppilaan position omaksuu siis lääkäri (L) ja asiantuntijan position omaishoidon tuen sihteeri (S). Puheenjohtajan positiossa lääkärin olisi oletettavaa esittää kysymyksensä pikemminkin suorana toteamuksena (esimerkiksi: "seuraavaksi selvitetään, mitä uutta tietoa myöntämisperusteista on tullut"), mutta tässä yhteydessä esitys saa kysymyksen muodon ja samalla kysyjä asettaa itsensä huomaamattomasti ensimmäisen asteen positioinnin keinoin asiasta tietämättömän positioon. Sama huomaamaton itsensä positiointi asettaa myös muut ryhmän jäsenet toisenlaiseen positioon, jossa jollakin ryhmän jäsenellä on mahdollisuus omaksua asiantuntijan positio riippuen siitä, kenellä koetaan olevan oikeus tai velvollisuus selventää asiaa. Näin puheenvuoron esittäjä asettaa itsensä automaattisesti tiettyyn positioon samalla positioiden myös muita.

Otteessa kuusi jatkuu samankaltainen positiointi, missä omaishoidon tuen sihteerin ohjaajan positio säilyy ennallaan, vaikkakin vastauksessa käy ilmi vastaajan tietty epävarmuus asiasta (rivit 2 ja 3):

Ote 6:

1 L: mites tää meidän tän vuoden rahanjako ikään kuin
2 näyttää [(- -)]
3 S: [mä en oo]
4 S: saanu siitä vielä tietoo mutta että mennään
5 viimevuotisten mukaan.
6 L: aivan että että [että just
7 S: [tällä hetkellä että koko
kaupungil[lehan tuli se]

Myöhemmin kokouksen aloittamisen tarinalinjassa tapahtuu samankaltainen positiointi, jossa kysymyksen esittäjä esittää tarkentavan kysymyksen aikaisemmin asiantuntijan positiossa toimineelle omaishoidon tuen sihteerille. Kyseinen episodi on esitetty otteessa seitsemän. Kysymyksen esittäjä on jälleen yksi kotipalvelun ohjaajista, joka jo aikaisemmin (ote 4) kommentoi omaishoidon tuen sihteerin puheenvuoroa.

Ote 7:

1 K: hei sen aa haluaisin tietää että sehän riippuu
2 tietysti rahasummasta kun meilläkin on
3 (0.5) tässä ainakin viis kuus semmosta
4 (1.5) ((katsoo papereita))
5 K1: hakijaa jotka on (2.0) ei oo voitu tällä vuodella
6 myöntää ku ei oo ollu rahaa että jotku- jotta
7 omaiset hoitaa seittemänä päivänä viis kuuskin
8 tuntia [vuorokaudessa että täytyykö meidän siihen
9 S: [ne ↑käsitellään
10 K1: tehdä:: y yleislinjaan muutos jos rahaa on enempi.
11 L: [eikös,
12 S: [siis ↓mihin.
13 S: kaikki käsitellään kaikki hakemukset

14 **ihan norm[aalisti.**
 15 K1: **[mä ymmärrän sen mutta kun me jouduttiin**
 16 rahan puutteen vuoksi
 17 tälle[kin vuodelle
 18 S: [ne käsitellään [nyttēn
 19 K1: [tekeen hylkää[mään
 20 L: [ni mut
 21 **sillonhan ne on tässä normaalikäsitelyssä et**
 22 **ainostaan hoitosuuden takia varmaan nytkin**
 23 **hylätään ja sit jos [muut täyttää kriteerit**
 24 K1: [hmm,
 25 L: ni [sittehan tulee nyt saa[maan.
 26 K1: [joo.

Tällä kertaa vuorovaikutusta ei kuvaa niinkään ohjaava tai tutoriaalinen tarinalinja, vaan pikemminkin kiistelyn ja erimielisyyden tarinalinja. Vuorovaikutusepisodi alkaa kotipalvelun ohjaajan puheenvuorolla (rivit 1–8), mikä on muodoltaan aluksi kysymys, mutta muuttuu puheenvuoron aikana toteamukseksi. Puheenvuoro osaltaan kiistää omaishoidon tuen sihteerin asiantuntijaposition, koska puheenvuorosta käy selkeästi ilmi, ettei omaishoidon tuen sihteerillä tunne kyseistä asiaa.

Asiantuntijan positio omaksutaan harkitun itsensä positioinnin keinoin, sillä kotipalvelun ohjaaja tuo puheenvuorossaan selkeästi esiin oman näkökulmansa (rivit 2–3), jota vahvistetaan vielä tukeutumalla omiin papereihinsa. Vaikka puheenvuoro itsessään voisi kuvata ensimmäisen asteen positiointia, on kyse pikemminkin toisen asteen positioinnista puheenvuoron kyseenalaistaessa aikaisemmin omaksutun asiantuntijan position ja koska toisen ja kolmannen asteen positiointia voidaan pitää tavoitteellisena ja tietoisena.

Kotipalvelun ohjaajan positiota ei kuitenkaan hyväksytä vaan se kiistetään toisen asteen positioinnin keinoin omaishoidon tuen sihteerin puolesta (rivi 12), jonka esittämä kysymys nostaa esiin selonteon tarpeen, mutta jolle ei kuitenkaan anneta tilaa. Omaishoi-

don tuen sihteeri pitäytyy omassa asiantuntijan positiossaan todetessaan asian suhteen edettävän kuten hän on aikaisemmin todennut (esimerkiksi rivit 13 ja 14).

Kotipalvelun ohjaajan puheenvuoro nostaa esiin myös lääkärin uuden position, joka on tällä kertaa sovitteleva ja näin S:n ja K1:n kinasteleva tarinalinja muuttuu sovittelevaksi tarinalinjaksi lääkärin omaksuessa sovittelijan position, joka muodostuu moraalisen positioinnin keinoin. Moraalista positiointia kuvaa selonteot, joita joudutaan esittämään jonkin odotettavissa olevan teon jäädessä suorittamatta. Siinä missä omaishoidon tuen sihteeri ei esitä perusteita omalle positiolleen, esittää lääkäri selonteon siihen, miksi kotipalvelun ohjaajan positio kyseenalaistetaan (ote 7, rivit 20–23).

Kokouksen aloitusvaiheen tarinalinjassa omaksutaan omaishoidon tuen sihteerin lisäksi myös toinen asiantuntijapositio, jolloin samalla määritellään keskeisiä käsitteitä yhteisesti ymmärrettäviksi. Seuraavassa esimerkissä (ote 9) yksi kotipalvelun ohjaajista (K3) ottaa harkitun itsensä positioinnin keinoin asiantuntijan position.

Ote 8:

1 K3: mä ehdottasin et mä vois lukee tän mistä se
2 (0.5) yh muodostuu se hoidettavuus?
3 : [mm
4 K3: [ja sitten ne rajat onko meille selvillä mitkä
5 me ollaan aina .hh tehty omahoitajasta
6 vierashoitajasta .hhh nin nne selkeet
7 rajan[jaot kyllä ois varmaan [hyvä [kerrata
8 : [joo
9 : [joo
10 : [joo
11 : [kertaas
12 : [mmm
13 : [kyllä
14 : [sit se on taas [(- nttii)
15 : [niin

16 K3: [se on meille jokaiselle tulee
 17 : [niinpä
 18 K3: sit muis[tiin koska kyllä (-) tässä saa niin
 19 : [niin
 20 : kyllä [(- -) tosi

Esimerkin yhteydessä ei pitäisi puhua ainoastaan position ottamisesta vaan myös sen saamisesta. Kyseinen ensimmäisen asteen positiointi saa myönteisen vahvistuksen muilta eikä näin toisen asteen positiointia ja tarvetta selonteolle ilmene. Näin positiota ei ainoastaan luoda itse vaan se saa vahvistuksen ja oman asemansa vasta muiden vahvistuksen jälkeen, tässä tapauksessa muiden hyväksyvästi kommentoiden. Jälleen itselle ja muille asetetut positiot ovat puheaktissa huomaamattomasti läsnä, mutta tarkemmin tarkasteltuna varsin ilmeisiä. Kotipalvelun ohjaajan (K3) puheenvuorosta käy ilmi, kuinka hänellä on oikeus asettua asiantuntijan asemaan koskien hoidettavuuden käsitettä. Samalla myös puheenjohtajan positio jälleen siirtyy puheenvuoron kautta hetkellisesti kotipalvelun ohjaajalle.

4.3 Positiointi tapauskäsittelyjen tarinalinjassa

Kokouksen tapauskäsittelyvaiheeseen kuuluvat kyseisen omaishoidon tukea hakevan asiakkaan esittely, senhetkisen tilan selvittäminen sekä keskustelua siitä, kuinka suuren tukisummaan kukin hakija on oikeutettu. Näin tapauskäsittelyn tarinalinja muodostuu varsin selkeäksi, jossa jokaisella kokoukseen osallistuvalla on oma positionsa. Vaikka kunkin tapauskäsittelyn voidaan katsoa alkavan tapauksen esittelyllä, voidaan aineistosta havaita, kuinka jo kokouksen aloitusvaiheessa orientoidutaan tapauskäsittelyihin.

Ote 9

1 K2: yks ihminen joka on viiskymmen[tä seitsemän
 2 vuotias
 3 [(alle
 4 kuuskytviisvuotias)
 5 K1: [tossa on

6 : [(- -) ((vaimeaa päällekkäinpuhetta))
7 K2: varmaan omahoitaja[kin
8 : [joo
9 : palkattu vieras[hoitaja
10 K1: [tossosn yks
11 T4: **tytär jääny hoitamaan useemman vuoden jo hoitanu**

Otteen vuorovaikutuskatkelma ottaa paikkansa hieman ennen ensimmäisen tapauksen käsittelyä ja nostaa esiin uuden asiantuntijan position, kun yksi kotipalvelun ohjaajista (K2) esittelee yhtä tapausta yleisesti ja yksi terveydenhoitajista (T4) esittää tarkentavan lisäyksen. Näin terveydenhoitaja omaksuu itselleen asiantuntijan position hiljaisen itsensä positioinnin keinoin.

Seuraavaksi tarkastelen tarkemmin tapauksen käsittelyn tarinalinjan aikana esiintyviä tarinalinjoja sekä niiden kontekstissa esiintyvää positiointia.

4.3.1 Asiakaskuvauksen tarinalinja

Kokouksessa päätettävien rahasummien saajat, asiakkaat, edustavat kokouksen etenemisen näkökulmasta keskeistä sisältöä, sillä asiakkaiden sen hetkisen tilan mahdollisimman tarkka selvittäminen on ensiarvoisen tärkeää tehtäessä päätöksiä myönnettävistä tukisummista. Vaikkeivät kokouksessa käsiteltävät asiakastapaukset olekaan fyysisesti läsnä kokouksessa, on heillä merkittävä osa ryhmän vuorovaikutuksessa. Näin asiakkaiden läsnäolon puuttuminen avaa mahdollisuuden kolmannen asteen positioinnille, mikä kohdistuu vuorovaikutuksen ulkopuolisiin henkilöihin tai asioihin. Positioinnin näkökulmasta asiakaskuvauksen tarinalinjaa kuvaakin keskeisimmin juuri kolmannen asteen positiointi, vaikka asiakaskuvausten aikana kuvauksia tekevät henkilöt toki positioivat myös itseään.

Kokouksen edetessä siirtymisestä tapauksesta toiseen vastaa lääkäri, jolloin näin tehdessään hän asettuu puheenjohtajan positioon. Seuraava ote (10) on aivan asiakaskuvauksen tarinalinjan alusta ja kyseessä on kokouksen ensimmäinen tapaus.

Ote 10

- 1 L: tarkennetaan jos on [tullu muutoksia ku iäkkäitä
2 [(kysymyksiä - -)
3 L: ihmisiä ni voi olla että hoitosuus on lisääntyny.
4 **.hhh eli ensimmäisenä Jänisjärvi Paavo,**
5 (0.5)
6 S: ↑kenes listalla (tää ny on)
7 **K1: se on yymmm mu mun.** ((katsoo papereita))
8 (1.5)
9 **L: eli kaheksankytseitsemänvuotias mies,**
10 (0.5) ja tuota,
11 K1: e ei jo ei jo ei oo raskashoitone,
12 L: ei oo raskashoito[ne.
13 K1: [nii.
14 L: onko täällä hetkellä saako hän (.) ollenkaan.
15 K1: e- hän on uus hakija? ((katsoo edelleen pa-
peria))

Otteesta on havaittavissa, kuinka kutakin tapausta koskevan päätöksen jälkeen siirtyminen seuraavan tapauksen käsittelyyn tai siirtyminen tarinalinjasta toiseen tapahtuu lääkärin aloitteesta. Tapauksen käsittelyn tarinalinjan voidaan näin katsoa alkavan lääkärin puheenjohtajan position kautta, jonka muut työryhmän jäsenet hyväksyvät. Lääkärin puheenjohtajan position kautta tapauksen käsittelystä toiseen siirryttäessä voidaan pitää lääkärin velvollisuutena ja osaltaan myös oikeutena. Edellinen ote havainnollistaa myös sitä, kuinka edelleen tarinalinjat, ja näin myös siihen osallistuvien position, muuttuvat vuorovaikutuksen aikana. Tarinalinja vaihtuu keskustelunomaisesta vuorovaikutuksesta lääkärin asiantuntijan ja puheenjohtajan position kautta jälleen ohjaavaksi ja kouluttavaksi tarinalinjaksi, jossa lääkärin position asiantuntijana ja käsiteltävän tapauksen esittelijänä asettaa muut ikään kuin oppilaiden position. Edellisessä otteessa (ote 10) lääkärin position ja näin myös vuorovaikutuksen tarinalinja muuttuvat aluksi rivillä neljä, mutta varsinainen tapauksen esittely ja kuvaus alkavat rivillä seitsemän.

Samankaltaista positiointia on havaittavissa useimmissa tapausten esittelyissä, jossa kyseessä olevan asiakkaan taustoja ja nykyistä tilaa selvitetään yleisesti. Kuvattaessa asiakkaan tilaa toimii asiantuntijan positiossa lääkärin kanssa se ryhmän jäsen, joka on käsiteltävän asiakkaan oma asiantuntija. Tästä huolimatta tapauksikäsitteilyissä, ja eritoten siirryttäessä tapauksesta toiseen, tapahtuu myös toisenlaista positiointia, jota seuraavan otteen esimerkki havainnollistaa.

Ote11

- 1 L: no seuraavana Tabell Saimi?
2 S: **tota hei hei [hei hei**
3 L: [anteeks,
4 S: **ni tällä oli oikeus vapaaseen.**

Lääkäri olisi siirtymässä jo seuraavaan tapaukseen, mutta sihteeri keskeyttää ja esittää vielä edelliseen tapaukseen liittyvän tarkentavan kysymyksen. Esimerkissä sihteerin puheenvuoro kuvaa hänen oikeuttaan keskeyttää puheenjohtajan positiossa toimivan lääkärin puheenvuoro, koska hänen oma asiansa on vielä kesken. Tämä tapahtuu ensimmäisen asteen positioinnin keinoin ja itselleen omaksuttu positio hyväksytään. Näin sihteerille ennalta määrätty rooli näkyy jokseenkin vahvasti, jolloin kokous etenee vasta, kun sihteeri on saanut kirjattua ylös tapauskohtaiset päätökset.

Edellisen esimerkin selvittelyn jälkeen lääkäri jatkaa seuraavaan tapaukseen, mutta vasta saatuaan luvan ja oikeutuksen sihteeriltä. Lääkäri alkaa kysellä sihteeriltä lupaa vasta, kun lääkäri on kerran toiminut odotuksen vastaisesti. Lääkärillä ei ole selvästikään oikeutta siirtyä eteenpäin ilman sihteerin lupaa. Tästä positioinnista seuraa koko kokouksen vuorovaikutusta koskeva muutos, jossa lääkäri aina varmistaa sihteeriltä kokouksen etenemisen. Tätä muutosta kuvaa hyvin seuraava esimerkki (ote 12).

Ote 12

- 1 L: **mennäänkö seuraavaan?**
2 (0.5)

3 L: >vai vielä< (.) >onksulla [kysyt-<
 4 S: [↑juu juu juu
 5 [(anteeks)
 6 L: [seuraava on >periaatteessa< tää on niinku(h) siis

Kolmannen asteen positioinnista, tässä tapauksessa kokouksen ulkopuolella olevan asiakkaan ja tämän lähimaisten positioinnista, vastaa tapauskohtaisesti asiakkaan tilanteen parhaiten tunteva kotipalvelunohjaaja tai terveydenhoitaja. Tässä yhteydessä voidaan käyttää myös termiä selontekoa tekevä positiointi, jossa siirrytään varsinaisesta tarinan ja sosiaalisen toiminnan episodista sen ulkopuolelle, kun episodista ja sen asetelmia selitetään episodin ulkopuolisille osapuolille. Selontekoa tekevä, kolmannen asteen positiointi tapahtuu tässä tapauksessa kokousvuorovaikutuksen kontekstissa, jossa joko asiakas tai tämän lähimainen tai hoitaja tulee positioiduksi tietynlaiseksi selitettäessä esimerkiksi kotikäynnin episodista muille ryhmän jäsenille, jotka eivät ole olleet kotikäynnillä läsnä. Asiakkaan tarkemman terveydentilan ja yleiskunnon selittämisestä vastaa usein lääkäri, kun puolestaan ajankohtaisen toimintakyvyn kuvauksista vastaa asiakkaan oma asiantuntija.

Seuraavassa esimerkki (ote 13) kolmannen asteen positioinnista, missä esiintyy eritasoisia positiointia yhdenaikaisesti.

Ote 13

1 L: **mennäänkö seuraavaan?** (.) tää on kans tämmönen
 2 aikasemmin myönnetty Riekko Inna?
 3 (0.7)
 4 L: **mitä- m eli(h) tota astmaa- astmaatikko**
 5 **kaheksankytyksvuotias astmaatikko joka näyttää**
 6 **viime syksyn aikana olevansa aika paljo**
 7 **sairaalahoidoissa että tilanne tilanteet on**
 8 **hankaloitunu,**

Edellisessä otteessa lääkäri omaksuu jälleen itselleen puheenjohtajan position ja aloittaa seuraavan asiakkaan kuvauksen. Katkelmassa tapahtuu niin ikään ensimmäisen ja kolmannen asteen positiointia, jolloin lääkäri positioi itsensä niin puheenjohtajaksi kuin asiantuntijaksi positioiden samalla asiakkaan jo aikaisemmin tukea saaneen positioon. Vaikkei tässä tapauksessa kolmannen asteen positiointi viittaa selkeästi johonkin aikaisempaan episodiin, voidaan asiakkaan kuvaaminen tietynlaiseksi nähdä yhtenä kolmannen asteen positioinnin muotona. Näin asiakas positioidaan kahdeksankymmentävuotiaaksi astmaatikoksi, jonka terveydentilanne on viime aikoina hankaloitunut.

Ryhmätasolla edellisen positioinnin tekee mielenkiintoiseksi juuri se, kuinka moniammatillisen työryhmän tarkoitus, tavoitteet ja aikaisemmat kokemukset voidaan nähdä asiakkaiden tietynlaista positiointia oikeuttavina tekijöinä. Tämähän on yksi ryhmän keskeisimmistä tehtävistä. Asiakkaan terveydentilan kuvaaminen koetaan lääkärin tai jonkun muun ryhmänjäsenen velvollisuudeksi. Tilanne olisi todennäköisesti varsin toisenlainen, jos esimerkiksi kaveriporukassa joku ryhtyisi selittämään yksityiskohtaisesti isoisänsä terveydentilaa. Tähän varsin luonnollinen vastaus olisi, ettei kenelläkään ole oikeutta puhua toisen ihmisen yksityisasiosta toisille. Näin juuri ryhmän toiminnan tarkoitus kuvaa hyvin ja auttaa ymmärtämään tietynlaisen positioinnin oikeuttamista ja velvoittamista.

Seuraava ote kuvaa niin ikään hyvin kolmannen asteen positiointia, vaikka tässäkin yhteydessä ei suoranaisesti viitata aikaisempaan vuorovaikutusepisodeihin. Nyt positiointi tapahtuu lääkärin kuvatessa asiakkaan terveydentilaa. Tämän lisäksi esimerkissä nousee esiin uusi asiantuntijapositio.

Ote 14

1 L: **tässön viimeinen hoitajakso ollu tossa, (1.0)**
2 **oikeestaan varmaan kuukauden koko marraskuun**
3 **joulukuun alussa kotiutunu, (1.0) ja tuota**
4 **rollaattorilla liikkuu** että mikähän mahtaa
5 olla sitten, (0.5) tilanne m **kuinka paljon**
6 **me ollaan hänelle myönnetty aikasemmin,**

7 K1: sillo ollu [kolmetuhatta ja tuota]
8 [(kolmetuhatta - -)]
9 K1: hänellä on tosiaan tosi paljon
10 sairaalajaksoja sano että vähintään kerran
11 kuukaudessa nyt taas [meni
12 S: [(--
13 K1: sairaalaan]
14 S:)]
15 : (joo)

Otteen alussa lääkäri positioi asiakkaan juuri sairaalasta kotiutuneeksi, liikuntakykyiseksi potilaaksi harkitun kolmannen asteen positioinnin keinoin, jonka jälkeen välittömästi esittää tarkentavan kysymyksen asiakkaan aikaisempaa tukea koskien. Näin lääkäri tulee positioiduksi hiljaisen, ensimmäiseen asteen, positioinnin keinoin asiantuntijan positioon, joka samalla antaa tilaa uudelle asiantuntijapositionille. Uuden asiantuntijaposition omaksuminen pohjautuu puolestaan siihen, kuka ryhmässä koetaan olevan velvoitettu vastaamaan lääkärin esittämään kysymykseen. Tässä tapauksessa lääkärin esittämä kysymys ei varsinaisesti muuta vuorovaikutuksen tarinalinjaa, vaan pikemminkin se asettaa lääkärin itsensä ja muut erilaiseen positioon. Näin positioiden vaihtuessa (nyt kotipalvelunohjaajasta tulee asiantuntija) tarinalinja säilyy edelleen ohjaavana ja selostavana, asiakkaan tapauskuvauksen tarinalinjana.

Seuraavassa otteessa esiintyy niin ikään ensimmäisen ja kolmannen asteen positointia, jolloin ryhmän keskustelussa positioidaan niin ryhmän jäseniä kuin asiakastakin. Tällä kertaa kolmannen asteen positioinnin kohteena ei ole varsinainen asiakas itse vaan tapukseen liittyvät omaiset ja hoitajat.

Ote15

1 L: eli [tuota (.) onko hän [meiän vanha,
2 : [eh heh
3 : [he he he
4 L: [>onko hänellä<,

5 T2: [on.
6 (.)
7 T2: siinon tuota se poika on niinku sitte (.)
8 tavallaan niinku se omahoitaja ja se poika käy
9 töissä?
10 (.)
11 T2: ja tuota niin,
12 : hhh[hhhh
13 T2: [se on niinku tavallaan se hoidon sitovuus 15
14 tähän äitiin semmmonen viis (.)[viiva kuus tuntia

Tapauskuvaus alkaa tällä kertaa lääkärin esittämällä kysymyksellä, jolloin lääkäri ei toimikaan asiantuntijan positiossa vaan asiasta tietämättömän positiossa. Tästä huolimatta lääkäri säilyttää tässä yhteydessä puheenjohtajan position aloittamalla kyseisen tapauksen käsittelyn omalla puheenvuorollaan. Lääkärin esittämä kysymys ja asettuminen asiasta tietämättömän positioon toimii jälleen resurssina muille ryhmän jäsenille neuvotella itselleen uusia positioita.

Tällä kertaa yksi terveydenhoitajista, joka on käsiteltävän asiakkaan oma asiantuntija, omaksuu jokseenkin odotettavasti asiantuntijan position ja ryhtyy selittämään muille tarkemmin asiakkaan tilaa. Terveydenhoitajan puheenvuorossa positioidaan selvitetään asiakkaan nykytilaa, mutta tällä kertaa kolmannen asteen positioinnin kohteena on asiakkaan oma poika, joka positioidaan asiakkaan omaishoitajaksi. Tämän lisäksi myös asiakasta itseään positioidaan, vaikka asiakasta ei suoranaisesti mainita puheenvuorossa. Nyt positiointi perustuu asiakkaan ja tämän pojan välisen suhteeseen, jolloin asiakas positioidaan tietyn tyyppiseksi suhteessa hoidon sitovuuteen.

4.3.2 Argumentoinnin tarinalinja

Argumentoinnin tarinalinjassa esitellään edelleen tarkemmin käsiteltäviä tapauksia, jolloin myönnettäville tuille haetaan tarkempia perusteita. Näin ollen tässäkin tarinalinjassa esiintyy edelleen kolmannen asteen positiointia, jolloin varsinkin aikaisemmat tapaamiset asiakkaiden kanssa nousevat keskiöön. Esittelen aluksi tämän tarinalinjan

Omaishoidon tuen sihteerin ja lääkärin esittämät kysymykset muuttavat tarinalinjan argumentoivaksi, jolloin yksi kotipalvelunohjaajista (K1) ja terveydenhoitajista (T4) asettuvat asiantuntijoiden positioon esittäen samalla perusteita myönnettävälle tuelle. Perusteet pohjautuvat kuvaukseen aikaisemmasta kotikäynnistä, jonka kuvauksen aikana asiakkaan tytär tulee positioiduksi kolmannen asteen positioinnin keinoin hankalaksi tapaukseksi, joka ei anna oman isänsä (asiakas) itse vastata hänen esittämiinsä kysymyksiin.

Tyttären positioinnin jälkeen, saman asiakkaan käsittelyn yhteydessä, positioidaan vielä myös asiakasta viittaamalla aikaisempaan kotikäynnin episodiin. Näin asiakkaan positointi tietynlaiseksi henkilöksi toimii argumentoinnin välineenä:

Ote 17

1 T4: [niinku että kyl hä- hänellä on aikamoinen vapina
2 käsis[sä,
3 L: [joo kyllä [joo,
4 [on.
5 T4: että se tietysti vaikeuttaa .hhh osaltansa ja ja
6 tota n nytkin hän makas siin sängyssä [sillai
7 että,
8 L: [*mm*
9 (.)
10 T4: mut et kävelee mun mielest kumminki et toi
11 ahdistus nyt on semmonen, (2.0) ilmeisesti että
12 mä (.) mä jäin vähän ihmettelemään sitä mutta ä
13 emmää he he halua
14 K1: tota,
15 T4: evätä tätä [ku tytär kumminki halua [hoitaa
16 K1: [mm. [mm.
17 T4: vanhempansa.

Edellisissä kahdessa esimerkissä nousee jälleen esiin uudet asiantuntijapositiot, jotka ovat sidoksissa siihen, ketkä toimivat käsiteltävän tapauksen omina asiantuntijoina. Näin asiantuntijoiden positioiden esiintymistä voidaan kuvata itsensä ensimmäisen asteen moraalisenä positiointina, jolloin toimiminen tietyn asiakkaan omana asiantuntijana velvoittaa asiantuntijaa esittämään oman näkemyksenä asiasta. Ensimmäisessä esimerkissä (ote16) on niin ikään huomionarvoista se, kuinka kokouksen sihteerin esittämän kysymyksen myötä siirrytään tapauksen avauksen tarinalinjasta argumentoinnin tarinalinjaan. Näin sihteerin oikeus ja velvollisuus esittää tarkentavia kysymyksiä kokouksen aikana saa aikaan tarinalinjan muutoksen, jossa nousee esiin uusia asioita käsiteltävästä tapauksesta samoin kuin tietynlaista positiointia.

Jälkimmäisessä otteessa (ote 17) niin ikään tyttären positio muuttuu, kun terveydenhoitaja (T4) toteaa tyttären haluavan kuitenkin hoitaa omaa vanhempaa. Näin tyttären positio hankalasti yhteistyötä tekevästä muuttuu kolmannen asteen selonteon positioinnin myötä kenties hieman yhteistyökykyisemmäksi henkilöksi, jolla on halu toimia asiakkaan hyväksi.

Otteet 16 ja 17 kuvaavat hyvin kolmannen asteen positiointia eritoten siksi, koska kummankin otteen puheenvuoroissa viitataan aikaisempiin vuorovaikutusepisodeihin. Näin aikaisemmista asiakastapaamisista kertominen on keskeisessä osassa työryhmässä syntyvää kolmannen asteen positiointia ja samalla myös päätöksentekoon liittyvää argumentointia.

Seuraavan otteen (ote 18) esimerkki kuvaa kolmannen asteen positiointia, jossa asiakas positioidaan henkilöksi, jolla ei ole oikeutta tukeen. Nyt asiantuntijan positioissa toimii yksi kotipalvelun ohjaajista, joka ehdottaa asiakkaan hakemuksen hylkäämistä. Asiakkaalle muodostetun position hyväksyvät toinen kotipalvelun ohjaaja ja lääkäri.

Ote 18

1 K1: tällön yhdeksänkytviisvuodesta ku se pahoinpitely
2 tapahtu nin ja vaimo kuol- kuollut niin (1.0)
3 niihin aikoihin nin öö omaisilla kolmella o

4 maisella hoitorengas lapsilla? (0.5) ja he (.) o
 5 vat siellä töittesä jälkeen noin kuus seitte- (.)
 6 noin,(0.5) neljä viis tuntia.
 7 (0.7)
 8 K1: ja muut ajat hän on yksin että tää varmaan menee
 9 (.) sitte (.)tohon hylkylinjalle,
 10 (.)
 11 K3: *kyl [et jos halutaan
 12 L: aivan [et jos kuitenkin,
 13 L: jo[o

Argumentoinnin tarinalinjan aikana tulevat positioiduksi usein myös muutkin, kuin asiakas itse. Seuraavassa otteessa esiintyy edellisten esimerkkien kaltaista positiointia, jolloin asiakkaan hoitaja tulee positioiduksi tietyllä tavalla. Tällä kertaa henkilöksi, jolla ei ole ammatti-identiteettiä. Otteen esimerkki on osa keskustelua, jossa pohditaan asiakkaan hoitajan sitoutuvuutta asiakkaaseen, eli kuinka paljon hoitajan on konkreettisesti oltava tekemisissä asiakkaan kanssa.

Ote 19

1 T2: siis [onko se [siellä kaksikytäneljä tuntia
 2 viikossa
 3 S: [#mut täällähän menee täällä ni#
 4 T2: [(- -)
 5 : no mel[kein
 6 K3: [se asuu [siellä.
 7 K2: [se on semmonen hoitaja [kellä ei
 8 : [ei asu
 9 K2: oo oikein ammatti-identiteettiä [että
 10 T4: [mutta eihän sen
 11 työtä siä siis [(-)
 12 K2: [ei se työ- [ei se semmosta

13 T4: [nii.

14 K2: [kokoaikasta hoidollista]

Esimerkissä on huomionarvoista juuri se, kuinka vaivattomasti tapauksen käsittelyn argumentoinnin aikana myös muutkin, kuin itse asiakas tulevat positioiksi. Tässäkin yhteydessä hoitajan positiointi on osana argumentointia ja asiakkaan tilanteen kokonaiskuvan selvittämistä.

Useissa tapauksissa esitetään argumentoinnin tarinalinjan aikana jo mahdollisesti myönnettävää tukisummaa. Seuraavassa esimerkissä lääkäri ehdottaa myönnettävää tukisummaa.

Ote 20

1 L: hyvin dementoitumato mutta hy- dementoitunu mutta

2 hyväntuulinen eikä ↓[karkaile että semmonen

3 K1: [niin.

4 L: **[rauhallinen hoidettava että eikö se varmaan**

5 K1: [nii.

6 L: **samam markkamää[rää**

7 K1: [nii,

8 K3: **kolmetuhatta [tuntuu kohtuu[lliselta**

9 K1: **[selvä?**

10 K1: [joo.

Edellisessä esimerkissä argumentoinnin tarinalinja rakentuu lääkärin asiantuntijaposition varaan lääkärin argumentoinnin perustuessa tapauskuvauksen kaltaiseen puheenvuoroon. Tässä tapauksessa asiakkaan kuvaaminen on osa argumentointia, eikä vain osa asiakaskuvauksen tarinalinjan kaltaista asiakkaan tilan kuvaamista. Lääkärin omaksuma asiantuntijaposition hyväksytään kahden kotipalvelunohjaajan puolesta, jotka ovat olleet käsiteltävän asiakkaan omia asiantuntijoita.

Edellisen esimerkin käsittely ei kuitenkaan pääty lääkärin esittämään ehdotukseen vaan jatkuu vielä jokseenkin pitkään. Seuraavassa otteessa toinen kotipalvelunohjaajista (K1) esittää tarkentavan kysymyksen koskien käsiteltävää tukipäätöstä, jolloin hän asettaa itsensä asiasta tietämättömän positioon. Saatuaan kysymykseensä vastauksen hän asettaa itsensä asiantuntijan positioon selventääkseen tilannetta muille ja itselleen.

Ote 21

1 K1: [hei,
2 K3: mitä käsitellään nyt mutta,
3 K1: [o onko tänä vuonna] oikeus vapaaseen kuo
4 L: [(mut että kaikessahan)]
5 K1: päiväkeskus.
6 K3: ei [oo oikeutta.
7 [ei oo.
8 S: kiitos?
9 (0.7)
10 K1: [mutta siihen yh]teen päivään kuukaudessa on
11 L: [jos kerran viikossa,]
12 K1: tietysti oikeus.
13 K3: ei.
14 S: ei oo [s-
15 : [nimenomaan
16 S: [sehän silloin poistuu.
17 K3: [se on silloin kun yks kertaa viikko käy
18 päiväkeskuk[sesta niin silloin

K1:n asiantuntijapositio kiistetään vastauksissa. Argumentoinnin tarinalinja muuttuu yleiseksi asioiden käsittelyksi, jossa keskeisemmäksi nousee ryhmän jäsenten keskinäiset suhteet pikemmin kuin itse asiakkaan käsittely. Samalla kuitenkin luodaan jälleen yhteistä pohjaa ja ymmärrystä käsitteille.

Sama episodi jatkuu seuraavassa otteessa, jossa kotipalvelun ohjaaja (K3) toimii edelleen neuvottelijan ja ohjaajan positiossa:

Ote 22

1 K1: [(-) **selvä.**

2 K1: [elikkä ei oo sitten

3 **koska tääl on päiväkeskus [kerran viikossa.**

4 : [*just*

5 K3: **mutta sehän ei vaikuta palvelusetelien**

6 **myöntämiseen se lakisääteinen [vapaa,**

7 S: [niin ne on kaksi

8 eri [asiaa

9 K3: [eli sitä

10 S: lakisääteinen ja palvelusetelit,]

11 K3: **[saa myön[tää silti] vaikka ei oo**

12 K2: [niion.

13 : [nii.

14 K3: **[oikeutta [lakisääteiseen vapaaseen,**

Kotipalvelun ohjaaja (K1) hyväksyy hänelle aikaisemmassa esimerkissä annetun position ja varmistaa vielä ymmärtäneensä asian omalla puheenvuorollaan. Kahdessa edellisessä esimerkissä kotipalvelun ohjaajan (K1) ja omaishoidon tuen sihteerin välille syntyy erimielisyyttä käsiteltävästä asiasta, jolloin omaishoidon tuen sihteeri kommentoi kotipalvelun ohjaajan puheenvuoroja varsin tiukasti. Nyt toinen käsiteltävän tapauksen asiantuntijoista (K3) asettuu sovittelijan positioon, jossa kokouksen alussa toimi lääkäri. Toinen kotipalvelun ohjaajista pyrkii omalla sovittelijan positiolla selvittämään asiaa kysymyksen esittäneelle ohjaajalle (K1) niin, että kotipalvelun ohjaajan ja omaishoidon tuen sihteerin välille syntyy yhteisymmärrys.

Edellisessä esimerkissä on mielenkiintoista koko ryhmän näkökulmasta se, kuinka jonkun ryhmän jäsenen esittämä tarkentava kysymys ja itsensä ja muiden tietyn tyyppinen positiointi aiheuttaa erimielisyyttä. Tässä yhteydessä kotipalvelun ohjaajan omaksuma

sovittelijan positio osoittautuu varsin merkitykselliseksi ryhmän sujuvan toiminnan kannalta. Samalla on jälleen havaittavissa, kuinka ryhmän vuorovaikutuksen tarinalinja muuttuu varsin nopeastikin erilaisen positioinnin myötä. Esimerkeissä tarinalinja vaihtelee argumentoinnista yleisten asioiden käsittelyn ja erimielisyyden ja neuvottelun tarinalinjojen välillä.

Seuraavassa esimerkissä (ote 23) ei niinkään esiinny kolmannen asteen positiointia vaan pikemminkin tarinalinjan muutos, missä siirrytään argumentointiin liittyvästä tapauskuvauksesta kokouksen osallistujien keskinäiseen keskusteluun siitä, mitä tietyllä termillä tässä yhteydessä tarkoitetaan.

Ote 23

1 K1: maksusitoumus.
2 K3: ´tonks se maksusitoumus juuri sidonnainen siihen
3 oikeuteen vap- vapaa-oikeuteen.
4 K2: ei vaan se on va- palveluseteli [(- -)
5 : [se on (-
6 kaks[sataa -)
7 K3: [elikkä se
8 K2: niin,
9 K3: [vaihto]ehto.
10 : [(- seteli)]
11 K2: kun nää
12 S: [palveluita [ei saa.
13 : [joo
14 K2: [nää
15 K3: selvä.
16 : [.joo
17 K2: [palvelutuotteethan [ei enää

Otetta on edeltänyt asiakkaan hakemuksen käsittely, jossa on keskusteltu asiakkaan hoidon vapaa-oikeudesta. Tämän jälkeen keskustelun tarinalinja muuttuu asiakkaan ha-

kemusta koskevasta argumentoinnista asioiden ja käsitteiden yleisen käsittelyn tarinalinjaan, jota tässä yhteydessä nimitän selonteon tarinalinjaksi.

Näin edellisessä otteessa nousee esiin uusi asiantuntijaposition vastauksena esitettyyn kysymykseen koskien vapaa-ajan määritystä. Kysymys esitetään alun perin tapauksen suhteen asiantuntijana toimineelle kotipalvelun ohjaajalle (K1), mutta kysymykseen vastaa toinen kotipalvelun ohjaaja (K2), joka omaksuu näin itselleen uuden asiantuntijan position ja jolle se myös muun ryhmän puolesta myönnetään. Näin positionin muotona toimii jälleen ensimmäisen asteen hiljainen positionointi. Vuorovaikutuksen tarinalinja muuttuu näin argumentoinnista pikemminkin selkoatekevaksi tarinalinjaksi, jossa keskustelun aihe siirtyy itse tapauksen käsittelystä käsitteiden tarkempaan määrittelyyn.

Seuraavaksi tarkastelen hieman yksityiskohtaisemmin yhtä tapauksen käsittelyä ja sen argumentoinnin tarinalinjaan. Seuraavien esimerkkien otteet ovat kokouksen yhdeksänneistä tapauksen käsittelystä, jossa nousee esiin asiakkaan oman vierashoitajan, jonka hoitosidonnaisuuden selvittäminen vaikuttaa merkittävästi myönnettävään tukisummaan. Tämän lisäksi kyseisen tapauksen argumentoinnin tarinalinjassa positionoidaan niin asiakas, asiakkaan vierashoitaja kuin kokouksenkin jäseniä. Esimerkeissä on mielenkiintoista se, kuinka myönnettävän tukisumman suuruus vaihtelee argumentoinnin edetessä. Jotta tämä tulisi selkeästi havainnollistettua, olen ottanut käsittelyyn hieman useamman otteen, joista argumentoinnin ja siihen liittyvä positionointi on havaittavissa.

Osaan seuraavista otteista olen otteen merkinnän jälkeen sulkumerkein pyrkinyt selvittämään, mitä otteen esimerkissä tapahtuu. Näin tapauksen käsittelyn kokonaisuuden hahmottaminen ja seuraaminen on hieman helpompaa.

Ote 24 (asiakkaan positionointi)

1 L: [ja tämmönen pys- jäykistyny pysähtyny,
2 (1.0) pysähtyny kuva ja tässä on tarvinnu a- apua
3 nimenomaan .hh ihan liikkumisessa peseytymisessä
4 pukeutumisessa, (0.5) veeseessä apua sängyssä ei

ainoastaan vuorovaikutusepisodin ulkopuoliseen henkilöön. Tässäkin yhteydessä asiakkaan positio liikuntarajoitteisena henkilönä saa vahvistusta.

Ote 26 (päättöehdotus)

- 1 K3: **sitten (.) mut sitte että onks täs viistuhatta**
2 **viissataa vai kuustuhatta ku he itse ovat**
3 **järjestäneet sen iltahoidon ja mä luulen et**
4 omaishoitajat äryy mielellään käy sen sen sen
5 tota sen kuus tuntia joka päivä kun he ei
6 välttämättä pilko sitä työntekijää ja sen aikaa
7 **(.) mutta että tää on raskashoitonen [mää antasin**
8 **tälle sen**
- 9 L: [mm.
- 10 K3: kuus[tuhatta.
- 11 L: **[nii no kyllä nyt varmaan**
- 12 K3: n(h)ii
- 13 ((päällekkäinpuhetta ja -nauria josta erottuu))
- 14 K2: **se on oikeutettua.**

Tässä esimerkissä kotipalvelun ohjaaja K3 jatkaa edelleen asiantuntijan positiossa ja ehdottaa myönnettävää rahasummaa. Nyt ehdotuksessa ei vedota niinkään asiakkaan positioon vaan pikemminkin asiakkaan hoitajien rooliin ja muun muassa näihin perusteisiin vedoten kotipalvelun ohjaaja positioi asiakkaan raskashoitaiseksi kolmannen asteen, harkitun toisen, positioinnin keinoin. Tällä kertaa niin lääkäri kuin kotipalvelun ohjaaja K2 hyväksyvät asiakkaan position ja ehdotetun rahasumman suuruuden.

Edellisestä päätösehdotuksesta huolimatta päädytään kuitenkin erilaiseen tukisummaan, kun muut esittävät tarkentavia kysymyksiä ja sihteeri ottaa eräänlaisen asiantuntijan position ja selittää tukisumman oikeutuksista. Tässäkin on aiheellista miettiä, jos tällaiselle positiolle ei annettaisikaan tilaa. Kotipalvelun ohjaajan asiantuntijan positiota ei kuitenkaan kiistetä, mutta muiden esittämät tarkentavat kysymykset saavat hänet ehdot-

tamaan uutta summaa. Näin voidaan ajatella, että kotipalvelun ohjaajan tekemä kolmannen asteen positiointi kyseenalaistetaan muiden ryhmän jäsenten puolesta.

Seuraavat esimerkit havainnollistavat ehdotetun tukisumman suuruuden muuttumista ja sen yhteydessä esiintyvää positiointia. Oteessa 26 kotipalvelun ohjaaja asettaa sihteerin skeptikon positioon, jonka tämä myös hyväksyy. Tästä seuraa tarkempi tapauksen erittely ja argumentointi tukisumman suuruudesta.

Ote 27

1 K3: [mutta että
2 Tainalla on varmaan eriävä mielipide
3 [tähän aikaan.
4 S: [joo mä justiin lasken [täällä [koko aika(h) he
5 K3: [he he he
6 : [nii,
7 : [nii,
8 K3: [seitsemän tunt[ia [(-) tulee tästä
9 : [nii,
10 S: [ku tää o-
11 : [joo,
12 S: [siis kuudesta tuhannesta kummink- tai siis
13 kuudesta tunnista (.) eteen[päin ja sitten on

Kotipalvelun ohjaajan puheenvuoro on muodoltaan ensimmäisen asteen hiljaista moraalista positiointia, jossa omaishoidon tuen sihteerin tulee positioitua skeptikoksi, jolla on varmasti jotain sanottavaa esitetystä ehdotuksesta. Positioinnista tekee juuri moraalista se, kuinka sihteerin asema tai henkilöhistoria edellyttää täyttämään position tietyt vaatimukset. Näin sihteerinä toimimisen voidaan katsoa luovan jo tietynlaisen odotuksen ja jopa velvoituksen kriittisten mielipiteiden esittämisestä, koska sihteerin edustaa kokouksessa omaishoidon tuen hallintoa, joka osaltaan asettaa myönnettäville tukisummille tietyt raamit.

toisen asteen positioinnin, johon kuuluu keskeisesti selontekojen esittäminen oman toiminnan suhteen.

Argumentointi käsiteltävän tapauksen tukisummasta jatkuu edelleen seuraavassa otteessa, jossa asiantuntijana toiminut kotipalvelun ohjaaja velvoitetaan edelleen tarkentamaan oman ehdotuksensa perusteita.

Ote 29 (argumentointia tukisummasta)

- 1 T1: mites nää yöt siellä menee [ku miettii tätä
2 : [mm mm,
3 T1: Luotolaa joka (.) [hoidattaa myös yölläki et
4 : [mm-m?
5 : [.hhh khöm
6 T1: mites tää nyt sitten.
7 K3: no täällä turvpuhelimella sit hälytetään apua
8 jos yöllä tarvitaan eli tää,
9 (.)
10 T1: [se ei ole välttämättä joka yö.
11 K3: [(- -)
12 K3: ei.

Terveydenhoitajan (T1) esittämä tarkantava kysymys (rivit 1–6) velvoittaa asiantuntijana toimineen kotipalvelun ohjaajan tarkentamaan argumentointinsa perusteita. Esitetty kysymys edustaa tässä yhteydessä hiljaista ensimmäisen asteen moraalista positiointia, jossa kotipalvelun ohjaaja tulee positioiduksi tapauksen asiantuntijaksi, jolla on velvollisuus vastata esitettyyn kysymykseen. Samalla kysymyksen esittäjä positioi itsensä hiljaisen positioinnin keinoin asiasta tietämättömäksi, jolla on kuitenkin oikeus esittää kysymys. Vastaus kysymykseen toimii niin ikään tässä yhteydessä jälleen osana argumentoinnin tarinalinjaa, jossa haetaan tarkempia perusteita myönnettäville tukisummille.

Ryhmän vuorovaikutuksen näkökulmasta on jälleen mielenkiintoista havaita, kuinka kukaan ryhmässä esimerkiksi kiistä esitettyä kysymystä, vaan päinvastoin tukee positi-

ointia vaikenemalla. Näin voidaan ajatella, että ryhmässä vallitsee yksimielisyys siitä, kenellä on oikeus esittää kysymyksiä missäkin vaiheessa vuorovaikutusta ja kenellä puolestaan velvollisuus vastata esitettyihin kysymyksiin.

Edellisen otteen vuorovaikutusepisodi jatkuu seuraavassa otteessa, jolloin uuden tarkentavan kysymyksen myötä nousee esiin uusi asiantuntijapositio:

Ote 30 (uusi asiantuntijapositio)

- 1 K3: [et turvapuhelimella ne pyytää apua(h).
2 T2: **no onko ne joutunu pyytämään.**
3 T4: **[on niillä ollu.**
4 K3: [jonkin verran.
5 T4: **on niil[lä ollut.**
6 K3: [kyllä.

Nyt kysymyksen esittäjänä toimii toinen terveydenhoitaja (T2), joka positioi itsensä jo edellisestäkin esimerkistä tutulla tavalla asiasta tietämättömäksi henkilöksi, jolla on kuitenkin oikeus esittää tarkentava kysymys. Saman kotipalvelun ohjaajan vastatessa kysymykseen myös terveydenhoitaja T4 kommentoi kysymykseen, jolloin myös hän positioi itsenä ensimmäisen asteen hiljaisen positioinnin keinoin asiantuntijan positioon. Näin kyseisessä tapauksikäsitelyssä nousee esiin uusi asiantuntijapositio seurauksena esitetyle kysymykselle.

Tarkentavien kysymysten ja argumentoinnin jälkeen kyseisen tapauksen kohdalla päädytään toisenlaiseen tukisumman ehdotukseen:

Ote 31 (uusi päätösehdotus)

- 1 K3:**että [oisko se sittenki se viistu[hatta viissataa.**
2 : [krmh
3 T1: [nii jotenki mä
4 **mie[ti[n ku ei [(- - [)**

5 L: [nii,
6 K3: [mm.
7 K3: [se on kyllä ihan hyvä
8 L: mutta yöt on [raskaita jos tosiaan (joutuu)
9 K3: [huomio,
10 L: nou[see monta kertaa ku [tässön [kuitenki näitä
11 K3: [kyllä.

Esittäessään uutta tukisummaa kotipalvelunohjaaja K3 toimii edelleen asiantuntijan positiossa ja myös ikään kuin kyseisen tapauskäsittelyn puheenjohtajana. Positiot saatutetaan ensimmäisen asteen hiljaisen positioinnin keinoin tukisummaa ehdottaessa. Tässä yhteydessä lääkäri tukee positiota omilla kommentteillaan eikä kukaan muukaan ryhmästä ryhdy tätä kiistämään.

Uutta tukisummaa ehdottaessa tapahtuu niin ikään kolmannen asteen positiointia, jossa ei niinkään viitata aikaisempaan vuorovaikutusepisodeihin, mutta jossa kuitenkin kokouksen ulkopuolinen henkilö tulee positioiduksi tietyllä tavalla. Näin käsiteltävän tapauksen asiakas positioidaan tiettyyn tukisummaan oikeutetuksi henkilöksi niin koko tapauskäsittelyssä esiintyneen argumentoinnin kuin myönnettävän tukisumman ehdotuksenkin myötä, jolloin kolmannen asteen positointi on tässä tapauksessa tavoitteellista.

Tätä seuraa vielä tietynlainen selvittely, mikä ei kuitenkaan enää nosta esiin uusia asiantuntijapositioita eikä muutenkaan merkittävästi poikkea esimerkkien argumentoinnista. Kyseinen tapaus on hyvä esimerkki siitä, kuinka positioinnilla voi mahdollisesti olla merkitystä esimerkiksi päätöksentekoprosessissa. Tässä tapauksessa tiettyjen positioinnin muotojen käyttäminen ja positioiden kyseenalaistaminen nosti esiin uudenlaisia näkökulmia ja uusia asiantuntijapositioita.

4.3.3 Päätöksenteon tarinalinja

Tilannetta, jossa tehdään asiakaskohtaisesti lopullinen päätös myönnettävästä tukisummasta, voidaan positioinnin näkökulmasta kutsua päätöksenteon tarinalinjan mukaisesti eteneväksi vuorovaikutukseksi. Joissain tapauksissa päätöstä myönnettävästä tukisum-

lista muuttamista uusien selvitysten perusteella saatavien tietojen varassa. Muiden hyväksyvät kommentit vahvistavat position sekä myöskin lääkärin puheenjohtajan positionsa tekemän ehdotuksen.

Seuraava esimerkki kuvaa jälleen uuden asiantuntijaposition esiin nousua päätöksenteon yhteydessä. Nyt kotipalvelunohjaajat K2 ja K3 toimivat asiantuntijoina ja lääkäri edelleen puheenjohtajan positiossa.

Ote 33

1 K2: [(--) meillä on ollukki se riteeri
2 L: [kyllä
3 : [että se on silloin se
4 L: [kyllä
5 : .joo
6 : joo.
7 K3: et kyllä mä[ä-
8 L: [se ois maksimi summa sitten
9 L: jo[o.
10 : [joo

Seuraava ote on aineiston viimeisestä tapauksikäsitteystä, joka kuvaa hyvin myös päätöksenteon tarinalinjan aikana tapahtuvaa tarinalinjojen muutosta. Esimerkki havainnollistaa niin ikään hyvin sitä, kuinka päätös tehdään varsin huomaamatta osana ryhmän keskustelua.

Ote 34

1 K2: [jos joku haluaa nähdä ihanne]vanhuksen hoitoo
2 nii
3 tervemenoa tänne tutustum(h)aan(h)
4 [opintokäynnille
5 : [(nollakolme)

6 : ((useita, päällekkäispuhetta josta erottuu))
7 K2: [nii ihanassa olotilassa oleva (.) vanhus.
8 T4: **[nii tytär on jäänyt hoitamaan ja sit toinen tytär**
9 **eiks seki asu siinä ja**
10 : .joo
11 T4: **ja omaiset käy käy tota noin**
12 : [haaa ((hinkuen nauraa))
13 T4: [kattomassa että se on kyllä (.) aivan ihana
14 S: **nii ja kuuttako tänne meni,**
15 K2: joo.
16 : (0.7)
17 L: **mitä muut on mieltä.**
18 (1.5)
19 K3: käy?

Edellisessä katkelmassa käytävää keskustelua on edeltänyt jo ehdotus, jossa myönnettäväksi tukisummaksi ehdotettiin kuutta tuhatta markkaa. Varsinaista päätöksentekoa edeltää kotipalvelun ohjaajan K2 puhetta siitä, kuinka hyvin kyseisen vanhuksen hoito on hänen mielestään hoidettu. Näin hän tulee positioineeksi itsensä opettajan asemaan, jolla on oikeus ja velvollisuus kertoa muille, kuinka hyvin hoito onkaan järjestetty. Samalla muut ryhmän jäsenet tulevat positioiksi ikään kuin oppilaiksi, joilla on opittavaa hyvästä vanhustenhoidosta. Kotipalvelun ohjaajan itsensä positiointia voidaan kutsua harkitukseksi itsensä positioinniksi juuri sen omaa toimijuuttaan ja näkökulmaansa korostavan luonteensa vuoksi. Tarkemmin, itse asiasta kertominen voidaan nähdä harkittuna, mutta opettavan henkilön position omaksuminen hiljaisena ensimmäiseen asteen positiointina.

Kotipalvelun ohjaajan positio nostaa esiin myös muiden mahdollisuuden omaksua uusia positioita ja näin myös käsiteltävän tapauksen toinen asiantuntija, T4, omaksuu itselleen niin ikään opettajan position jatkaen kotipalvelun ohjaajan aloittamaa kuvausta. Samalla kotipalvelun ohjaajan ensimmäisen asteen positiointi tulee hyväksytyksi ainakin terveydenhoitajan taholta, joka voisi aivan hyvin kiistää kotipalvelun ohjaajan position olemalla asiasta eri mieltä.

Asiakkaan olosuhteiden kuvaamisen jälkeen tarinalinja jälleen vaihtuu sihteerin positioon kautta hänen varmistaessa myönnettävän summan suuruuden (rivi 14) . Näin sihteerin oikeus toimia vuorovaikutuksen kulkua ohjaavana henkilönä muuttaa opetuksellisen tarinalinjan varsinaiseen päätöksenteon tarinalinjaan, jossa jälleen lääkäri toimii puheenjohtajana (rivi 19).

Yleisesti ottaen, päätöksenteon tarinalinjassa voidaan katsoa tapahtuvan myös kolmannen asteen positiointia, jossa päätöksenteon kohteena oleva asiakas tulee positioiduksi tietyn päätöksen mukaisesti. Esimerkiksi viimeisessä esimerkissä (ote 33) asiakas positoidaan henkilöksi, jolla on oikeus täyteen tukeen.

5 POSIOINNIN MERKITYS RYHMÄN VUOROVAIKUTUKSESSA

5.1 Positioinnin eri muodot

Tutkimukseni tarkoituksena oli tarkastella sitä, millaisia erilaisia positioinnin muotoja ja positioita tarkastelemani ryhmän vuorovaikutuksessa esiintyy. Edellisen luvun tarkastelujen perusteella voidaan todeta, että positioinnin eri muodoista on aineistossa selkeimmin havaittavissa ensimmäisen, toisen ja kolmannen asteen positiointia, joista kolmannen asteen positiointia voidaan nimittää myös selontekojen positioinniksi. Näiden lisäksi positiointia tapahtuu myös hiljaisena itsen ja toisen positiointina sekä itsen ja toisen tarkoituksellisena positiointina. Yksi keskeinen positioinnin sisältöjä kuvaava muoto on kokouksessa esiintynyt moraalinen positiointi, jota esiintyi niin ensimmäisen kuin kolmannen asteen positioinnin yhteydessä. Tällöin positioinnin lähtökohtana on eritoten ryhmän jäsenten velvollisuudet toimia oman tietämyksensä ja osaamisensa puitteissa tietyllä tavalla tuoden näin esiin omaa asiantuntijuuttaan.

Analysoimani aineisto voidaan jakaa viiteen erilaiseen tarinalinjaan, joista jokaisessa esiintyy kullekin tarinalinjalle tyypillistä positiointia. Vaikka tarinalinjat ovat selkeästi hahmotettavissa kokouksen vuorovaikutuksen etenemisen mukaan, on lisäksi kussakin tarinalinjassa havaittavissa tarinalinjan muuttumista. Tällöin varsinainen kokouksessa eletty tarinalinja tai kokouksen vaihe säilyy ennallaan, mutta nopeasti muuttuvat positiot muuttavat varsinaisen tarinalinjan sisältöä vielä moninaisemmaksi. Näin kokousaineiston vuorovaikutuksen voidaan katsoa rakentuvan ikään kuin makro- ja mikrotason tarinalinjoista, joista makrotason voidaan katsoa luovan puitteet mahdollisille positioille mikrotason tarinalinjojen kuvatessa puolestaan sitä, millaisen ilmiasun niissä muodostuneet positiot saavat. Vaikka kokouksen rakenne ja kulku noudattaa itsessään tiettyjä tarinalinjoja ja nostaa näin esiin mahdollisuuden tietyille positioille ja positioinnin muodoille, tarinalinjojen muutokset ovat itse kokouksen tarinalinjoja moninaisempaa. Analyysin rakenteen muodostaneet jaottelut eivät ole niin lukittuja, kuin tutkimukseni kenties antaa ymmärtää. Tarinalinjat kuvaavat kuitenkin hyvin sitä, kuinka tietyt positiot omaksutaan tietyissä vuorovaikutuksen vaiheissa ja kuinka tarinalinjat ja positiot ovat vuorovaikutuksellisessa suhteessa toisiinsa nähden.

Kokouksessa esiintyvä positiointi voidaan nähdä kaksitasoisena, jolloin positiointia voidaan kuvata varsinaisten omaksuttujen ja saavutettujen positioiden sekä erialaisten positioinnin muotojen näkökulmista. Kokouksen ensimmäisestä, kokouksen aloituksen, tarinalinjaa luonnehtii hyvin yleisistä asioista ja käytännöistä sopiminen sekä keskeisten käsitteiden ja institutionaalisesti välittyneiden tietojen, kuten myönnettävien summien minimi- ja maksimimäärät. Näin keskusteltaessa yleisesti kokoukseen liittyvistä käytännöistä ja asioista nousee esiin erilaisia asiantuntijapositioita sekä puheenjohtajan positioita. Esimerkiksi jo kokouksen järjestäytymisen vaiheessa lääkärin toimiminen puheenjohtajan positiossa samoin kuin omaishoidon tuen sihteerin toimiminen sihteerin ja asiantuntijan positiossa vahvistuvat.

Eri positioinnin muodoista varsinkin ensimmäisen ja toisen asteen positioinnit olivat kokouksen aloituksen tarinalinjassa tyypillisiä. Ensimmäisen ja toisen asteen positiot omaksuttiin lähinnä hiljaisesti ensimmäisen asteen positioinnin keinoin sekä moraalisen ja tarkoituksellisen ensimmäisen asteen positioinnin keinoin, jolloin henkilöiden muihin ja itseensä kohdistetut odotukset ja velvollisuudet nousivat esiin. Erilaisten positioiden ohessa kehittyi vuorovaikutuksen edetessä myös erilaisia tarinalinjoja, joista merkittävimmät olivat väittelyn ja ohjauksen tarinalinjat, joiden ohessa omaksuttiin niin erimielisyyttä kuvaavia positioita kuin myös sovittelijan positio.

Asiakaskuvauksen tarinalinjassa siirrytään tapauks käsittelyssä eteenpäin aina uuden tapauksen esittelyn kautta, jolloin myös vuorovaikutuksen tarinalinja on luonteeltaan ohjaava. Näin kunkin tapauksen asiakkaan omat asiantuntijat toimivat asiantuntijoina ja muut ryhmän jäsenet ikään kuin oppilaina, joille selitetään tarkemmin käsiteltävän asiakkaan vointia ja nykytilannetta.

Tapauks käsittelyn tarinalinja toimii kokouksen toisena keskeisenä tarinalinjana. Kyseinen tarinalinja voidaan edelleen jakaa asiakaskuvauksen, argumentoinnin ja päätöksenteon tarinalinjoihin, joista kullakin on omanlaisensa rooli ja tehtävä kokouksen etenemisessä. Tapauks käsittelyn tarinalinjassa nousee erityisesti esiin kolmannen asteen positiointia, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan puhetta kokouksen ulkopuolisista henkilöistä ja tapahtumista. Varsinaisen kolmannen asteen positioinnin määritelmän mukaan kolmannen asteen positiot muodostuvat aina viittaamalla johonkin aikaisempaan episodiin (Harré & van Langenhove 1999, 21), mutta analyysissäni olen laskenut myös itse asi-

akkaasta puhumisen yhdeksi kolmannen asteen positioinnin muodoksi, koska asiakkaat eivät itse ole fyysisesti läsnä kokouksessa ja eivätkä näin voi olla kiistämässä heille rakentuvia positioita. Tapauskäsittelyn tarinalinjan keskeisimpiä esiin nousevia positioita ovat asiantuntijan, puheenjohtajan, neuvottelijan ja erimielisyyttä osoittavat positiot.

Tapauskäsittelyn tarinalinjan aikana esiintyi useampia lyhyempiä tarinalinjoja, jotka vaihtelivat pääosin varsinaisesta tapauskäsittelystä osallistujien keskinäisiin tarinalinjoin. Asiakaskuvauksen, argumentoinnin ja päätöksenteon tarinalinjoissa esiintyy eritoten ohjaavan tarinalinjan kuvaamaa vuorovaikutusta, jossa argumentointi perustuu asioista informoimiseen muille ryhmänjäsenille. Tämän lisäksi argumentoinnin yhteydessä esiintyy tarinalinjoja, joita kuvaavat yleisistä asioista keskustelu, erimielisyys ja neuvottelu ja joiden lomassa omaksutaan ja tuotetaan uudenlaisia positioita.

Vaikka kokouksen rakenne ja kulku noudattaa itsessään tiettyjä tarinalinjoja ja nostaa näin esiin mahdollisuuden tietyille positioille ja positioinnin muodoille, tarinalinjojen muutokset ovat itse kokouksen tarinalinjoja moninaisempaa. Tätä kuvaa hyvin esimerkiksi argumentoinnin tarinalinjan sisällä tapahtuvat tarinalinjojen ja positioiden muutokset.

5.2 Positointi osana ryhmän vuorovaikutusta

Positioinnin voidaan katsoa olevan osa analysoimani moniammatillisen työryhmän kokousvuorovaikutusta ja sillä voidaan katsoa olevan oma merkityksensä ja paikkansa ryhmän vuorovaikutuksessa. Varsinaisen seuraamuksellisen näkökulman toteaminen on tässä vaiheessa vielä jokseenkin hankalaa, koska positiointia osana ryhmän vuorovaikutusta ja toimintaa on tarkasteltu niin vähän ja koska tutkimukseni analyysi ei anna vielä tarpeeksi välineitä laajempien yleistysten tekemiseen. On kuitenkin mahdollista todeta positioinnin yhteys moniin tutkimukseni ryhmässä esiintyviin ryhmäprosesseihin ja vuorovaikutustapahtumiin. Positioinnin voidaan aineistoni valossa katsoa olevan yhteydessä kokouksen etenemiseen, argumentointiin ja persuteluihin, päätöksentekoon, yhteisten näkemyksen muodostumiseen, mahdollisten konfliktien esiintymiseen ja niiden selvittämiseen sekä muutoksen aikaansaamiseen.

Positioinnin voidaan katsoa olevan yhteydessä niin ikään yhteisten näkemysten muodostumisessa esimerkiksi kokouksessa käytettävien käsitteiden suhteen. Tällöin yhteistä käsitystä on rakentamassa jonkin ryhmän jäsenistä omaksuma asiantuntijapositio, jonka kautta tietoa asiasta välitetään eteenpäin. Esimerkiksi aivan kokouksen alussa yksi kotipalvelun ohjaajista ehdottaa, että voisi käydä läpi sitä, mitä hoidettavuuden käsitteellä tarkoitetaan. Ehdotuksen tehdessään hän positioi itsensä asiantuntijan positioon, jonka muut ryhmän jäsenistä hyväksyvät. Selitettään termin keskeisimmät sisällöt on taas muiden mahdollista neuvotella uusia positioita ja esimerkiksi kiistää kotipalvelunohjaajan selvitykset. Näin ei kuitenkaan tällä kertaa käynyt.

Kyseisessä kokouksessa positioinnilla oli osansa myös kokouksen etenemisessä. Siirtyminen tarinalinjasta toiseen ja näin usein myös kokouksen vaiheesta toiseen tapahtuu positioinnin keinoin, jolloin esimerkiksi asiantuntijan tai puheenjohtajan positioon asettuminen aiheutti tarinalinjan muutoksen. Näin esimerkiksi siirtyminen tapauskuvauksen tarinalinjasta argumentoinnin tarinalinjaan on usein yhteydessä erilaisten positioiden omaksumiseen.

Kokouksen etenemisen lisäksi positioinnilla oli merkittävä roolinsa kokouksessa esiintyvässä argumentoinnissa ja perusteiden esittämisessä. Argumentoinnin yhteydessä kolmannen asteen positioinnilla oli merkittävä osansa esimerkiksi käsiteltävien asiakkaiden kuvauksen yhteydessä, jolloin viittausta asiakkaiden tapaamiseen ja lääkärin esittämiin lausuntoihin käytettiin argumentoinnin välineenä. Samankaltainen positiointi oli merkittävässä asemassa niin ikään päätöksiä tehtäessä, jolloin se, millaiseksi asiakas tuli positioiduksi, oli yhtenä merkittävänä perusteena päätöksiä tehtäessä. Tässä yhteydessä on mielenkiintoista havaita, kuinka myös muut kuin itse kokoukseen osallistuvat henkilöt ja asiakaskuvauksissa esiintyvät asiakkaan tulivat positioiduksi. Positioinnin kohteena olivat tällöin niin asiakkaiden lähiomaiset kuin hoitajatkin. Havainto on osaltaan yhdenmukainen myös Anu Pietikäisen (2002) pro gradu-tutkielman tulosten kanssa, jonka mukaan asiakkaista puhuminen kyseisessä kokouksessa ei rajoitu ainoastaan itse asiakkaaseen vaan myös tämän hoitajaan. Näin ryhmän vuorovaikutuksen kentän voidaan katsoa laajentuvan koskemaan huomattavasti useampia henkilöitä kuin itse kokouksessa on läsnä.

Kyseisen ryhmän tapauksessa voidaan positointi yhdistää niin ikään ryhmässä esiintyviin konflikteihin ja niiden ratkaisemiseen. Vaikkei aineistossa esiintynyt varsinaisia konflikteja, oli kokouksen vuorovaikutuksessa selkeästi havaittavissa erimielisyyttä. Useimmissa tapauksissa erimielisyys ilmeni tietynlaisena positiointina, jolloin esimerkiksi toisen asiantuntijuus kyseenalaistettiin esittämällä tarkentava kysymys tai olemalla yksinkertaisesti asiasta eri mieltä. Jo tietyn kysymyksen tai eriävän mielipiteen esittäminen asettaa sen esittäjän ja vastapuolen tietynlaisiin positioihin, jolloin tilanteissa, joissa erimielisyyttä ilmaistiin, on positioinnilla oma keskeinen osansa. Samoin myös erimielisyyden sovittelussa voidaan positioinnilla nähdä merkittävä osansa. Esimerkkinä tilanne (ote 21), jossa omaishoidon tuen sihteerillä ja kotipalvelun ohjaajalla (K3) on erimielisyyttä toisen kotipalvelun ohjaajan (K1) vapaaoroikeuden myöntämisestä, jolloin K3 omaksuu itselleen sovittelijan position ja ryhtyy esittämään perusteita hänen ja sihteerin kieltävälle vastaukselle. Näin tietynlaisen position omaksuminen kietoutuu yhteen erimielisyyden esittämisen ja sen ratkaisun kanssa varsin mielenkiintoisella ja huomionarvoisella tavalla. Kuinka olisi käynyt, jos eriävälle mielipiteelle ei olisi esitetty perusteita eikä sovittavaa positiota olisi noussut esiin?

Kyseisen kokouksen edetessä on positointi yhdistettävissä myös muutoksen aikaansaamiseen vuorovaikutuksen etenemisen suhteen. Esimerkiksi keskeyttämällä lääkärin puheenvuoron aivan kokouksen alussa, sihteeri tulee positioinnillaan muuttaneeksi kokouksen etenemisen tapaa suuntaan, jossa lääkäri vastaisuudessa kysyy sihteeriltä lupaa edetä asioissa eteenpäin. Positointiteorian termein, lääkärillä ei ollut puheenjohtajan positiossaan oikeutta mennä asioissa eteenpäin ennen sihteerin hyväksyntää. Tällainen muutos tapahtui vasta, kun sihteeri haastoi lääkärin puheenjohtajan position keskeyttämällä tämän puheenvuoron.

Positioinnin yhdistäminen muutoksen aikaansaamiseen saa vahvistusta Boxerin (2001) havainnoista positioinnin mahdollisesta käytöstä ja vaikutuksista organisaatiotason muutoksiin, jolloin positointiteorian voidaan katsoa tarjoavan työkaluja ja lähestymistapoja organisaatiossa esiintyvän vallankäytön ja vastakkainasettelujen hahmottamiseen. Siinä missä Boxer näkee positioinnin olevan osa laajempaa organisaatiotason toimintaa, voidaan tutkimukseni aineiston valossa nostaa esiin myös positioinnin merkitys muutoksen mahdollistajana ryhmäprosessien ja ryhmän sisäisen vuorovaikutuksen tasolla.

6 POHDINTAA

Tutkimuksessani olen tarkastellut positiointiteorian sovellusmahdollisuuksia pienryhmän vuorovaikutuksen tarkasteluun. Tutkimukseni lähtökohtana oli arvioida positiointiteorian soveltuvuutta pienryhmän vuorovaikutusta tarkasteltaessa sekä havainnoida ilmeneekö ryhmän jäsenten keskuudessa positiointia. Tutkimukseni empiirisessä osan perusteella voidaan todeta paitsi positiointiteoreettisesti orientoituneen ryhmätutkimuksen olevan mahdollista myös sen olevan varsin hyödyllistä ryhmässä esiintyvän vuorovaikutuksen hahmottamisessa.

Tarkastelemassani tutkimusaineistossa ilmeni positiointia miltei sen kaikissa muodoissaan, jolloin myös positioinnilla voitiin katsoa olevan merkitystä kokouksen vuorovaikutuksen etenemisen ja sisällön kannalta. Kyseisen aineiston valossa positioinnin voidaan katsoa olevan yhteydessä paitsi kokouksen etenemiseen myös erilaisten näkökulmien ja mielipiteiden esiinnousuun sekä yhteisen näkemyksen muodostumiseen esimerkiksi kokouksen näkökulmasta katsottuna tärkeiden käsitteiden suhteen. Eritoten erilaiset asiantuntijapositiot sekä neuvottelevat ja sovittelevat positiot voitiin nähdä tässä yhteydessä merkittävänä.

Asiantuntijan positioista voidaan esittää esimerkki, jossa käsiteltävän asiakkaan oma asiantuntija positioi itsensä asiantuntijan asemaan kertomalla muille ryhmän jäsenille lisätietoja käsiteltävästä tapauksesta. Tällaisessa tilanteessa myös kokouksen ulkopuolisia henkilöitä, asiakkaita ja heidän omaisiaan ja hoitajiaan positioitiin tiettyihin positioihin viittaamalla aikaisempiin vuorovaikutusepisodeihin. Asiantuntijapositiot olivat yhteydessä myös ryhmän päätöksentekoprosesseihin tavalla, jossa esimerkiksi asiantuntijuuden kyseenalaistaminen tai kiistäminen nosti esiin käsiteltävän tapauksen näkökulmasta uudenlaista tietoa, mikä osaltaan vaikutti tehtyihin päätöksiin. Sovittelevat positiot olivat keskiössä esimerkiksi tilanteessa, jossa yhdellä kotipalvelun ohjaajista ja kokouksen sihteerin kanssa tulee erimielisyyttä käsitteenmäärittelyn suhteen. Tuolloin lääkärin omaksuma sovittelijan positio auttoi osaltaan selvittämään erimielisyydet sekä selventämään kotipalvelun ohjaajan asiantuntijaposition kiistämistä. Sihteerin kyseenalaistaessa lääkärin puheenjohtajan position keskeyttämällä tämän puheenvuoron sai aikaan muutoksen, jossa ryhmän kokouksen etenemisen luonne muuttui. Tällaisen posi-

tioinnin jälkeen lääkäri ei edennyt asioissa eteenpäin ennen kuin oli saanut tähän hyväksynnän kokouksen sihteeriltä.

6.1 Tutkimuksen arviointia

Poiketen kenties kvalitatiivisen tutkimuksen kentällä tehdyn tutkimuksen valtavirrasta olen tutkimuksessani käyttänyt aineistona videotallennetta sekä siinä esiintyvistä vuorovaikutuksesta tehtyä transkriptiota. Videotallenteen käyttäminen tutkimusaineistona nostaa esiin esimerkiksi aineiston luotettavuuden suhteen erityisiä kysymyksiä, joita toki myös muut, litteroitua aineistoa tutkimuksissaan käyttävät, joutuvat pohtimaan. Peräkylän (1997, 205–207) mukaan varsinkin keskusteluanalyttisen tutkimuksen yhteydessä tutkimuksen luotettavuuden lähtökohtina voidaan pitää arvioita esimerkiksi seuraavista seikoista: mitä tallennettavaksi aineistoksi on valittu, millainen on tallenteiden laatu ja kuinka tarkkoja tallenteista tehdyt transkriptiot ovat?

Tutkimusaineistonani käyttämä videotallenne sekä siinä esiintyvää vuorovaikutusta kuvaava litterointi ovat olleet tutkimukseni onnistumisen ja yleistettävien tutkimustulosten kannalta merkittävässä roolissa. Käyttämäni aineisto on tallenne luonnollisesta vuorovaikutustilanteesta, jollaisia esiintyy osana arkista vuorovaikutusta esimerkiksi työelämässä päivittäin. Tutkimuksessa tarkasteltua moniammatillisen työryhmän kokoustilannetta ei ole järjestetty palvelemaan tutkimuksen tarkoitusta, mikä on osaltaan varsin tyypillistä kokeellisessa ryhmätutkimuksessa. Aidon kokoustilanteen tallentaminen ja käyttäminen tutkimusaineistona on keskeinen lähtökohta kielellistä ja kulttuurista tarkastelutapaa painottavassa ryhmätutkimuksessa, jolloin tutkimuksessa tarkastellaan aitoa ja arkista vuorovaikutustilannetta.

Käyttämäni videoaineiston äänen ja kuvan laatu on varsin hyvä, mitä myös osaltaan tarkka litterointi vahvistaa. Näinkin tarkan litteroinnin tekeminen tuskin olisi ollut alkuaan mahdollista ilman laadukasta aineistoa. Videoidun ja litteroidun aineiston laatu ovat olleet tärkeä lähtökohta tutkimukseni onnistumiselle ja ne ovat osaltaan keskeisesti lisänneet tutkimukseni luotettavuutta läpinäkyvyytensä perusteella. Läpinäkyvyydellä tarkoitan tässä yhteydessä tapaa tarkastella aineistoa, jossa empiirisen aineiston teoreettinen tarkastelu on lukijalle mahdollisimman selvästi nähtävillä. Tutkimuksessa esitetyillä esimerkeillä olen pyrkinyt tuomaan esiin tapaan lähestyä aineistoa eksplisiittises-

ti, jolloin teorian pohjalta tekemäni empiiriset havainnot ovat selkeästi hahmotettavissa. Tällaisella läpinäkyvyydellä olen niin ikään pyrkinyt lisäämään tutkimukseni luotettavuutta, jolloin tutkimukseni näkökulmasta tarkasteltuna virheellisille tulkinnoille jää vähän tilaa. Toisenlaiset tulkinnat ovat toki mahdollisia ja osaltaan myös tarpeellisiakin esimerkiksi tutkimustulosten yleistettävyyden kannalta, mutta ne jäävät tämän tutkimuksen rajauksen ulkopuolelle.

Osaltaan keskeisesti tutkimukseni läpinäkyvyyteen on vaikuttanut myös käyttämäni aineiston keskusteluanalyttinen ote, jolloin kokouksessa esiintyvä vuorovaikutus on varsin tarkasti ja yksityiskohtaisesti hahmotettavissa. Vuorovaikutuksen tarkka litterointi sen kaikkine yksityiskohtineen ja vivahteineen tekivät aineiston analyysin juuri positiointiteoreettisesta näkökulmasta mielekkääksi keskustelun rakentumisen ja esimerkiksi puheenvuorojen vaihtelun ollessa selkeästi havaittavissa. Kenties toisenlaisen, hieman löyhemmällä otteella puretun, aineiston käyttö ei olisi ollut niin hedelmällistä, kuin käyttämäni aineiston. Esimerkiksi diskurssianalyttisen tutkimuksen piirissä käytettyjen litteroitujen aineistojen tarkkuus ei välttämättä olisi tarjonnut riittävän tarkkaa mahdollisuutta tarkastella vuorovaikutuksen rakennetta ja sisältöä ryhmätasolla.

Tarkkuudestaan huolimatta, oli käytössä sitten keskustelun- tai diskurssianalyttinen aineisto, litteroidun aineiston käyttö osana vuorovaikutuksen analyysia jättää myös huomiotta tiettyjä seikkoja, kuten ei-kielellisen vuorovaikutuksen. Käyttämäni aineisto huomioi tarkkaan puheen pienetkin vivahteet, muttei juuri huomioi esimerkiksi ryhmän jäsenten eleitä ja ilmeitä tai muuta kehon viestintää. Käytössäni ollut videoaineisto olisi osaltaan mahdollistanut myös ei-kielellisen viestinnän tarkastelun, mutta tämä olisi ollut erittäin haastavaa kuvatus aineiston heikon kuvanlaadun ja vain yhdellä, liikkumattomalla kameralla kuvatus tallenteen vuoksi. Näin ollen käytetty aineisto palvelikin hyvin koko ryhmän yhteisen vuorovaikutuksen tarkastelua eikä niinkään yksittäisten ryhmän jäsenten eleiden ja ilmeiden tarkempaa huomiointia. Kuitenkin esimerkiksi Christian Heath (1997) on nostanut esiin etnometodologisten ja keskusteluanalyttisten aineistojen tarjoamat mahdollisuudet sosiologisesti orientoituneissa tutkimuksissa, jolloin puhutun vuorovaikutuksen lisäksi myös havainnoilla tutkittavien eleistä ja liikkeistä on merkittävästi painoarvoa. Tämänkaltaisen tutkimusaineiston tuottaminen eritoten ryhmätasolla olisi erittäin haastavaa ja vaatisi todella kehittyneitä analyysitaitoja, jotta aineiston muuttaminen litteroituun muotoon ja sen tarkasteleminen onnistuisivat.

Näistä seikoista huolimatta olisi tämänkaltainen tarkastelutapa myös tervetullutta positiointiteoreettisissa tutkimuksissa teorian sivuuttaessa pitkälti ei-kielellisen vuorovaikutuksen merkityksen.

Vaikka aineistossa esiintyvä vuorovaikutus oli varsin institutionaalisesti ohjautunutta, voidaan aineiston luonnollisuuden ja arkisuuden perusteella todeta, että oli ryhmän vuorovaikutuksen konteksti millainen hyvänsä on positioinnin tarkastelu mahdollista ja merkityksellistä. Tutkimuksessani tekemäni havainnot nostavat esiin mahdollisuuden tarkastella ryhmien vuorovaikutusta positiointiteoreettisesta näkökulmasta myös erilaisissa yhteyksissä, jolloin positioinnilla voidaan olettaa myös olevan oma roolinsa ryhmän vuorovaikutuksessa.

Teoreettisten lähtökohtien ollessa tutkimuksessani keskiössä, ansaitsevat myös Rom Harrén teoreettiset lähtökohdat oman huomionsa. Harré on ollut varsin keskeinen henkilö sosiaalipsykologian nykyteorioiden ja -teoreetikkojen keskuudessa, jolloin hänen kirjoituksillaan voidaan katsoa olevan keskeinen merkitys sosiaalipsykologian kehittämisessä omana tieteenalanaan. Tämän lisäksi Harré on varsin ansioitunut tieteenfilosofi, mikä myös osaltaan näkyy hänen sosiaalipsykologisissa teksteissään, joita kuvaa vähintäänkin laaja ja monitahoinen luonne. Uransa aikana Harré on tuottanut paljon ja samalla myös kehittänyt omia ajatuksiaan moneen suuntaan, joista positiointiteoria edustaa vain yhtä näkökulmaa. Ehkäpä juuri tästä moninaisuudesta johtuen, on Harrén tekstejä ajoittain varsin hankalaa tulkita ja ymmärtää niissä niin usean erialaisen näkökulman yhdistyessä. Esimerkiksi positiointiteorian voidaan katsoa jossain määrin edustavan myös varsin kielifilosofista tulkintaa todellisuudesta, jolloin kielitieteelliset näkökulmat nousevat teorian yhteydessä keskiöön.

Positiointiteorian yhteydessä Harré selittää kielenkäytön ja kielellisen vuorovaikutuksen perusteita varsin seikkaperäisesti, jolloin kokonaisuuden hahmottaminen on jokseenkin hankalaa. Samalla myös monien käsitteiden määrittelyt jäävät avoimiksi ja tulkinnanvaraisiksi, mikä osaltaan lisää tekstien ymmärrettävyyden hankaluutta. Yhtenä esimerkkinä moraalin käsite, mikä on Harrén teksteissä yksi keskeinen lähtökohta. Tästä huolimatta, juuri positiointiteorian näkökulmasta moraalin käsite jää hieman auki tai sen tulkinnat painottuvat ainoastaan sen kielellisiin tarkasteluihin. Tutkimukseni yhteydessä olen useasti viitannut johonkin tiettyyn positioon liittyviin moraaliin odotuksiin sen kummemmin määrittelemättä, mitä moraalisuudella kulloinkin tarkoitetaan. Positi-

oointeorian kontekstissa olen ymmärtänyt moraaliset odotuksen lähinnä hyvänä tapana ja käsitteenä hahmottaa positioinnin yhteydessä esiintyvien toimintaodotusten ja -velvollisuuksien yleistä luonnetta.

6.2 Positiointi ja ryhmätutkimus – mihinkä tästä?

Olen jo aikaisemmin hieman tarkastellut sitä, mitä positiointiteorialla on mahdollisesti tarjottavanaan perinteiselle ryhmätutkimukselle. Yleisesti ottaen, positiointiteorialla voisi olla paljonkin annettavaa perinteisiin tulkintoihin ryhmien toiminnasta. Vaikka olenkin tutkimuksessani peräänkuuluttanut kulttuurisempien tulkintojen esiinnousua ryhmien toimintaa tarkasteltaessa, voidaan ryhmätutkimuksen traditioilla edelleen katsoa olevan runsaasti painoarvoa, johon positiointiteoria voisi kenties tuoda omanlaisensa lisän.

Esimerkiksi perinteisesti kognitiivisen ryhmätutkimuksen traditiossa esiin nousevat ryhmien konfliktien ja päätöksenteon prosessien tarkastelut ovat yksi mahdollinen lähtökohta perinteisen ja kulttuurisemman ryhmätutkimuksen yhdistämiseen, jossa positiointiteoreettisilla tarkasteluilla voisi olla keskeinen rooli. Tällöin konfliktien ja päätöksentekoon liittyvien ongelmien ja kysymysten alkuperää voitaisiin tarkastella havainnoimalla niihin liittyviä kielellisen vuorovaikutuksen osatekijöitä, joilla itsessään voi olla merkittävä rooli konfliktien esiin nousussa ja päätöksenteon prosesseissa. Tämänkaltaisia huomioita on jo havaittavissa tutkimuksessani, jossa positioinnilla oli oma roolinsa juuri erimielisyyttä esiintyessä ja sen selvittelyissä.

Psykoanalyttisesta näkökulmasta tarkasteltuna ryhmien alitajuisten prosessien hahmottaminen ja tavoittaminen voi olla jokseenkin hankalaa. Vaikkakin psykodynaamisten teorioiden ja kulttuurista ja kielellistä näkemystä ihmisen toiminnasta painottavien näkökulmien perusolettamukset inhimillisen toiminnan lähtökohdista eroavat jokseenkin toisistaan ovat, on mielenkiintoista pohtia sitä, kuinka esimerkiksi positioinnin hahmottaminen osana ryhmän toimintaa voisi mahdollisesti toimia keinona tavoittaa myös jotain ryhmän alitajuisesti toiminnasta. Näin positiointia voitaisiin lähestyä esimerkiksi Bionin (1979) perusolettamusryhmien näkökulmasta, jolloin tietynlaisia positioita ja positioinnin muotoja voitaisiin arvioida ryhmän toiminnan peruslähtökohtien näkökulmasta. Olisi mielenkiintoista tarkastella sitä, voidaanko olettaa esimerkiksi tie-

tyn tyyppisen perusolettamuksen pohjalta toimivan ryhmän nostavan esiin tarpeen tietynlaisille positioille ja positioinnille. Kenet esimerkiksi parinmuodostusryhmässä positioitaisiin ryhmän pelastajaksi ja parempaan tulevaisuuteen ohjaavaksi?

Moninaisista sovellusalueista perinteisen ryhmätutkimuksen alueilla huolimatta voidaan positiointiteoria peruskäsitteineen ja metodisine sovellusmahdollisuuksineen nähdä erityisesti kulttuurisen ryhmätutkimuksen kentällä merkittävänä työvälineenä ryhmien mikrokulttuuristen ja vuorovaikutuksellisten prosessien tarkasteluissa. Denzin (1999, 308) mainitseekin kulttuurisemmin orientoituneen ryhmätutkimuksen eroavan perinteisistä ryhmätutkimuksen menetelmistä juuri siinä, ettei ryhmiä ole keinotekoisesti perustettu tutkimusta varten vaan tarkasteltavat ryhmät ovat luonnollisia ryhmiä, joilla on merkittävä roolinsa arkisessa vuorovaikutuksessa. Tämän lisäksi kokeellisemmin orientoituneissa ryhmätutkimuksissa tutkimus saa yleensä kokeellisen luonteen, jolloin tutkittavat ryhmät ovat uusia ja niiden jäsenet usein toisilleen tuntemattomia. Positioinnin lähtökohtana onkin tarkastella arkisen vuorovaikutuksen dynaamista luonnetta sellaisissa konteksteissa, joissa vuorovaikutusta tapahtuu ikään kuin luonnostaan. Tällaisia konteksteja ovat esimerkiksi kokoukset, ystävien tapaamiset, urheiluseuran illanvietot tai vaikkapa opiskelijoiden vertaistukiryhmät. Kukin ryhmä on muodostunut oman tavoitteensa puolesta, eikä niitä ole koottu kasaan vain tutkimuksen vuoksi.

Denzinin (1999) näkökulman mukaan ryhmien hahmottaminen mikrokulttuurina painottaa ryhmän jäsenten kokemuksellisuutta, jolloin esimerkiksi monien pienryhmien vuorovaikutusta ohjaa jaettu emotionaalisuus. Positiointiteoria huomioi hyvin yksilöiden välisen toiminnallisen näkökulman, jolloin jaettu näkemys yhteisestä toiminnasta on mahdollista tavoittaa kielellisen vuorovaikutuksen ja toiminnan keinoin. Tällöin kokemuksellisuuden näkökulma jää marginaaliin. Yksi mahdollisuus yhdistää positioinnin ja kokemuksellisuuden näkökulmaa voisi olla emotioiden tarkastelu niiden sosiaalisessa kontekstissa. On varsin oletettavaa, että toisen positiointi tietynlaiseksi herättää jonkinlaisia tunteita, positiivisia tai negatiivisia, jolloin positiointi on yhteydessä myös kokemukseen omasta itsestään ja muista ihmisistä. Eritoten ryhmien näkökulmasta esimerkiksi identifioituminen johonkin ryhmään on tärkeää yksilön sosiaalisen identiteetin lähteenä, jolloin myös esimerkiksi positioituminen tästä ryhmästä poikkeavaksi voi mahdollisesti herättää voimakkaitakin tunteita. Tämänkaltaisten sosiaalisten tuntei-

den tutkimuksella on oma perinteensä (ks. esim. Turner & Stets 2006; Hareli & Parkinson 2008), johon myös positioinnin näkökulmat voisivat tuoda oman lisänsä.

Tutkimuksessani vuorovaikutuksen kontekstina voidaan katsoa olleen institutionaalinen vuorovaikutus, jolloin työryhmän institutionaaliset tavoitteet ja toimintamallit olivat havaittavissa osana ryhmän vuorovaikutusta. Osaltaan tämä auttoi hahmottamaan kokouksen vuorovaikutusta sekä havainnoimaan sitä, millaiset seikat olivat ryhmässä esiintyneen positioinnin taustalla. Jos tutkimukseni aineistona olisi ollut toisenlaisen vuorovaikutustapahtuma, kuten vaikkapa kaveriryhmän tapaaminen, olisi tutkimuksen tulos voinut olla varsin erilainen. Seuraavaksi olisikin mielenkiintoista tarkastella aivan toisenlaisen ryhmän vuorovaikutusta ja havainnoida, millaisessa roolissa positiointi silloin ilmenee.

Työryhmiä ja tiimejä koskevat näkökulmat ovat nousseet esiin niin sosiaalipsykologisessa kuin myös yleisesti työelämä tutkimuksen ajankohtaiskeskusteluissa. Organisaatioiden voidaan katsoa muuttuvan yhä enemmän tiimityöskentelyyn nojaaviksi ja työryhmien työskentelytapoja hyödyntäviksi. On kuitenkin merkillepantavaa, kuinka vähän sosiaalipsykologian tutkimuskentällä tehdään tällä hetkellä ajankohtaista ryhmätutkimusta tai avattaisiin uutta keskustelua perinteisten ryhmien toimintaa koskevien tulkintojen rinnalle. Eri organisaatioiden toteuttaessa erilaisia rakenneuudistuksia lienee odotettavaa, että ajankohtaisemmille tulkinnoille ryhmien toiminnasta tulee olemaan yhä enemmän tilausta. Tutkimuksellani olenkin pyrkinyt vastaamaan tähän haasteeseen ja avaamaan näkökulmia tuoreempiin tulkintoihin ryhmien toiminnasta.

Sosiaalipsykologian kentällä ollaan jo aivan sen varhaistaipaleelta saakka oltu kiinnostuneita ryhmistä ja niiden toiminnasta. Näin on edelleenkin, mutta muut sosiaalipsykologisen tutkimuksen keskiössä olevat näkökulmat eivät ole vielä löytäneen juurikaan tietään ryhmien toiminnan tarkasteluihin. Tutkimuksessani olen pyrkinyt yhdistämään tuota perinteistä, ryhmien tutkimuksen merkitystä painottavaa, näkemystä nykytulkintoihin ihmisten yhteistoiminnasta, jota positiointiteorian voidaan katsoa edustavan. Toivoisinkin tulevaisuudessa pystyväni jatkamaan aiheen parissa vieden näin eteenpäin sosiaalipsykologista ryhmätutkimusta, mutta myös samalla avaten uusia tapoja ymmärtää yksilöiden toimintaa ryhmissä.

LÄHTEET

Ahokas, Marja (2001). Kurt Lewin. Kenttäteoria, ryhmädynamiikka ja toimintatutkimus. Teoksessa Hänninen, Vilma, Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Tampere: Vastapaino, 105–128.

Bales, Robert F. (1951). Interaction process analysis: a method for the study of small groups. Cambridge: Addison-Wesley Press.

Barnes, Mary (2004). The use of positioning theory in studying student participation in collaborative learning activities. Elektroninen aineisto. Saatavilla osoitteessa (20.5.2008): www.aare.edu.au/04pap/bar04684.pdf

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1998). Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Suomentanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

Bergmann, Jörg R. (1998). Introduction: Morality in discourse. Research on language and social interaction. 31: 3&4, 279–294.

Bion, Wilfred R. (1979). Ryhmädynamiikka psykoanalyysin näkökulmasta. Espoo: Weilin+Göös.

Boxer, Lionel (2001). Using positioning theory to make change happen. Elektroninen aineisto. Saatavilla osoitteessa (19.2.2006): www.cmqr.rmit.edu.au/publications/lbpositi.pdf

Brown, Rupert (1988). Group Processes. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

Burr, Vivien (2004). Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Tampere: Vastapaino.

Frosh, S., Phoenix, A., Pattman, R. (2003). Taking a stand: Using psychoanalysis to explore the positioning of subjects in discourse. (2003), 42: 1, 39-53. The British Psychological Society

Goffman, Erving (1959). The Presentation of Self in Everyday Life. Lontoo: Penguin books.

Grönfors, Martti (1982). Kvalitatiivisen kenttätutkimuksen menetelmät. WSOY: Porvoo.

Hakulinen, Auli (1997). Johdanto. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) Keskusteluanalyysin perusteet. Tampere: Vastapaino, 13–17.

Hareli, Shlomo & Parkinson, Brian (2008). What's social about social emotions? Journal for the theory of social behaviour 38:2, 131–156.

Harré, Rom (1983). Personal Being. Oxford: Basil Blackwell.

- Harré, Rom (2004) Positioning theory. Sähköinen tiedosto. Saatavissa osoitteessa (20.5.2008): www.massey.ac.nz/~alock/virtual/positioning.doc
- Harré, Rom (1997). Social life as rule-governed patterns of joint action. Teoksessa McGarty, C. & Haslam, A. (toim.) *The Message of social psychology: perspectives on mind in society*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 129–145.
- Harré, Rom & Gillet, Grant (1994). *The discursive mind*. Thousand Oaks, New Delhi & London: Sage.
- Harré, Rom & Moghaddam, Fathali (toim.) (2003). *The self and others*. London: Praeger.
- Harré, Rom & van Langenhove, Luk (toim.) (1999). *Positioning theory*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Harré, Rom & van Langenhove, Luk. (1999). The dynamics of social episodes. Teoksessa Harré, Rom & van Langenhove, Luk (toim.) *Positioning theory*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Harré, Rom & Secord, Paul F. (1972). *The explanation of social behaviour*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hartley, Peter (1997). *Group communication*. Lontoo: Routledge.
- Heath, Christian (1997). The analysis of activities in face to face interaction using video. Teoksessa Silverman, David (toim.) *Qualitative research. Theory, method and practice*. Thousand Oaks, New Delhi & London: Sage, 183–200.
- Heikkilä, Kristiina (2002). *Tiimit –avain uuden luomiseen*. Jyväskylä: Kauppakaari.
- Helkama, Klaus & Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela (2001). *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.
- Heritage, John (1997). Conversational analysis and institutional talk: analysing data. Teoksessa Silverman, David (1997) (toim.) *Qualitative research. Theory, method and practice*. Thousand Oaks, New Delhi & London: Sage, 161–182.
- Hirokawa Randy. H. & Poole, Marshall S. (1996). *Communication and group decision making*. Thousand Oaks, New Delhi & London: Sage.
- Hogg, Michael A. & Abrams, Dominic. (1988). *Social identifications. A social psychology of intergroup relations and group processes*. London: Routledge.
- Hydén, Margareta (2005). 'I Must Have Been an Idiot to Let it Go On': Agency and Positioning in Battered Women's Narratives of Leaving. *Feminism Psychology* 2005, vol. 15: 2, 169–188.

Kangasharju, Helena (2001). Keskusteluanalyysi kokousten ja neuvottelujen tutkimuksessa. Teoksessa Halonen, Mia & Routarinne, Sara (toim.) Keskusteluanalyysin näkymiä. Kieli 13. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 185–207.

Korhonen, J. (1999). Mies hukkuu tien viereen. Teoksessa Eskola, J. (1999) (toim.) Hengelistä Harréen, narratiivista Nudistiin. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10. Kuopio, 57–82.

Koskinen, Ilpo (1999) Managerial evaluations at the workplace. An Ethnographically Situated Conversation Analytic Study of Evaluations in a Research Institute. Helsingin yliopisto. Sosiologian laitos. Helsinki.

Kuusela, Pekka (2002). Sosiaalipsykologian maailmanhypoteesit. Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot. Kuopio: UNIpress.

Lahikainen, A. R. & Pirttilä-Backman, A-M. (toim.) (1998). Sosiaalinen vuorovaikutus. Helsinki: Otava.

Levine, John M. & Moreland, Richard L. (2006). Small Groups. New York: Psychology Press.

Lindesmith, Alfred R., Strauss, Anselm L. & Denzin, Norman K. (1999). Social psychology: 8th edition. Thousand Oaks, New Dwlhi & London: Sage.

Morgan, Helen & Thomas, Kerry (1996). A Psycodynamic Perspective on Group Processes. Teoksessa Wetherell, Margaret (toim.) Identities, Groups and Social Issues. Thousand Oaks, New Dwlhi & London: Sage, 119–174.

Mönkkönen, Kaarina (2002). Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94.

Niemistö, Raimo (1999). Ryhmän luovuus ja kehitysehdot. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Nikander, Pirjo (1997). Diskursiivinen käänne (sosiaali)psykologiassa. Psykologia 32: 6, 404–414.

Nikander, Pirjo (2002). Moniammatillinen viestintä: yhteistyö ja päätöksenteko sosiaali- ja terveydenhuollossa. Teoksessa Torkkola, Sinikka (toim.) Terveysviestintä. Vammala: Tammi.

Nikander, Pirjo (2003a). The absent client: case description and decision making in interprofessional meetings. Teoksessa Hall, C., Juhila, K., Parton, N. & Pösö, T. (2003) Constructing clienthood in social work and human services. Interaction, Identities and practices. London: Jessica Kingsley Publishers.

Nikander, Pirjo (2003b). Moniammatillinen yhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollon haasteena. Vuorovaikutuksellinen näkökulma. Sosiaalilääketieteen aikakauslehti (2003), 40, 279–290.

- Parker, Ian (1989). *The Crisis in Modern Social Psychology –and how to end it*. London: Routledge.
- Parker, Ian (2005). *Qualitative Psychology: Introducing Radical Research*. Glasgow: Open University Press.
- Pennington, Donald C. (2005). *Pienryhmän sosiaalipsykologia*. Suom. Marja Ahokas. Helsinki: Gaudeamus
- Peräkylä, Anssi (1996). Vuorovaikutus, valta ja instituutiot. *Sosiologia* 33: 2, 89–102.
- Peräkylä, Anssi (1997). Institutionaalinen keskustelu. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 177–203.
- Pietikäinen, Anu (2002). *Asiakkaista puhuminen omaishoidon tuen kokouksissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987). *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. Thousand Oaks, New Delhi & London: Sage.
- Rainio, Kullervo (1998). Sosiaalisen vuorovaikutuksen kokoava teoria –mihin unohtunut? Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta & Pirttilä-Backman, Anna-Maija (toim.) *Sosiaalinen vuorovaikutus*. Helsinki: Otava, 307–322.
- Saastamoinen, Mikko (2007). Ryhmätutkimuksen suuntia sosiaalipsykologiassa. Teoksessa Kuusela, Pekka (toim.) *Sosiaalipsykologia. Yksilöstä yhteiskuntaan*. Kuopio: UNIpress, 67–109.
- Stainton Rogers, Wendy (2003). *Social psychology, experimental and critical approaches*. Glasgow: Open University Press.
- Tainio, Liisa (1997). *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2004). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turner, Jonathan H. & Stets, Jan E. (2006). Sociological theories of human emotions. *Annual Review of Sociology*. 32, 25–52.
- Vygotski, Lev S. (1982). *Ajattelu ja kieli*. Suom. Klaus Helkama & Anja Koski-Jännes. Espoo: Weilin+Göös
- Wittenbaum, Gwen & Moreland, Richard L. (2008). Small-Group Research in Social Psychology: Topics and Trends over Time. *Social and Personality Psychology Compass* 2/1. 187–203.
- Ylijoki, Oili-Helena (2001). Rom Harrè. Toimijuus, kieli ja moraalit. Teoksessa Hänninen, V., Partanen, J. & Ylijoki, O-H. (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino, 225–251.

Tutkimuksen aineisto-otteissa käytetyt merkinnät (ks. myös Seppänen 1997; Pietikäinen 2002)

(.)	mikrotauko, 0,2 sekuntia tai vähemmän
(1 , 5)	tauko sekunnin kymmenesosien tarkkuudella
=	puhunnokset liittyvät toisiinsa tauotta
[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
↑	seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
<u>j</u> oo	painotus tai sävelkorkeuden lievä nousu muualla kuin sanan lopussa
hhh	uloshengitys, yksi h-kirjain/0.1 sekuntia
.hhh	sisäänhengitys
.joo	sana lausuttu sisään hengittäen
j(h)oo	uloshengitystä, useimmiten naurua sanan sisällä
>joo<	ympäristöä nopeammin puhuttu jakso
o o	ympäristöä vaimeampaa puhetta
JOO	ympäristöä voimakkaampaa puhetta
si-	sana katkeaa
s`tä	vokaalin kato
(joo)	epäselvästi kuultu jakso
(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(- -)	pitempi jakso, josta ei ole saatu selvää
((...))	litteroijan kommentti